

Magyar Képzőművészeti Egyetem Doktori Iskola

**Szagrális és deszakralizált terek újrafelhasználása a kortárs
képzőművészet, a vallás, a közép-kelet-európai identitás vonatkozásában,
különös tekintettel Szlovákiára**

DLA értekezés

Mayer Éva

2018

Témavezető: Dr. habil. Beke László CSc. – egyetemi tanár, MKE

Disszertációmát családomnak ajánlom.

Köszönöm Beke László témavezetőmnek a türelemmel és a segítőkészséggel teli önzetlen munkáját, Rónai-Balázs Zoltán író, költőnek és Mayer Nikolettnek a nyelvi korrektúrárt. Valamint Majoros Áron Zsolt szobrászművésznék és Sztojánovits Andrea médiaművésznék a szakmai segítséget. Nagyon köszönöm családom biztató támogatását és segítségét tanulmányaim elvégzése során.

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS.....	5
A KUTATÁSI TÉMA MEGHATÁROZÁSA, CÉLJA ÉS MÓDSZEREI.....	6
1. AZ IDENTITÁSRÓL VALÓ GONDOLKODÁS KÖZÉP-KELET-EURÓPA KÜSZÖBÉN.....	11
1.1. Közép-Kelet Európaiság.....	11
1.2. Közép-kelet-európai identitás a művészetben.....	12
1.3. Új intézmények, művészeti kezdeményezések a közép-kelet-európai tudat jegyében, a 70-es évektől napjainkig.....	14
1.4. A társadalmi folyamatok és művészet kapcsolata a rendszerváltozásban Közép-Kelet-Európában.....	19
1.5. Saját kurátori koncepciók az identitás kérdéskörében.....	22
1.5.1. Hiba és társai.....	23
1.5.2. Szlovákiai Magyar Képzőművészeti Fórum.....	24
1.5.3. Invariáns.....	28
2. SZAKRÁLIS ÉS DESZAKRALIZÁLT TEREK.....	30
2.1. A szakrális tér.....	30
2.1.1. A szakrális tér és a közösség identitásának összekapcsolódása.....	33
2.1.1.1. A templom etimológiája és kultúrtörténeti aspektusai.....	34
2.2. Deszakralizált tér.....	37
2.2.1. Szekularizált közeg hatásai a szakrális tér és művészet kapcsolatának átalakulására.....	37
2.2.2. Szekularizált közeg hatásai a szakrális tér és művészet kapcsolatának átalakulására Közép-Kelet-Európában a rendszerváltás előtt és után.....	39
3. SZAKRÁLIS ÉS DESZAKRALIZÁLT TÉR ÚJRAFELHASZNÁLÁSA.....	41
3.1. Az emlékezés helye a szakrális és deszakralizált terekben.....	53
4. SZAKRÁLIS ÉS DESZAKRALIZÁLT TÉR ÚJRAFELHASZNÁLÁSA SZLOVÁKIÁBAN A RENDSZERVÁLTÁS UTÁN.....	55
4.1. Szakrális és deszakralizált keresztény templomok Szlovákiában.....	56
4.2. Szakrális és deszakralizált zsinagógák Szlovákiában.....	57
4.2.1. Hat-ó-tér.....	60

5. CSALLÓKÖZ ÉS SOMORJA SZAKRÁLIS ÉS DESZAKRALIZÁLT TEREINEK ÚJRAFELHASZNÁLÁSA.....	61
5.1. At Home Gallery, avagy a somorjai zsinagóga.....	61
5.2. DUNART.COM Somorjai Nemzetközi Művésztelep.....	77
5.2.1. A Somorjai református templom szakrális terének felhasználása.....	80
5.2.2. A Korona, a volt paulánus rend kolostorának újrafelhasználása.....	94
6. NAGYSZOMBAT DESZAKRALIZÁLT TERÉNEK ÚJRAFELHASZNÁLÁSA: JÁN KONIATEK GALÉRIA NAGYSZOMBATI ZSINAGÓGA.....	108
7. KOMÁROM DESZAKRALIZÁLT TERÉNEK ÚJRAFELHASZNÁLÁSA: LIMES GALÉRIA, A VOLT KATONATEMPLOM.....	121
8. ÖSSZEGZÉS.....	125
9. SZAKRÁLIS ÉS DESZAKRALIZÁLT TEREK ÚJRAFELHASZNÁLÁSA A SAJÁT MUNKÁKBAN.....	127
10. DOKTORI MESTERMUNKA.....	139
10.1. Magánterület Egopolis határán.....	139
10.2. Bölcsők.....	151
BIBLIOGRÁFIA.....	159
INTERNETES FORRÁSOK.....	162
KÉPJEGYZÉK.....	165
SZAKMAI ÖNÉLETRAJZ.....	168

BEVEZETÉS

Munkáimban évek óta foglalkozom az aktuális társadalmi, szociológiai problémákkal, melyek szorosan összeköthetőek a személyes életemben megtapasztalt élményekkel, kérdésekkel. Gyakran *tabu*-, vagy tabunak látszó témákat boncolgatok, mint a betegség, elmúlás, a gyász- vagy műtfeldolgozás, valamint a gyógyulás, a hittel, a vallással, a szakralitással kapcsolatos kérdéskörök gondolatisága. Foglalkoztat az egyén és a társadalom viszonya, a kelet-közép-európai identitás mibenléte, a társadalmi-kisebbségi konfliktusok és az előítéletesség problematikája. A személyességen túl azon vagyok, hogy munkáimmal általánosabb érvényűvé formáljam a mondanivalót a kollektív tudat bevonásával. Az egyes képzőművészeti műfajok határainak feszegetésével, illetve összekapcsolásával célokom, hogy a legmegfelelőbb módon interpretálják témáim sokoldalúságát. Töreksem arra, hogy alkotásaimmal elősegítsek egyfajta *interaktivitást*, közlékenységet, hogy nyitottságra, elgondolkodásra, együttműködésre, toleranciára serkentsem a közönséget – nem csupán tematikai, hanem egyéni műfaji/technikai megoldásaim révén is, figyelve a befogadó közösség reakcióit a témákról. Legfontosabb számomra, hogy munkáimon keresztül próbáljak segíteni, rávilágítani olyan témákra, melyekről nem szívesen gondolkodunk, beszélünk, pedig életünk szerves részei. A kiállításaimnak köszönhetően azt tapasztalom, hogy a befogadók is képesek nyíltabban, közlékenyebben kommunikálni a traumatizált témákról.

Szándékom a hagyományos módszerek alkalmazásán túl a kísérleti grafika határainak tágítása és bővítése. Foglalkoztat a grafika „térgrafikává” való alakítása, így számos kiállításomat szakrális vagy deszakralizált térbe rendeztem a tíz év során, ahol szokatlan párosításként egymást jól kiegészítve működik a köznapiság és a szakralitás. Emiatt is doktori disszertációm a kortárs művek és a szakrális vagy deszakralizált helyszínek kölcsönhatásának megfigyelésére építem fel a vallás, a közép-kelet-európai identitás vonatkozásában, specifikusan Szlovákiára fókuszálva. Az értekezés elsődleges célja – a téma objektív, elméleti forrásainak további részletesebb áttekintése mellett – az önálló alkotói és szervezői tevékenységemben felmerülő kérdések körbejárása és az ezekből származó szubjektív tapasztalataim megválaszolása.

A KUTATÁSI TÉMA MEGHATÁROZÁSA, CÉLJA ÉS MÓDSZEREI

Felvidéki magyarként meglehetősen foglalkoztat a kutatási témám sokoldalúsága, az egyén és a közösség identitás-szempontrendszereinek vizsgálata egy adott társadalomban. Évek óta alapvető kérdésként vizsgálom: célunk-e felismerni és megőrizni a *közép-kelet-európai identitást*? Illetve az egyes népek, nemzetek, államok vagy egyének kulturális identitása milyen formában létezik–e egyáltalán: Ha létezik, fontosnak tartjuk-e, és mit teszünk megőrzéséért?

A Közép-Kelet-Európa országai között fennálló kulturális hasonlóságok, azonosságok, történelmi tapasztalatok az egyéni és kollektív sorsokra kihatva a mindennapi élet résztvevőit arra készítetik, hogy a rendszerváltás harmincadik évfordulója körül újragondolják helyzetüket, sorsukat. Fontossá vált az egyes országok, kisebbségi csoportok identitásának, hovatartozásának, gyökereinek intenzív újratárgyalása. Az elmúlt években leginkább a közép-kelet-európai országokban lehettünk tanúi az egyre inkább fokozódó nacionalizmusnak, mely nem teszi lehetővé az adott térségben élők tiszta és folyamatos, egymást elfogadó toleráns párbeszédét.

A szakirodalmi tanulmányok és hivatkozások egy része pozitív szemlélettel fejtik ki a közös gondolkodás szükségességét, viszont szép számmal akadnak olyanok is, melyek logikus érvekkel levezetve cáfolják már magát a közép-kelet-európaiság jelenségét is. A közép-kelet-európai tudat megrendülésének oka azonban mindenképpen a globalizációval és párhuzamosan ezzel együtt az új típusú nacionalizmusok megjelenésével kezdődött el.

Közép-Kelet-Európában legfőképpen a rendszerváltás óta számottevő művészeti kezdeményezés, projekt vette célba a közös gondolkodásra, cselekvésre és az együttélésre való nevelést, melyek jelenleg is próbálják egybefűzni a régió országait. A kulturális programok sok esetben egyszerre foglalkoznak területfejlesztési kérdésekkel, intézményfejlesztéssel, közös közép-kelet-európai tudat erősítésével, mindemellett felelősségvállalásra ösztönöznek. Fontos lett a művészet új pozíciójának meghatározása, a közönséggel kialakított kapcsolat építése és a művészet új társadalmi szerepének definiálása. Célszerű megvizsgálni a kortárs művészet intézményes kereteit, a művészettel foglalkozó nem művészek szerepét is, melyek szintén befolyásolják a kortárs művészet produktumainak megítélését.

Így a disszertáció első fejezetében kutatási módszerként pontosabban kitérek az *identitásról* való gondolkodás definiálására, mely Közép-Kelet-Európa térségét jellemzi. Az elemzés magában foglalja *Közép-Kelet-Európa* fogalmának pontosabb megértését és megközelítését. Ugyanakkor röviden taglalom a *közép-kelet-európai identitás* megjelenését a *művészet kölcsönhatásának* tárgyalásában, pontosabban az új intézmények, művészeti kezdeményezések szemléltetésével a 70-es évektől napjainkig. Speciális és különleges közegben jött létre a kilencvenes évek művészete, így röviden igyekszem bemutatni a társadalmi folyamatok és művészet kapcsolatát is a rendszerváltozásban, mely szintén a közép-kelet-európai régiót érintette. Az identitás kérdéskört a szubjektív és gyakorlati tapasztalataim bemutatásával szemléltetem a saját kurátori koncepcióim alapján is. Hosszú

távú elképzeléseim között célként szerepel egy aktívan működő kulturális hálózat kiépítése Közép-Kelet-Európában, szeretnék hozzájárulni a térség kulturális életének fejlesztéséhez. E célból szerveztem meg három alkalommal a *Szlovákiai Magyar Képzőművészeti Fórumot* (2012, 2013, 2014), mely a Pozsonyi Magyar Intézettel együttműködve Pozsonyban, Kassán és Dunaszerdahelyen valósult meg. Ugyanakkor 2011 óta a *Kortárs Magyar Galéria* kuratóriumi tagjaként kuratori tevékenységet folytatok tematikus csoportos kiállítások megvalósításával. Így kerültek megrendezésre szervezéseim közül például a *TRANSCOM.hu* (2011), a *Hiba és társai* (2013) és az *Invariáns* (2016) csoportkiállítások is.

A DLA munkaprogram témájának céljaként másodsorban az együttműködés jövőjét kutatom, választ keresve arra a kérdésre, segíthet-e az integráció, jelen esetben a *szakrális és deszakralizált terek* és a kortárs képművészet kölcsönhatásának támogatása a közép-kelet-európai térség identitás fejlődésében, mennyiben befolyásolják a meglévő előítéletes (ha fennáll) gondolkodást, célzottan hogyan hat a befogadó közösségre?

Disszertációm témája személyes érdekeltségeken, megfigyeléseken alapul, mely kutatásként folytatása és kibővítése a korábbi tanári szakdolgozatom tartalmának: *Művészeti centrumok, kezdeményezések a periférián – provincializmus nélkül avagy A periférián lévő határon túli zsinagógák, mint kulturális centrumok jelentősége a közép-európai identitás-, illetve a kisebbséggel szembeni előítéletes gondolkodás kérdéskörében*¹ (2009). Mindenekelőtt a szakrális és deszakralizált terek mint kulturális színterek újrafogalmazásáról és újrafelhasználásáról kell beszélnünk. Választ keresve a kérdésekre, 2009-ben kiindulásképpen a téma mélyrehatóbb értelmezése végett két határon túli deszakralizált teret, a somorjai és kolozsvári zsinagógák multikulturális művészeti szerepét és jelentőségét vizsgáltam. Majd az évek során a doktori tanulmányaimat folytatva a téma tartalmát szélesebb körben is kibővítettem, melyeket a gyakorlati tevékenységemben is hasznosítok:

2011-ben alapítottam meg a *DUNART.COM Somorjai Nemzetközi Művésztelepet*, mely ezidáig hét alkalommal került megrendezésre szülővárosomban, Somorján. Az első három évben a művésztelep szakmai programjai és záró kiállításai egy máig működő hitközségű szakrális térben, a *Somorjai református templomban* valósultak meg. Majd az utolsó négy évben a volt paulánus rend kolostorának épülete, a *Korona* „újrafelhasználása” biztosított számunkra kulturális színteret. A tervek a művésztelep megvalósításával kapcsolatban már egyetemi éveim alatt tudatosan megfogalmazódtak bennem. A szervezés kezdeteikor felvetődött számomra a kérdés: vajon milyen esélyekkel indul egy határon túli művészeti kulturális kezdeményezés létrehozása és szakmai programjainak működtetése egy szakrális vagy egy deszakralizált térben? A terek történeti emlékezete milyen jellegű hatást gyakorol a specifikusan oda készülő képzőművészeti alkotások tematikájára és kivitelezésére,

---

¹ MAYER Éva: *Művészeti centrumok, kezdeményezések a periférián – provincializmus nélkül avagy A periférián lévő határon túli zsinagógák, mint kulturális centrumok jelentősége a közép-európai identitás-, illetve a kisebbséggel szembeni előítéletes gondolkodás kérdéskörében*, tanárképző szakdolgozat. Magyar Képzőművészeti Egyetem – Tanárképző Tanszék, Budapest, 2009

erősíthetik-e a mű szakrális jellegét vagy sem? Vajon lehetséges-e napjainkban olyan kortárs (szakrális vagy nem szakrális) alkotásokat létrehozni, amelyek helyet kaphatnak az egyházművészetben (liturgikus művészet, ars sacra) kívül a szakrális templomokban is? Ki az, aki választ adhat ezekre a kérdésekre: a művész, az egyházi hatóság, a pap, a hívők közössége, vagy a művészettörténészek?

Mivel írásom központi kutatási elemét a keresztény templomok és zsinagógák mint szakrális és deszakralizált terek képezik, így az értekezés második fejezetében kutatási módszerként elsősorban is definiálom a *szakrális tér* fogalmát, ezen belül a *szakralitás* jelentését, a *szent és profán* meghatározásának érintésével. Taglalom a szakrális tér és a közösség identitásának összekapcsolódását, ezen belül a templom etimológiájának és kultúrtörténetének azon aspektusait, melyek közvetlenül kötődnek a témához. Másodsorban a *deszakralizált tér* fogalmát boncolgatom a *szekularizáció* következményeként, így kitérek a szekularizált közeg hatásaira a *szakrális tér és művészet kapcsolatának átalakulására*, mely a felvilágosodás racionalizmusától kezdődően szakadást váltott ki az egyház és a művészet párbeszéde között. Továbbá kifejtem a szekularizált közeg hatásait a szakrális tér és a művészet kapcsolatának átalakulására, milyen következményei voltak Közép-Kelet-Európában a rendszerváltás előtt és után.

A disszertáció harmadik fejezetében kitérek pontosan a *szakrális és deszakralizált terek újrateremtésére*, ahol alapvetően különbséget kell tennünk a kortárs képzőművészeti alkotások (szakrális vagy nem szakrális) megjelenési formáit illetően, amelyek a következő szempontok és kategóriák szerint alakulhatnak a művész+hitközség+tér viszonyrendszer kapcsán az olvasatom szerint: *1. kategória*: a kortárs alkotás szakrális térben valósul meg, ahol a tér jelenleg is még működő templomként szolgál az élő hitközség részére. A téma szűkítése miatt nincs szándékomban részletesen tárgyalni az egyházművészet/liturgikus művészet/ars sacra és a tér viszonyrendszerének kapcsolatát. Ugyanakkor a szakrális tér újrateremtése szempontjából fontosnak tartom megjelölni, hogy a szakrális tér milyen vallási felekezetet képvisel. A katolikus egyházban a *II. Vatikáni Zsinat* hozta meg a lehetőséget az egyház és a művészet új elvi kapcsolatának megteremtésére, így a megújult liturgia újabb alkalmas liturgikus tereket követelt. Felvetődnek tehát a kérdések: vajon lehetséges-e napjainkban olyan kortárs (szakrális, vagy nem szakrális) autonóm alkotásokat létrehozni, amelyek helyet kaphatnak az egyházművészet/liturgikus/ars sacra művészetben kívül a szakrális templomban is? A szakrális térben megjelenhetnek-e nem szakrális tartalmú kortárs művek is? A szakrális művek tartalmát befolyásolhatja-e az a tény is, hogy milyen az alkotó művésznél a valláshoz, a hithez fűződő viszonyulása, hívő-e vagy sem? A szakrális térben megjelenő kortárs alkotások alkalmasak lehetnek a szent megjelenítésére is. Így feltehetjük a kérdést, hogy a szakrális tér mennyire erősítheti fel a kortárs szakrális vagy nem szakrális munka lényegét? *2. kategória*: a kortárs alkotás deszakralizált térben valósul meg, ahol a tér már nem működő templomként szolgál és már megszűnt a működő hitközsége. Ebben a szempontrendszerben a deszakralizált tér már nem a liturgia és az evangelizáció szolgálatában áll, ahol a megjelenő alkotások lehetnek ugyancsak szakrálisak vagy nem szakrálisak. A fejezetben ugyancsak kiemelem a szakrális és a profán közötti egészséges egyensúly helyreállításának megjelenítési formáit, mely

mind az egyéni, mind a közösségi életben és térben szükséges. Így kitérek a kortárs művészetek új térkereséséhez, a szakrális és a deszakrális terek újrafelhasználásával, az új téri funkciókra és építészeti értelmezésekre. A disszertációm témájának pontosabb megértéhez összehasonlításképpen fontos kitekinteni és szemléltetni pár jellegzetes példával a világban előforduló deszakralizált templomok újrafelhasználásának összekapcsolódását a társművészeteket bevonásával. Mindezt teszem a privát és- közösségi terek, illetve a belsőépítészet kreatív megoldásai kapcsán. Az évek során vizsgáltam a kulturális színtérként, ugyanakkor kiállítóterként működő szakrális és deszakralizált terek újrafelhasználását Európán belül is, melyek az egyes nemzeteknél, kultúrköröknél, vallásoknál regionális és települési szinten is nagyon sajátos vonásokat mutatnak. Épp emiatt, valamint a disszertációm korlátozott keretei miatt, tartalmának tárgyalásában nem szándékozom külön, számtalan példával minderre kitérni.

Kutatási témám szűkebb és pontosabb értelmezést igényel, így a negyedik, ötödik, hatodik és hetedik fejezetekben olyan intézményeket – szakrális és deszakralizált tereket – emelek ki célzottan Szlovákia területéről, ahol minden esetben elmondható, hogy a megvalósuló képzőművészeti projekteken, kiállításokon keresztül a szervezők/kurátorok/alkotók szándéka volt egy olyan interpretációs modell létrehozása, melyben a terek a kiállított alkotás szerves részét képezik. Pontosabban tárgyalom Csallóköz régióján belül Somorján, a somorjai zsinagógában működő *At Home Gallery* kulturális tevékenységét, majd a *DUNART.COM Somorjai Nemzetközi Művésztelepet*. Ugyancsak részletesen elemzem a *Ján Koniarek Galériában*, a nagyszombati zsinagógában megrendezett helyspecifikus kiállításokat a tér újrafelhasználása kapcsán. Pontosabb említést érdemel ugyancsak a *Limes Galéria* mint Komárom volt katonatemplomának kulturális tere. Az értekezésben kiemelt képzőművészeti példák a terek újrafelhasználása értelmében leginkább az installáció, az objekt, a videó műfajába sorolhatóak, melyek több esetben helyspecifikus részét képezik a tereknek. Mivel a kiállítóterek jelenleg is, vagy korábban aktív templomokként szolgáltak, az egykori és az új funkciók küldetésbeli polaritásai újraértelmeződtek és adaptálódtak az adott képzőművészeti alkotásokban. A deszakralizált terek újrafelhasználásának elképzelései szerint volt egy kultúrpolitikailag is meghatározó alkotóelem, mely hozzájárult elfeledett terek renoválásához vagy restaurálásához, ugyanakkor az aktív alkotói közösségnek a nemzetközi kulturális vérkeringésbe való integrálásához. A kiállító művészek a szervezőkkel egyetemben minduntalan megpróbálják átértékelni vagy előhívni az időközben a kulturális örökség részévé vált épületek szellemiségét. Olyan, már megvalósult kiállításokat és képzőművészeti projekteket válogattam össze, ahol a koncepciók szándéka szerint megjelenik az egyén vagy egyes csoportok történelemben vetettségének problematikája, az identitás, vagy specifikusabban a közép-kelet-európai identitás kérdésének feszegetése, illetve az otthonkeresés tematikája. Ugyanakkor az egyéni és kollektív emlékezés mint örökség előhívása által a történelmi múlt tanulságos vagy súlyos eseményeire történő reflektálás. Az alkotások nagy része foglalkozik a háborús kegyetlenségekkel, az emberi egzisztencia kiszolgáltatottságának kérdéskörével, melyből egyes alkotók szerint a szakralitás jelenti a kiutat. Bizonyos munkákban erősen megjelenik a kommunikáció

eszköze az egyén, a nemzetetek, a kultúrák párbeszéde között, az egyenjogúság kihangsúlyozásával. Mindazonáltal, hogy pozitív módon befolyásolják a meglévő előítéletes (ha fennáll) gondolkodást, a nemzetiségek egymás közötti kulturális párbeszédét a toleráns magatartással, célzottan a befogadó közösség bevonásával. Érdekelt, hogy a terekben létrehozott kiállítások miképpen érvényesülhetnek, és milyen hatást gyakorolnak egy vallásos vagy nem vallásos, többségi vagy kisebbségi közegben.

A nyolcadik fejezetben röviden összegzem a témám kutatásának konklúzióit és eredményeit.

A disszertáció kilencedik fejezetében bővebben kifejtem személyes indíttatásaimat, az előzményeket saját munkáimban a szakrális és deszakralizált terek kutatásához, melyek önálló kiállításaim során a gyakorlatban is létrejöttek. Majd a tizedik fejezetben bemutatom mestermunkáim koncepcióját.

A DLA témám komplexitását és kiaknázatlanságát bizonyítja, hogy képzőművészeti szakterületen szinte elenyésző a hozzáférhető, összegzett adattár. Így doktori kutatásom öt évét a megválaszolatlan kérdéseknek és feltevéseknek szenteltem, a mesterséges gátak lerombolásával, a személyes beszélgetések, interjúk, hatásvizsgálatok, fókuszcsoportok és a közösség bevonásával. Valamint a tapasztalatokon alapuló összefüggésrendszerek keresésével, a feltételes válaszok megadásával a szociál-, társadalompszichológiai, szociológiai, vallás- és társadalomtudományi-, az építészeti szakirodalom és véleményezések érintőlegességével. Több publikáció, írás, cikk, kurátori szöveg tartalmát igyekeztem szlovák nyelvről magyarra fordítani a témám kontextusához mérten. Ugyanakkor felhasználtam a magyarországi művészeti életben kevésbé ismert szlovákiai magyar szakirodalmat és publikációkat, melyek nagyrészt nincsenek jegyezve és összegyűjtve. Az együttéléstről készült tanulmányok, újságcikkek és szakirodalmak többségében nem mentesek a politikától. Ami biztosan igaz: az eredmények aktuálisak és olyan kérdésekre adhatnak választ, melyekkel mélyrehatóbban érdemes még a továbbiakban hosszútávon foglalkozni kutatásként. A szlovákiai képzőművészeti tapasztalatok nincsenek összegyűjtve, összesítésként publikálva, vagy éppen magyar nyelvre lefordítva. Márpedig mindez sokkal fontosabb lehet, mint az, hogy pár év leforgása alatt az aktuális politikai eseményeknek köszönhetően változott-e valami vagy sem.

AZ IDENTITÁSRÓL VALÓ GONDOLKODÁS KÖZÉP-KELET-EURÓPA KÜSZÖBÉN

1.1. Közép-kelet-európaiság

Már magát *Közép-Kelet-Európa* fogalmát nehéz definiálni, melyről máig heves és ellentétes véleményű viták folynak. A nyugat-európai és a közép-kelet-európai fejlődési eszmemodellek különböző szociális, mentális, kulturális helyzetet teremtettek a társadalmi, gazdasági, politikai és ideológiai tények sajátos fejlődésével. Mindez olyan érzékenységet és kulturális tudatot eredményez, mely speciálisan csak közép-kelet-európainak jellemezhető.

A fogalom meghatározásának kérdésére talán *Thomas W. Simons, Jr.* adja meg a legegyszerűbb és legpragmatikusabb választ: *Eastern Europe in the postwar world* című könyvében elemzi, hogy az általunk világosan és pragmatikusan meghatározott történeti, művelődéstörténeti, művészettörténeti és szociológiai kontextusban kellene operálnunk ezzel a fogalommal, mivel a „konkrét feladat, a konkrét munka céljaira konkrét feltételek között használható”². Mindez értelmezhető a közép-európai történelem kontextusában, vagy politikai, művelődéstörténeti, művészettörténeti értelemben, vagy akár a mindennapi gyakorlatban is.

Simons a kelet-európai társadalmi és politikai fejlődés egészével foglalkozik, eredményei a közép-európai helyzetre találóak. A közép- és kelet-európai, a nyugati modellek között fennálló politikai helyzetre, azok fejlődésére, valamint a gazdasági és szociális helyzetre reflektál, melyet a 1918-1989 közötti, majd az azt közvetlen utána lévő időszak jellemez. Nézőpontját a két egymással ellenséges és versengő nagyhatalom, az USA és Szovjetunió helyzetéből tárgyalja, aminek értelmében a Közép-Európában fennálló gazdasági, társadalmi és politikai különbségek erőteljesek. Különbséget tesz a politikai kultúráról, az iparosodásról, az agrárosodásról, az értelmiség szerepéről, a vallás és a család szerepéről, az izolációról, a provincializmusról, a kis egységek (család, falu, regionális közösségek, stb.) jelentőségéről szólván, melyek Közép- és Kelet-Európa területeit meghatározzák.³ „Kelet-Európa sokféle. Ellentmondásos már a pusztán kérdés is, hogy egyetlen régióknak kell-e tekintenünk, hogy létezik-e egy Kelet-Európa, amelyik

---

² W. SIMONS, Thomas, Jr.: *Eastern Europe in the postwar*. St. Martin's Press, New York, 1993.

³ HEGYI Lóránd: Közép-Európa: Eszmemodell és életerr. In: BÁLVÁNYOS Anna (szerk.): *Nézőpontok/Pozíciók. Művészet Közép-Európában 1949–1999*. Kortárs Művészeti Múzeum – Ludwig Múzeum, Budapest, 2000, 9–10.

különbözik Közép-Európától, Kelet-Közép-Európától vagy Oroszországtól. A kérdés így az, hogy milyen népek, nemzetek vagy államok tartozzanak hozzá, ha van egyáltalán ilyen régió. Tökéletes objektív válaszok nem léteznek ezekre a kérdésekre, s az alábbiakban magam sem kínálok ilyeneket. Hogy fölteszik-e őket és milyen válaszokat adnak rájuk, az attól függ, hogy adott korok adott emberei számára hasznosak-e a kérdések és a válaszok. Az emberek javarésze hasznosnak találta őket a különbözőség hangsúlyozására, a világ e részén élő emberek és nációk sajátos tapasztalatainak előtérbe helyezésére.” – írja Simons.⁴

1.2. Közép-kelet-európai identitás a művészetben

Az *identitás*⁵ meghatározása, a kulturális tudat, a „Ki vagyok én, hová tartozom?” kulcsfontosságú kérdéskörök a közép-kelet-európai régió és művészetének tárgyalásában is, amelyek a legkülönbözőbb kontextusokban és formációkban fogalmazódnak meg.

---

⁴ Uo.1.

⁵ PATAKI Ferenc: *Érzelem és identitás*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2004, 110.

Identitástudat:

„Ki vagyok én?” Az identitástudat, azaz azonosságtudat, mely fogalmat elsőként Erikson 1950-ben megjelent könyvében taglalta először. Mára már divatszóvá vált, nem csak a szociálpszichológia és társadalomtudomány fontos szakkifejezése lett a 20. század végére, hanem bevonult a hétköznapi nyelvbe is. Az identitásról valójában metaforikus értelemben beszélünk, mely tudatosan megélt *én* élmény, a társadalmilag létrehozott valóság alkotóeleme, a társas valósággal történő kölcsönhatás során történik. Beszélhetünk nemi-, etnikai-, nemzeti-, kulturális-, vallási-, foglalkozási- stb. identitásról. A csoporthoz való valamely tartozás az identitás fontos kiindulópontja lehet, mivel az ember gyakran azonosítja magát azzal a csoporttal, melyhez tartozik. Természetesnek tartjuk, hogy hozzátartozunk egy családnak, a rokonokhoz, a barátokhoz, a városhoz, egy országhoz, egy nemzethez, egy valláshoz, stb. Önmagunkat és másokat osztályozva az identitás táguló köreiből határozzuk meg, mintha az én lenne egy céltábla a közepén, ahonnan az egyes kategóriák, identitáslehetőségek sugarasan, koncentrikusan oszlanának szét. Az identitás nélkül az ember aligha lenne képes az életvitelre. A pszichiátria súlyos személyiségzavarként írja le hiányát, melynek következménye a „hamis én” kialakulása, lélektani szempontból az elidegenedés, a deperszonalizáció. Az identitás fogalmát az „identitászavaros” modernkor vetette fel elsőként, majd megcáfolta annak tartósabb létezését.

Személyes identitás:

A személy az azonosságtudata segítségével megteremti a változatlan fikcióját, így felül tud kerekedni a bizonytalanságon és a változásokon. Határt von a belső és külső világ közé, így az én valódinak, létképesnek észleli magát. Elengedhetetlen a személyes lét folytonosságélményének fenntartása érdekében, mely szerint valamiféle állandósult viszonyban álljon az őt körülvevő társadalmi világgal. Vajda Zsuzsanna szerint az általános identitás megközelíthető a világnézeti felfogás szerint, melyet meghatároznak az egyéni viselkedésbe bekerülő társadalmi szabályok, elvárások, értékrend, életcél, a morális értékrend.

A személyes identitás fejleszthető, tökéletesíthető.

Társadalmi identitás:

A cselekvések sora beágyazódik az élettörténetbe. Ezek az önéletrajzi narratívák számos ponton találkoznak a társadalomtörténeti narratívákkal. E kettő kölcsönhatásában formálódik a pszichoszociális identitás. A társadalmi identitás megteremti a hovatartozás élményét, a bizonytalanságtól való menekülés szükségét. A

Az identitás a nemzeti hovatartozásra, a vallásra, a nyelvre, a kisebbségi problémakörökhöz, vagy az osztály szerinti hovatartozásra vonatkozik, mely gyakran nemzeti és vallási szempontokat is érint. Közép-Kelet Európa kulturálisan sokszínű, ami viszont sajnos sokszor nem a tolerancián és a másik elfogadásán alapszik, hanem a kisebb-nagyobb vallási és nyelvi csoportok kényszerű együttélésén. A másikkal szembeni gyanakvás, az idegentől való félelem, a szomszédok elleni kimondott vagy kimondatlan gyűlölet, a bűnbakkeltés párhuzamosan keveredik a többszörös identitás jelenségével. Ugyanakkor bővebben kiterjednek az asszimiláció, a diszkrimináció, az idegengyűlölet, a kirekesztés, a rasszizmus, a manipuláció, a „kisebbségkártya” bemutatása potenciális veszélyével.⁶

Az orosz megszállás és a szocialista rendszer magával hozta a szabadság elvesztését, ezzel együtt megszakadt a tradíció, a kulturális fejlődés megnyomorodott, a nemzeti identitás érzése és tudata elhalványult. A Monarchia és a kommunizmus alatt az itt élő népek viszont megismerték egymás kulturális eszköztárát, megtanultak a sorok között olvasni, így a magyarok, lengyelek, csehek, szlovákok, szlovének tökéletesen megértették és máig megértik egymás művészeti formanyelvét. Valójában voltak pozitív törekvések azzal az elgondolással, hogy úgy szélesíthetik kulturális színterüket és tehetik életképessé saját életlehetőségeiket, ha összefognak egymással. Nem véletlen, hogy a cseh Menzel-filmek nagyon sikeresek a magyarok körében, illetve a magyar rendezők közül Jancsónak, Bacsónak, Szabónak szintúgy kijárt a siker a régióban.

Viszont jelenleg úgy tűnik, mintha Közép-Kelet-Európában soha nem is született volna világos és egyértelmű konszenzus sem egyéni, sem kollektív síkon, ahol az identitás kérdésfeltevése is már úgyszólván provokatív, manipulatív vagy kikényszerített lehet. Ez a fajta frusztráció dominál az identitások állandó keresésével, ahol az egyénnek, a családnak, a kisebb-nagyobb társadalmi csoportoknak, a nemzeteknek és nemzetiségeknek állandó megerősítésre és öndefiníálásra van szükségük.

Így lehetséges az a tényszerű megállapítás, hogy Közép-Kelet-Európában a művészeti produktumok gyakran vállalnak a morális-politikai állásfoglalások minőségében heves viták tárgyává, melyek a legtöbb esetben elsősorban sajnos nem művészi vagy tudományos

---

szocializáció folyamatával sajátítjuk el a nemzeti, vallási, nemi, generációs kategóriákat, melyeket alkalmazzuk önmagunk és mások helyzetének megállapításakor. A társadalmi identitás tartalmazza azokat a kategoriális rendezőelveket, melyeket a társadalom az egyének nagycsoportjainak észlelését megkönnyítve bocsát tagjai rendelkezésére. Pl. a (magyar) nemzeti identitás. A rendezőelvek ismerete megkönnyíti a kívülálló dolgát, ha egy társadalmat kíván leírni, kategóriákba sorolva. Azonban a könnyebbség látszólagos, a kategorizálás megnehezedik, ha arra kíváncsi a megfigyelő, hogy az osztályozottak miként vélekednek hovatartozásukról.

A kisebbségi csoportok szempontjából fontos lehet az a meghatározás, hogy kié a kategorizálás joga. A strukturális identitáselméletek kevésbé vannak tekintettel az egyes csoportok politikai kiszolgáltatottságára, a társadalmi egyenlőtlenségekre a kategória meghatározásakor. Számos változatot mutat a különböző kisebbségek meghatározása, akár a többség, akár a kisebbség tagjai által alkalmazott meghatározásokat nézzük. Minden egyes vélemény jellegzetes hovatartozásokat mutat, mely megkönnyíti, vagy megnehezíti a kisebbségek beilleszkedését a nemzeti államba.

⁶ HEGYI, i.m. 9–43.

összefüggésben vannak megítélve. Talán Közép-Kelet-Európán kívül nincs még egy olyan térség, ahol a művészek ennyire bekapcsolódnának vagy be lennének vonva a politikai történésekbe vagy az ideológiai harcokba, mint nálunk.

Emiatt az elégtelen válaszok az identitásra Közép-Kelet-Európában soha nem kielégítőek, gyakran mazochista, önkínzó attitűdöt gerjesztenek tovább, ahol a szabad, független, szuverén egyént vagy művészt is gyakran gyanakvó tekintetek figyelik.⁷ Ha meg akarjuk érteni a történelmi viták erős jelenlétét és a történelmi metaforák használatát a művészeti produktumokon belül, akkor nem felejtkezhetünk meg az egzisztenciális félelmek, az állandó, a közvetlen, vagy közvetett – erkölcsi, politikai, fizikai – kiszolgáltatottság elviselhetetlenségéről sem.⁸

1.3. Új intézmények, művészeti kezdeményezések a közép-kelet-európai tudat jegyében a 70-es évektől napjainkig

A kilencvenes években a művészeti világ nem művész szereplői, kurátorok, kulturális menedzserek, intézményvezetők, galéristák, állami döntéshozók felismerték, hogy ugyanúgy innovatívnak kell lenniük, mint a művészeti praxisnak. Tudatosították, hogy a képzőművészeti intézményrendszer kibontakoztatása nélkülözhetetlen szereppel bír annak érdekében, hogy a kortárs képzőművészet kikerüljön elszigeteltségéből és folyamatosan jelen lehessen. Mindenekelőtt fejlettnak és erősnek kell lennie az azt fenntartó társadalmi-igazgatási háttérnek is ahhoz, hogy nívós művészeti produktumok jöhessenek létre, illetve hogy kellő módon reprezentálva legyenek a hazai és nemzetközi művészeti piacon.

Lényeges, hogy a közös közép-kelet-európai tudat erősítésére közösen működtetett intézményeket alapítottak, konferenciákat, workshopokat, kiállításokat szerveztek. Célkitűzésük a régió belüli kohézió erősítése, az együttműködés, a közös gondolkodás, a felelősségvállalás tudatosítása volt, leküzdve ezzel is a történelemben gyökerező ellentéteket. Az együttműködés fontos célja volt a közép-kelet-európai térség kultúrájának megismertetése és elfogadtatása, mindazonáltal, hogy bekerülhessen az európai vérkeringésbe is.

Már 40-50 évvel ezelőtt megjelentek művészeti kezdeményezések Magyarországon is, melyek célként a közép-kelet európai nemzetek együtt gondolkodására és együttműködésére helyezték a hangsúlyt. Bár a politikai rezsimek korlátozta a művészek külföldre kijutását az útlevelek megvonásával, mindamelllett a 3T elve is érvényes volt. Mindezeket a művészek próbálták kijátszani! Volt ugyanis egy rendelet, miszerint ún. „műterem kiállítást” engedély nélkül is lehet rendezni, feltéve, ha nem kap propagandát és

---

⁷ Uo.

⁸ Uo. 6.

nem tart három napnál tovább. Ezt próbálta például kihasználni 1971-től Galántai György is a *balatonboglári kápolna-tárlatokkal*, mikor is a római katolikus egyháztól kibérelt egy használaton kívüli kápolnát. Működésének néhány év után 1973-ban a rendőrség vetett véget.⁹

Kiskapu nyílt a nemzetközi biennálék megrendezésével is (Krakkó, Ljubliana, stb.) A hengerbe tekert grafikai lapokat műfajuk tekintetében könnyedén ki lehetett juttatni a szomszédos országokba a kiviteli tiltás ellenére is, majd a nemzetközi mail art megjelenésével is új korszak kezdődött el a művészeti kommunikáció történetében. A mail art, mint a konceptuális művészet egyik ága, összefüggött a nemzetközi kapcsolatok megélénkülésével, a nyugati művészek és szakemberek megjelenésével egyaránt. Így a szomszédos országok művészei felfedezhették egymás rokon törekvéseit, kapcsolat alakult ki a pozsonyi szobrászokkal, a temesvári Szigma-csoporttal, a bécsiekkel, az újvidéki Bosch+Boschsal, a zágrábi Új Tendenciák-mozgalommal, a cseh Konkrétistákkal. A magyar művészek számára is feltárult akkor még csak „Kelet-Európa” koncepciója, melyet a történelem által erőltetett kapitalizmus-kommunizmus ellentétpár szült meg. Azt is hozzá kell tenni, hogy a jelentős magyar avantgárd csoportos kiállításokat csak a lengyelek tudták megszervezni és a legnagyobb avantgárd találkozót a csehekkel és szlovákokkal együtt Balatonbogláron sikerült véghezvinni.¹⁰ A cseh–szlovák–magyar művészek találkozója Balatonbogláron 1972. augusztus 26–27-én jött létre, Beke László szervezésével. Elmondása szerint mindig volt egy furcsa vonzalma Közép-Kelet-Európa iránt és végig irritálta, hogy miért van az, hogy a magyarok és szlovákok látszólag gyűlölik egymást már százötven éve. Viszont ha az ember jobban megnézi a dolgokat, akkor termékeny együttműködésről van mégis szó.¹¹ A balatonboglári két napos esemény is ezen a

---

⁹ KLANICZAY Júlia, SASVÁRI Edit (szerk.): *Törvénytelen avantgárd*. Galántai György balatonboglári kápolnaműterme 1970-1973. Artpool-Balassi, Budapest, 2003, 7–29.

¹⁰ BEKE László: Tűrni, tiltani, támogatni. A hetvenes évek avantgárdja. In: Hans Knoll (szerk.): *Második nyilvánosság*. XX. századi magyar művészet. Enciklopédia Kiadó, Budapest, 2002, 235.

¹¹ KLANICZAY Júlia, SASVÁRI Edit (szerk.), i.m. 141.

„Ebben az időszakban próbáltam köztes területeken működni. Volt már Bogláron néhány olyan apróság, amit én azért csináltam – nem mintha művész lennék –, hogy demonstráljam azt, hogy egy kritikus is tud művészetet csinálni adott esetben. Másrészt pedig volt, és most is van egy ilyen furcsa vonzalmam Közép-Kelet-Európa iránt, és végig irritált, hogy miért van az, hogy a szlovákok és a magyarok látszólag gyűlölik egymást 150 éve, de abban a pillanatban, amikor az ember rendesebben megnézi a dolgokat, akkor csak termékeny együttműködésről volt szó. Ezért én elkezdtem szlovákul tanulni, kifejezetten azért, hogy személyesen is oldjak valamit az egészen. Ennek azért is jelentősége van, mert azt hiszem, hogy magyar részről mondjuk 10–15, szlovák részről talán még több művész még mindig erre támaszkodik, hogy milyen jól tudunk akkor, meg tudunk most is együttgondolkodni. Ez az esemény is ilyen szempontból indult. Valahonnan előkerült egy angol nyelvű folyóirat cseh külön számmal, ahol találtam egy nagyon érdekes fényképet, ami azt ábrázolta, hogy az éppen akkor [Csehszlovákiába] bevonuló egyesített csapatok ott sorakoznak, és kötélhúzás című játékot játszanak valamelyik falu elfoglalása előtt, vagy után. Bogláron rendeztem tehát egy ilyen élőképet, ahol persze nagyon naivan volt az egész kitalálva, a magyar művészek és a szlovák-cseh művészek két pártra szakadva, kötélhúzás helyett ennek a folyóiratnak a példányát, illetve ezt a fényképet tépik szét. Azért mondom, hogy kicsit nyögve nyelős a történet, mert hirtelen kitaláltam, hogy ez nem csak egy politikai célzás, hanem egy kvázi kép mágikus megsemmisítése, ugyanakkor a kép a képben szituáció. Hasonló, mint a történelmi festmények készülésekor az esemény rekonstrukciójához történő élő

gondolatmeneten alapult. A baráti találkozó alapkonceptiója a találkozás dokumentálása volt. Kb. 15 magyar, 15 szlovák és cseh művész vett részt a találkozón, ahol közös akciókra – kötélhúzás, kézfogás – került sor, majd a fotódokumentációkat kiállítás során bemutatták. A *Kötélhúzás* (1972) akció (1. kép) alapkonceptiója Beke szerint abból a gondolatból jött, hogy talált egy angol nyelvű folyóirat különszámában egy fényképet, ahol a Csehszlovákiába bevonuló egyesített csapatok valamely falu elfoglalása előtt vagy után sorakoznak fel és kötélhúzást játszanak. Beke az akcióval rendezett egy hasonló élőképet, ahol a magyar és szlovák–cseh művészek, két külön csoportot alkotva, ezt a fényképet tépik szét.¹² Az egész hétvégét egy fotódokumentációval zárták le, a *Kézfogások*¹³ (1972) akcióval (2. kép), ahol mindenki mindenkivel kezét fogott – melyet külön-külön lefényképeztek –, a fotókat egymás mellé helyezték a művészek neveivel együtt, és mozaikszerűen dokumentálták. Ezzel a résztvevők szimbolikus kibékültek abban az időben egymással, amikor még a magyar politikai rendszer viszályban volt Csehszlovákiával. A záró kiállítás során bemutatott fotódokumentációk és a művészek egyénileg bemutatott munkái mellett említést érdemel a *Szavak*¹⁴ (1972) (3. kép) című közös munkájuk is, ahol oszlopsorban ugyanazon szó lefordítását jelenítették meg három nyelven.

(1. kép) Beke László: *Kötélhúzás*, 1972, cseh–szlovák–magyar találkozó, akció, Balatonboglár

---

kép-beállítás. Én marha jól éreztem magam, amíg ezt kitaláltam, és tulajdonképpen jó, hogy megcsináltuk.” (Interjú Beke Lászlóval, 1998)

¹² Uo. 142.

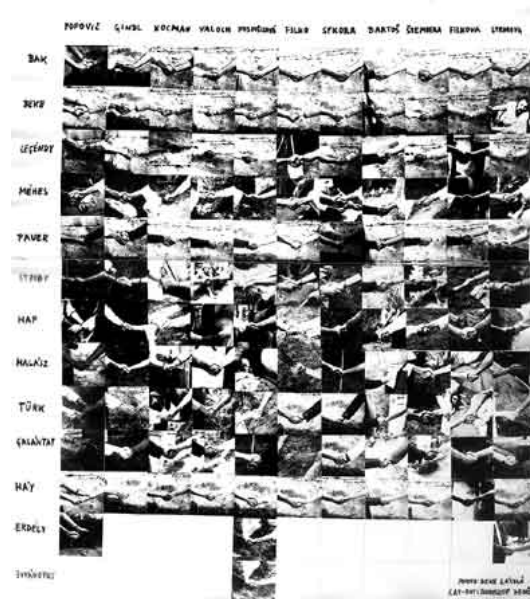
¹³ Uo. 143.

„Ezt Beke szervezte, és nagyon kellemes hétvégét töltöttünk el. Szinte megtanultam csehül, meg szlovákul, ők meg magyarul. Az egészet egy fényképes demonstrációval zártuk le, ahol mindenki mindenkivel kezét fogott, és a kézfogás tényét, vagyis az egymást fogó kezeket külön-külön lefényképeztük, és kis kockákba egymás mellé mozaikszerűen összeépítettük. Végül aláírtuk, hogy ki kivel fog kezét. Ezzel mi képletesen kibékültünk akkor, amikor még a politikai rendszer viszályban volt Csehszlovákiával. Mi kibékültünk, és ez volt a lényeg.” (Interjú Pauer Gyulával, 1998)

¹⁴ Uo. 141–142.

BALATONBOGLÁR 26-27. 8. 72.

(2. kép) Beke László: *Kézfogások*, 1972, cseh–szlovák–magyar találkozó, a kézfogási akció tablója, Balatonboglár

(3. kép) Beke László: *Szavak*, 1972, cseh–szlovák–magyar találkozó, cseh, magyar, szlovák szavak, Balatonboglár

Nemcsak a magyarországi szférában, de a határon túlon is megjelentek kezdeményezések, mint például a 90-es években a szlovákiai Érsekújváron megrendezett *Transart Communication* nemzetközi fesztivál, vagy az erdélyi *AnnART Nemzetközi Élő művészeti Fesztivál*. Az AnnArt Nemzetközi Élő-művészeti Fesztivál a székelyföldi Szent Anna-tó mellett kerül megrendezésre évről évre a kilencvenes évektől, abból a kezdeményezésből, melyet 1990-ben Baász Imre egynapos fellépéssorozata indított el, majd nötte ki magát nemzetközi szintűvé. A rendezvény mára nemcsak Románia legfontosabb élő művészeti rendezvénye, hanem külföldi művészek találkozási- és egymásra találási helyévé is vált. A rendezvény egyre inkább határokat szüntetett meg, úgy az alkotók, a közönség és a műkritikusok, mint a művészeti alfajok által és között. Több nemzet kultúrája lett a helyszínen összesűrítve a résztvevők által. Az alapvető célkitűzésük kettős volt: az idegenekkel megismertetni a műfaj hazai művelőit, ugyanakkor az erdélyi és romániai művészekkel, közönséggel, kritikusokkal megismertetni a világban meglévő legkülönbözőbb műfajokat, élő installációkat, happeningeket, kísérleti színműveket, alternatív zenét, stb. A szervezők célja volt ápolni és bővíteni a kapcsolataikat a világ művészeti vérkeringésében való megmaradásért, hogy minél tágabb nemzetközi részvételt tanúsítsanak a közép-kelet-európai régió helyzetének felbecsülésére.¹⁵ E fesztivál szervezői szintűgy kapcsolatban álltak több külföldi művészeti rendezvény szervezőivel, például a *Transart Communication* nemzetközi fesztivállal is, melyet Juhász R. József és Németh Ilona szervezett. Érsekújvár a 80-as és 90-es években Közép-Kelet-Európa alternatív művészeti életének egyik meghatározó központjává nötte ki magát. Az 1987-ben alakult *Studio erté* mint alternatív, experimentális, inter- és multimédiális művészeti fesztiválok szervezője vált ismertté. Elsőként szervezett fesztivált a csehszlovákiai nem hivatalos művészet számára az 1980-as években, ahol közép-kelet-európai léptékű együttműködést tettek lehetővé. Rendezvényeiken bemutattak performanszot, videót, zenét, számítógépes, multimédiális, intermédiális művészetet és kortárs irodalmat. A fesztivál témája a kortárs művészet új lehetőségeinek kutatása és a kommunikáció volt, mely a művészet és a közönség, az egyes művészeti ágak és különböző kultúrák, a Kelet és a Nyugat között valósult meg. Az évek folyamán rengeteg hazai és külföldi művész szerepelt a fesztiválon, mely izgalmas fórumot jelentett mindazok számára, akik a nemzeti hovatartozástól függetlenül egységesnek, korlátok nélkülinek fogadják el a művészetet, és párbeszédet alakítanak ki a művészet eszközeivel.¹⁶

Magyarországi viszonylatban érdemes megemlíteni a Szentendrén rendezésre kerülő *Kis Magyar Performance és Nehéz Zenei Fesztivált*.

---

¹⁵ ÜTŐ Gusztáv: *Akcióművészet 1978 és 1998 között Erdélyben (1. rész)*. Erdélyi Művészet, Székelyudvarhely, 2000/3, 21–27.

ÜTŐ Gusztáv: *Akcióművészet 1978 és 1998 között Erdélyben (2. rész)*. Erdélyi Művészet, Székelyudvarhely, 2001/1, 16–22.

¹⁶ HUSHEGYI Gábor, SŐRÉS Zsolt (szerk.): *Transart Communication. Performance & Multimedia Art. Studio Erté 1987–2007*, Kalligram, Pozsony, 2008.

Hasonló nemzetközi példákat lehetne felsorolni Jugoszlávia, Macedónia, Ausztria területén is, viszont a disszertáció korlátozott keretei a továbbiakban nem engedik.

Aktualitásában fontos megemlíteni a jelenleg is működő, a cseh, a magyar, a lengyel és a szlovák kormány megegyezése alapján hasonló törekvésekkel 2000. június 9-én Prágában létrejött *International Visegrad Fund*-ot is, melynek célja a visegrádi négyek együttműködésének fejlesztése, a kölcsönös kötelek megerősítésének és az országok európai integrációjának támogatása.¹⁷

1.4. A társadalmi folyamatok és művészet kapcsolata a rendszerváltozásban Közép-Kelet-Európában

Speciális, különleges közegben jött létre a kilencvenes évek művészete, hiszen ez az időszak a korábitól eltérően a társadalmi formáció kialakulásának ideje. A nyolcvanas években több olyan politikai tendencia bontakozott ki, mely lehetővé tette a fennálló politikai-gazdasági szisztéma megváltoztatását az évtized végén a „keleti blokk” országaiban. Becsődött a tervgazdálkodáson alapuló gazdasági struktúra, meggyengült Moszkva fennhatósága és központi irányító szerepe. 1989-re annyira lecsökkent a diktatórikus országok szerepe, hogy nem várt gyorsasággal átalakulásokra, rendszerváltozásra került sor. Leomlott a berlini nagy fal, majd szabad választásokat írtak ki; Csehszlovákiában, Lengyelországban, Magyarországon vér nélkül. Romániában forradalommal, véres megnyilvánulásokkal történt az átalakulás.

A kilencvenes évek a reményteli változások időszaka volt, politikai, gazdasági, közigazgatási intézményrendszerek szintjén is. Az átalakulások heves vitákat váltottak ki a különböző ideológiákat képviselő társadalmi és politikai csoportok között, mivel a régi és az új érdekek konfliktusba kerültek egymással. A változások kihívás elé állították a társadalmat, mivel egyes rétegek pozíciója megerősödött, mások egzisztenciálisan meggyengültek, így az esélyegyenlőségről nem beszélhetünk. Létrejötték a civil társadalom szervezeti formái, melyek új érdekeket fogalmaztak meg az új módszerek bevonásával (kisebbségi, kulturális csoportok, szubkultúrák, stb.).

Az állam ideológiai és gazdasági támogató szerepének megszűnése teremtett merőben új helyzetet. Így az átalakulás a kulturális életre is kihatott. A sajtóban, a művészeti életben véget ért a cenzúra, a tiltás-tűrés-támogatás mintáinak mentén gyakorolt központi irányítás. Fontossá vált az egyes országok, kisebbségi csoportok identitásának, hovatartozásának, gyökereinek intenzív újratárgyalása.¹⁸

---

¹⁷ <https://www.visegradfund.org/> (A letöltés ideje: 2018.03.12.)

¹⁸ ANDRÁSI Edit: *Kulturális átöltözés*. Művészet a szocializmus romjain. Argumentum, Budapest, 2009, 73–182.

A kilencvenes években igen változatos képzőművészet jött létre, a nemzetközi élethez erősen kötődő, saját tradícióit kutató, változatos formákban. Hosszú ideje először állt fenn az a helyzet, hogy nem kényszerült az „ellenkultúra” szerepére, mivel nem kellett szembenéznie a valamiféle kultúrpolitika által támogatott „hivatalos” művészetvízióval.

Tapasztalhatjuk azt is, hogy a kortárs közép-kelet-európai képzőművészet a nyugatihoz képest nem játszik domináns szerepet, a perifériára szorul. A művészek és alkotásaik legtöbb esetben ismeretlenek maradnak a kortárs kultúrán belül és nemzetközi szinten is, továbbra is jellemző a rezervátumszerű zártság. Ennek oka a történelmi előzményekben, a nyelvi nehézségekben, a művészeti intézményrendszer struktúrájából adódik. Ugyanakkor abból, hogy a képzőművészet (főleg a fiatal művészgeneráció) keresi hiteles, új, a képzőművészeti szakmán kívüli megjelenési formáit.¹⁹

A képzőművészeti projekteknél lépett fel az az igény, hogy a változó társadalom és a művészet aktuális kapcsolatának, a művészet társadalmi szerepének kérdéseit a maguk komplexitásában tárgyalja meg. Fontos lett a művészet új pozíciójának meghatározása, a közönséggel kialakított kapcsolat építése és a művészet új társadalmi szerepének definiálása. Ezzel foglalkozott például a *Polifónia-projekt* (1993), mely kurátori koncepció alapult. Pályázatot hirdettek meg olyan művek kivitelezésére, melyek reflektálnak a Magyarországon és a Közép-Kelet-Európában lezajlott változásokra. A projekt tárgyalta mindazokat a kérdéseket, melyeket a változás után intenzíven tárgyaltak a művészek, a nem művész közreműködők és a „feltételezett” nyilvánosság. Ezek a kérdések a szociális változás dimenziójában keresték a művészet válaszait. Bár a Polifónia-szimpozium csak a művészet és társadalom viszonyát elemezte, annak ellenére az évtized elejére jellemző helyzetnek a felvázolása végett annak dokumentumává vált. Bár a társadalmi változásokkor úgy tűnt, a képzőművészet elszigeteltsége megszűnik majd, a szimpoziumon elhangzott vélemények az ellenkezőjét mutatták.

A Polifónia-projekten belül jött létre Lakner Antal *Irányjelek (Ideát/Odaát)* (1993) híd-projektje (4. kép). Az információ a híd pilléreire volt két oldalt felhelyezve, az egyik oldalon az IDEÁT, a másik oldalon az ODAÁT felirattal. Evidensnek tűnt a felirat és pont ez váltotta ki a humort, mivel az áthaladók voltak a művelet célpontjai. A szöveg megerősítette azt, amit eddig is tudunk, hogy a híd egyik fele ideát, a másik fele odaát van, ezt színezi, hogy kinek mit jelent Buda vagy Pest. A híd, mint szimbólum, kapocsként van jelen a két különböző világ között.

Ezért célszerű megvizsgálni a kortárs művészet intézményes kereteit, a művészettel foglalkozó nem művészek szerepét, melyek szintén befolyásolják a kortárs művészet produktumainak megítélését.²⁰

---

¹⁹ SZOBOSZLAI János: Egy generáció önarcképe – Tájékoztató pontok a kilencvenes évek magyarországi képzőművészetéhez. In: Hans Knoll (szerk.): *Második nyilvánosság*. XX. századi magyar művészet. Enciklopédia Kiadó, Budapest, 306–349.

²⁰ U.o.

(4. kép) Lakner Antal: *Irányjelek (Ideát/Odaát)*, 1993, híd-projekt, Budapest

Mind a magán és mind a közéletben hiányzó elnézést-kéréseink okozta lelkiismeret furdalást általában agresszióval, nagyképűséggel, intoleranciával párosítjuk. Az elnézést-kérés tematikáját dolgozza fel Sugár János „*elnézést*“ (2005) köztéri projektjében (5. kép), melyet egy egyszerű „elnézést“ szavat megjelenítő táblával demonstrál a Szabadság hídon. „... sokkal jobban éreznénk magunkat, ha ez a gesztus; tehát saját tévedésünk, hibánk, tájékozatlanságunk, butaságunk, önzésünk, szűkkeblűségünk, intoleranciánk belátása, és az emiatt keletkezett félreértés, zavar, megbántottság, lelepleződés felett érzett sajnálkozásunknak pont itt és most gyakrabban adnánk hangot. (...) Az első kérdés, amit felvet, hogy itt és most ki is kér kitől elnézést, és már csupán ez a kézenfekvő interpretációs feladat is messze viheti a nézőt. Ugyanis be kell látnunk, hogy sok a lehetőség az elnézés-kérésre. Tehát mindenki aktuális diszpozíciójának megfelelően értelmezheti az ELNÉZÉST.“²¹ – mondja Sugár János.

---

²¹ <http://www.artpool.hu/2005/experimenter/Sugar.html> (A letöltés ideje: 2018.04.14.)

(5. kép) Sugár János: „*elnézést*“, 2005, köztéri projekt, Budapest

1.5. Saját kurátori koncepciók az identitás kérdéskörében

Kutatási témámon belül egy kis kitérőt tennék a kurátori munkáim felé, melyek gyakorlati szempontból fontos állomásai a témám elméleti kutatásának is.²²

2011-ben alapítottam a DUNART.COM Somorjai Nemzetközi Művésztelepet, ugyanebben az évben a Kortárs Magyar Galéria kuratóriumi bizottsága tagjának kértek fel, ahol célszerűen feladatomban gondolom azóta is a fiatal professzionális képzőművészek és a konceptuális irányzatok bemutatását. Így kerültek megrendezésre szervezéseim közül például a *TRANSCOM.hu* (2011), a *Hiba és társai* (2013) és az *Invariáns* (2016) csoportkiállítások is.

Fontos megemlítenem külön a *Szlovákiai Magyar Képzőművészeti Fórumot* (2012, 2013, 2014) is, mely ezidáig három alkalommal valósult meg (Pozsony, Kassa, Dunaszerdahely) a Szlovákiában élő magyar képzőművészek és szakmai közeg számára.

A következőekben bemutatott csoportos kiállítások és szakmai szervezések az identitás boncolgatását járták körbe az alap koncepcióm szerint:

---

²² 2009-ben hazaköltöztem Budapestről (a Magyar Képzőművészeti Egyetemen eltöltött tanulmányaim befejezése után) Somorjára. Mindig is érdekelt a térség kulturális fejlesztése és kiaknázatlan lehetőségei. Az otthon töltött pár év termékeny volt számomra szakmai és szervezési (kurátori) szempontból egyaránt.

1.5.1. Hiba és társai

A dél-szlovákiai Dunaszerdahely városában található impozáns és nívós Kortárs Magyar Galéria, más néven Vermes-villa kiállítótermei adtak otthont 2013. december 6. és 2014. január 5. között a Magyar Képzőművészeti Egyetem Doktori Iskolája *Hiba és társai* című csoportos kiállításának. A galéria képzőművészeti tevékenysége és figyelemreméltó gyűjteménye (több, mint 1000 kortárs magyar képzőművészeti alkotás) jelentős, helyének legitimitása kétségtelen a közép-kelet-európai képzőművészet platformján. A galéria 1997-ben létrehozott alapítványának legfőbb feladata és célja a kortárs magyar képművészek tevékenységének bemutatása és támogatása, országhatárok nélkül. Az alapítvány működésének, tevékenységének, gyűjteményének művészettörténeti feldolgozása mégis kiaknázatlan, mely megérdemelné az önálló kutatói tanulmányok publikálását és terjesztését. A Hiba és társai csoportkiállítás többek között emiatt is született meg specifikusan épp a galéria helyszínére. A kiállítás koncepcióját 2013 márciusában együtt dolgoztuk ki Beke Lászlóval. A kissé humoros felhívás elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy a Magyar Képzőművészeti Egyetem Doktori Iskolájának 27 hallgatója²³ speciálisan erre a célra készítsen műveket Dunaszerdahelyre: „Az emberi hiba (human error) általános fogalom, amely magában foglal minden olyan helyzetet, amelyben a mentális vagy fizikai cselekvések megtervezett sorozata nem éri el előre eltervezett szándékozott célját és ez a kudarc nem tulajdonítható valamilyen rendkívüli véletlenszerű körülménynek. Vagyis a hiba az elvárt és a megvalósult tevékenység (vagy viselkedés) szándékolatlan eltérése miatt következik be.”²⁴

„Keressük azt a lehetőséget, hogyan lehet valamilyen negatívumot átfordítani pozitívumba. Hibázz tudatosan! Értelmezd a hibádat! A hiba lehet tévedés, félreértés, botlás, elrontás, hiányosság, deficit, lapszus, butaság és még nagyon sok más. Találj ki újabb negatívumokat! Tévedj tudatosan! Tévedj spontánul! Kombináld a kettőt! Hibázz véletlenül, ha tudsz! Melyik igaz a két állítás közül: „Nem hiba, hanem bűn!” „Nem bűn, hanem hiba!” Változtasd meg a hiba értelmezését! Változtasd a kiállítás koncepcióját az utolsó pillanatig! Tévedni emberi dolog! Nem fontos eredeti művet alkotni! A műveket egy kiváló (tévedhetetlen) szakemberekből álló zsűri fogja kiválogatni, mely fenntartja magának a tévedés jogát.”²⁵ – fogalmazta meg Beke László a felhívásban.

---

²³ Kiállító alkotók: Borsos Lőrinc, Fajgné Dudás Andrea, Fischer Judit, Harsányi Réka, Hecker Péter, Horváth Dániel, Izsák Előd, Jakatics-Szabó Veronika, Kelemen Zénó, Labancz István, Laczkó Juli, Marek Brzozka, Mayer Éva, Nemere Réka, Sipos Levente, Surányi Nóra, Szabó Károly, Szemző Zsófia, Szelley Lellé, Szeivolt Katalin, Szilágyi Kornél, Szira Henrietta, Szij Kamilla, Szolnoki Józsek, Sztojánovits Andrea, Vándor Csaba

²⁴ REASON, James, HOBBS, Alan: *Managing Maintenance Error – A Practical Guide*. Ashgate Publishing Company, Aldershot, Hampshire, England – Burlington, VT, USA, 2003.

²⁵ BEKE László: Egy újabb hibatan felé. In: Beke László, Mayer Éva (szerk.): *Hiba és társai*. A Magyar Képzőművészeti Egyetem Doktori Iskolájának kiállítása. Magyar Képzőművészeti Egyetem, Budapest, 2014, 6.

Majd 2013 októberétől egy tihanyi workshoppal kezdődően a kiállítás és a katalógus kivitelezési munkáiba bekapcsolódtak Szoboszlai János művészettörténész vezetésével a Képzőművészet-elmélet Tanszék (MA) elsőéves hallgatói is. Így érdemben folyamatos volt a konzultáció és párbeszéd az MKE két tanszékének tanárai és hallgatói között is. A kiállításon bemutatott munkák kifejezetten erre a kiállításra készültek, annak koncepciójára reagálva. Műfajilag szabadon értelmezhető munkák érkeztek be: festmények, szobrok, grafikák, interaktív installációk, videó alapú munkák voltak láthatóak a galéria két szintjén. A kiállítást Beke László és Dr. Molnár Emil matematikus, a BME professor emeritusa nyitotta meg, a *Monochrome Clack* című audiovizuális festményinstalláció live act kíséretével. A tárlat komoly sikert ért el.²⁶ Több alkalommal a kiállítás egyéb szakmai programjaként, nevelési cézzattal, múzeumpedagógiai oktatásokat tartottunk Szeivolt Katalinnal és Jakatics-Szabó Veronika képzőművészekkel. Említésre méltó eredmény az is, hogy beindult egy, a csoporton belüli, intenzívebb kommunikáció a hallgatók körében.²⁷ A kiállítás eredményeit bemutatva összegzésképpen magyar, szlovák és magyar nyelvű katalógus készült a hallgatók koncepcióit és munkáit szemlélítve.²⁸

1.5.2. Szlovákiai Magyar Képzőművészeti Fórum

Mindig is fontosnak tartottam a *Szlovákiai Magyar Képzőművészeti Társaság* működését, a szlovákiai magyar képzőművészek érdekképviselete szempontjából, annak ellenére, hogy többen támadják létjogosultságát és szakmai színvonalát.²⁹ Egyes szakemberek megkérdőjelezzik már magát a szlovákiai magyar képzőművészet fogalmát is. Véleményem szerint nem volna szabad megcáfolni azt, hiszen ha már léteznek szlovákiai magyar ember, ezzel együtt szlovákiai magyar identitás, akkor bátran kijelenthetjük, beszélhetünk szlovákiai magyar képzőművészetről is.

A szlovákiai magyar képzőművészeti élet szakmai kommunikációjának hiánya a 2010-es évek elején érezhető volt. Ez a tény motivált többek között arra³⁰, hogy 2012

---

²⁶ TALLÓSI Béla: Amikor a műhiba nem hiba. *Új Szó*, Pozsony, 2013. 66. évf. 293. szám, 8.

²⁷ MAYER Éva: A Magyar Képzőművészeti Egyetem Doktori Iskolájának „Hiba és társai” című csoportkiállítása. Periférián, provincializmus nélkül. In: Beke László, Mayer Éva (szerk.): *Hiba és társai*. A Magyar Képzőművészeti Egyetem Doktori Iskolájának kiállítása. Magyar Képzőművészeti Egyetem, Budapest, 2014, 5.

²⁸ BEKE László, MAYER Éva (szerk.): *Hiba és Társai*. A Magyar Képzőművészeti Egyetem Doktori Iskolájának kiállítása. Magyar Képzőművészeti Egyetem, Budapest, 2014

²⁹ MAYER Éva: Fontosnak tartom az SzMKT működését. *Atelier*, 2013/5, 18–19.

³⁰ Mivel nagyon sokszínű, heterogén az Szlovákiai Magyar Képzőművészeti Társaság tagjainak szakmai tevékenysége, ezért nehezebb is érdemben összefogni, megfelelő színvonalú, erőteljes koncepcióval rendelkező közös kiállításokat megvalósítani a tagokkal együtt. A társaság sorsa viszont máig aggaszt! Dolán György festőművésszel, a társaság korábbi vezetőjével a 2010-es évek elején többször tanácskoztunk az

januárjában a *Pozsonyi Magyar Intézettel* együtt megszervezzük az *I. Szlovákiai Magyar Képzőművészeti Fórumot* Pozsonyban.³¹

A két napos rendezvény meghívójában a következő célokat tüntettük fel hívószóként a fórum szakmai tanácsadójával, Kubička Kucsera Klára művészettörténésszel együtt, aki évekig volt a Szlovákiai Magyar Képzőművészeti Társaság oszlopos tagja:

- „1. A szlovákiai magyar képzőművészet képviselőinek és alkotóinak kölcsönös ismerkedése, kapcsolataik létrehozása és együttműködése. Az utolsó tíz év új lehetőségeinek és csoportosulásainak feltérképezése az alkotók szempontjából, a hiányzó tényezők megfogalmazása, a társulások, intézmények, galériák, művésztelepek szervezési programjai, valamint a médiák tevékenysége. A találkozó szorgalmazza az aktív együttműködések elősegítését. A feltérképezés tekintetbe veszi a szlovákiai magyar képzőművészek működését és prezentációját az országos és nemzetközi képzőművészeti életben is. A fórum célkitűzése közös megegyezéssel lehetőséget kíván teremteni a szlovákiai magyar képzőművészeti élet hálózatának kiépítésére és esetleges közös képviselőre, respektálva az eddigi csoportosulásokat és kialakult kezdeményezéseket.
2. A Fórum időtartama alatt a művészeti platform különböző szakmai, társadalmi vonatkozású programokkal, beszámolókkal mutatkozik be. Az esemény kiváló alkalmat nyújt arra, hogy egy-egy alkotó/művésztelep/kulturális intézmény/galéria rövid prezentáció keretében bemutassa munkáját és beszéljen terveiről, amelyekhez az adott esetben partnereket keres. Úgy az intézmények, csoportok, mint a meghívott művészek bemutatkozhatnak katalógusaikkal, portfóliókkal, amelyek a Fórum alatt hozzáférhetőek lesznek.
3. Az első Fórum tapasztalatai alapján ezen találkozásokat rendszeresítenénk a következő években is. Téma van bőven, például a kortárs művészet új lehetőségeinek kutatása és a kommunikáció, mely a művészet és a közönség, az egyes művészeti ágak és különböző

---

akkori „állóvíz”-helyzetről, a társaság sanyarú sorsáról, mely a a szlovákiai magyar képzőművészet izoláltságát jellemezte.

³¹ A Szlovákiai Magyar Képzőművészeti Fórum elsőként 2012. január 20-21. között került megrendezésre a Magyar Kultúra Napja alkalmából. Helyszín: Pozsonyi Magyar Intézet, Pozsony

Főszerzők: Pozsonyi Magyar Intézet, Mayer Éva, Kubička Kucsera Klára

Az I. Szlovákiai Magyar Képzőművészeti Fórum szakmai programjai:

- Bevezető előadások, meghívottak: Kubička Kucsera Klára művészettörténész

Kiss-Szemán Zsófia művészettörténész, Pozsonyi Városi Galéria fő kurátora

Csáji Attila festőművész, a Magyar Művészeti Akadémia alelnöke

Beke László az MTA Művészettörténeti Intézetének igazgatója (meghívott, de nem volt jelen)

Aknay János festőművész, a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének elnöke

A beszélgetést moderálta: Kubička Kucsera Klára

- Kiállításmegnyitó: *Találd meg az Otthonod*

Kiállító művészek: Somorjai Kiss Tibor, Pézman Andrea, Szőke Erika

Megnyitotta: Uszkay Tekla művészettörténész

- Szakmai műhelybeszélgetés és bemutatók: A szlovákiai magyar művészi polgári társulások, intézmények, galériák, művésztelepek vezetői, művészeti újságok és más médiák bemutatkozása. Művészek portfóliójának, katalógusainak bemutatása. A műhelybeszélgetést Csanda Máté, Gyenes Gábor vezették.

- A Szlovákiai Magyar Képzőművészek Társaságának zártkörű évi taggyűlése.

kultúrák között valósul meg. Lehetőséget kell adni azok számára, akik a nemzeti hovatartozástól függetlenül egységesnek, korlátok nélkülinek fogadják el a művészetet, illetve a művészet eszközeivel alakítanak ki párbeszédet.

4. A Fórumhoz kiállítás is kapcsolódik, amelyen évenként a térbeli lehetőségek szerint egy vagy több alkotóművész kap lehetőséget a bemutatkozásra. Úgy a kiállításra, mint a Fórumra, Szlovákiából származó, külföldön élő jelentősebb művészek meghívása és bemutatása is lehetséges.”

A fórumra meghívást kapott kortól függetlenül minden olyan szlovákiai magyar képzőművész, aki elhivatott és professzionális szakmájában. Az alapnévsor kialakításában segítségünkre volt a *Szlovákiai magyar képzőművészek arcképcsarnoka*³² (2011). A szakmai műhelybeszélgetésre különböző szakmai szervezetek képviselőit hívtuk meg a magyarországi alkotók, művészettörténészek bevonásával. Fontosnak tartottuk a több irányból történő véleményezést a szlovákiai magyar képzőművészeti életre vonatkozóan. Sajnos a széthúzás, a rosszindulatú megjegyzések, az összeférhetlenség és az akadékoskodás a szervezés során is tapasztalható volt és megnehezítette munkánkat. Ennek ellenére a két napos fórum – az önkritikus felszólalások és közbeszólások mellett –, nagyon sikeresnek bizonyult és teltházas volt a rendezvény. Szinte minden meghívott elfogadta a meghívást, támogatták és nagyon időszerűnek, fontosnak tartották a kezdeményezés elindítását. Ismerkedés közben azonban a szkepszis is teret kért magának, mondhatni, abszolút racionális megnyilvánulásként, megfogalmazva a kérdést, vajon megy-e ezzel (a találkozással) előbbre valami.³³ A szlovákiai magyar képzőművészet képviselői kölcsönösen megismerhették egymást, ezzel együtt kapcsolatokat teremthettek a szakmai munkásságon keresztül is. A fórumon többször is elhangzott, hogy az utóbbi tíz évben felnőtt egy új nemzedék, amelyik ezzel a fórummal is keresi az utat az előző nemzedékekhez, ugyanakkor önmagához is.

A Fórum elérte célját! A pozitív szakmai visszajelzések alapján úgy gondoltuk, a Fórum tevékenységére továbbra is van igény a szlovákiai magyar képzőművészeti szcénában.³⁴ Megerősödött bennem az az elképzelés, hogy a rendezvényt vándoroltatni szükséges. Mindazonáltal, hogy hozzájáruljon a szakmai kommunikáció további erősödéséhez a művészek között a nyugat- és kelet-szlovákiai régióban is. Ennek az elképzelésnek eleget téve a *II. Szlovákiai Magyar Képzőművészeti Fórum* találkozóját már Kassán szerveztük

---

³² HUSHEGYI Gábor, GYENES Gábor, KUBIČKA KUCSERA Klára (szerk.): *Szlovákiai magyar képzőművészek arcképcsarnoka*. Szlovákiai Magyar Írók Társasága, Dunaszerdahely, 2011.

A kötet száz szlovákiai magyar képzőművészről és művészetéről nyújt információt 1908-tól napjainkig. Az arcképcsarnok felvállalja a művészeti sokszínűséget és pluralitást, együtt szerepelnek a lezárt életművek és a jelenkori alkotók. Minden egyes arckép a jellemzés mellett tartalmazza a legfontosabb egyéni és csoportos kiállításokat, a szakirodalmat, esetenként a legjelentősebb illusztrált könyvek címét és a köztéri alkotásokat is.

³³ TALLÓSI Béla: Galériáink, művésztelepeink, művészeink bemutatkozása. A Pozsonyi Magyar Intézetben tartották a Szlovákiai Magyar Képzőművészeti Fórumot – gondolatok a szombati szakmai műhelybeszélgetésről. *Új Szó*, 2012. 65.évf. 19.szám. 8.

³⁴ Uo.

meg a *Löffler Házban* 2013-ban.³⁵ A fórum társszervezőinek névsora kibővült, a Pozsonyi Magyar Intézet, a *Rovás Polgári Társulás* mellett *Magyarország Kassai Főkonzulátusa* is segítségünkre volt, ugyanakkor az eseményt a *Szlovák Kormányhivatal* is támogatta.³⁶ A szervezésbe csatlakozott be segítségként Gyenes Gábor, Pézman Andrea és Szőke Erika szlovákiai magyar képzőművészek is.^{37 38}

A *III. Szlovákiai Magyar Képzőművészeti Fórum* (2014) a dunaszerdahelyi Kortárs Magyar Galériában valósult meg, a koncepció akkor azzal a különbséggel változott, hogy a fiatal generáció szakmai képviselőit szerettük volna legfőképp megszólítani és bevonni a programokba.³⁹ Ebben láttuk a kiutat, a hatékony közös szakmai együttműködésre és kapcsolattartásra.⁴⁰

---

³⁵ A II. Szlovákiai Magyar Képzőművészeti Fórum 2013. április 4.–6. között került megrendezésre.

Helyszín: Rovás Akadémia, Kassa

A II. Szlovákiai Magyar Képzőművészeti Fórum szakmai programjai:

- Kiállításmegnyitó: *TRANSCOM.net*

Kiállítók: Gyenes Gábor, Mayer Éva, Pézman Andrea, Szőke Erika

A kiállítást megnyitotta: Csanda Máté

- Szakmai műhelybeszélgetés, előadók:

Bartusz György professzor, a Kassai Műszaki Egyetem Művészeti Kara Szabad, Kreativitás Műtermének alapítója és vezetője

Beke László művészettörténész, a Magyar Képzőművészeti Egyetem tanára, az MTA, BTK Művészettörténeti Intézet tudományos munkatársa; előadásának címe: *A Kassa-projekt No0*.

Lőrincz Viktor művészettörténész, jogász, Ecole Pratique des Hautes Etudes, Párizs – Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest; előadásának címe: *Migráció, kisebbség, nemzetiség és művészi identitás*

Rónai Péter professzor, tanszékvezető, egyetemi tanár a Kassai Műszaki Egyetem Művészeti Karán; előadásának címe: *Tanítás és taníthatóság*

A beszélgetést Csanda Máté vezette.

- Kiállításmegnyitó: *Az enyészpont kijelölése*

Kiállító: Orosz István

A kiállítást megnyitotta: Csanda Máté

- Szakmai műhelybeszélgetés: A fiatal szellemiségű, kortárs képzőművészeti kezdeményezések, galériák, workshopok, irodalmi és képzőművészeti folyóiratok bemutatkozása, ill. meghívott fiatal művészek portfólióinak bemutatója. A beszélgetést Gyenes Gábor, Mayer Éva vezették.

³⁶ HOMOLY Erzső: *Kapcsolaterősítő képzőművészeti fórum Kassán*. 2013.

<http://felvidek.ma/2013/04/kapcsolaterosito-kepzomuveszeti-forum-kassan/> (A letöltés ideje: 2018.03.08.)

³⁷ CSANDA Máté: *TRANSCOM.net*. Veszteségek rajzolatai. 2013.

http://www.rovart.com/hu/transcomnet_2800 (A letöltés ideje: 2018.03.08.)

³⁸ BEKE László: Útinapló Kassa, Európa Kulturális Fővárosa. *Új Művészet*, Budapest, 2013/11, 6–10.

³⁹ A III. Szlovákiai Magyar Képzőművészeti Fórum 2014. december 5–7. között került megrendezésre.

Helyszín: Kortárs Magyar Galéria, Dunaszerdahely

A III. Szlovákiai Magyar Képzőművészeti Fórum szakmai programjai:

- Kiállításmegnyitók:

1. kiállítás: Nagy Csilla *Szturnusz leckéi* önálló kiállítása. A kiállítását Csanda Máté nyitotta meg.

2. Kiállítás: Cséfalvy András, Sztojánovits Andrea (hang, vizuál), Borosi Gábor (hang) *Cyberfield live act* kiállításukat Mészáros Zsolt nyitotta meg.

- Szakmai műhelybeszélgetések ismert fiatal képzőművészekkel, művészettörténészekkel és galéristákkal.

Meghívottak: Csanda Máté, Cséfalvy András, Koronczai Dávid, Nagy Csilla, Mészáros Zsolt, Sztojánovits Andrea, Szigeti Gábor Csongor

Összegzőképpen elmondható, hogy a fórum programjai a három év folyamán valóban sikeresnek bizonyultak mind a szakmai és mind befogadói közegben, tevékenysége hiánypótló volt a szlovákiai magyar képzőművészeti életben.

Megjegyzésként viszont azt hozzátenném, hogy a közös összefogás és a tenni akarás hiánya mégiscsak a legnagyobb probléma jelenleg mégiscsak a szlovákiai magyar képzőművészeti szakmai körökben. Amíg a kicsinyes egyéni érdekeken, az egyéb kulturpolitikai viszályokon, „ujjalmutogatásokon”, a szakmai munkák plagizálásán és személyeskedéseken nem lépünk túl, addig sem az SZMKT-tól és a Szlovákiai Magyar Képzőművészeti Fórumtól, sem az egyéb szakmai szervezetektől és társaságoktól nem várhatunk csodát!

1.5.3. Invariáns

2014 óta az egri Eszterházy Károly Egyetem Vizuális Művészeti Intézet oktatója vagyok. Így lehetőségem volt a tanszék tanárainak kiállítását szervezni a Kortárs Magyar Galériában *Invariáns* (2016) tematikával.

A nagy hagyományokkal rendelkező, közel hetven éves múltra visszatekintő egri rajztanárképzés az elmúlt évtizedben jelentősen átalakult, és a művészetközvetítés tágabb keretei között a művészképzés irányába mozdult el az Eszterházy Károly Egyetemen. 2015 őszén alakult meg a Vizuális Művészeti Intézet, ahol a képzőművészeti és az oktatói munka mellett kiemelt hangsúlyt fektetünk arra, hogy a hallgatóknak lehetőségük legyen kontextusba helyezni saját munkáikat, elért eredményeiket. Az egri Vizuális Művészeti Intézet oktatói azon túl, hogy céljuk a magasan kvalifikált szakemberek képzése, saját autonóm alkotókként is aktívan tevékenykednek a hazai és nemzetközi szakmai erőterben. Ennek érdekében az intézet kiépítette szakmai kapcsolatait a hazai, a határon túli, az európai és a távol-keleti oktatási és művészeti intézményekkel is. Ezeknek az együttműködéseknek köszönhetően számos hazai művésztelepre és kiállításra, nagyváradi, kolozsvári, kassai művészeti intézményekbe, valamint indiai, tajvani, indonéz, koreai és

---

A nyíltkörű beszélgetéseket Mayer Éva, Gyenes Gábor vezették.

- Koncert: CRYSTALSEALS Dj-Vj show, NFG klub

- Szakmai bemutatkozások: Fiatal szellemiségű, kortárs képzőművészeti kezdeményezések, galériák, workshopok, irodalmi és képzőművészeti folyóiratok bemutatkozása, ill. meghívott fiatal művészek portfólióinak bemutatója.

A rendezvény védnökei: Beke László, Rónai Péter

Társszervezők: Mayer Éva, Gyenes Gábor, Pézman Andrea, Szőke Erika, Kortárs Magyar Galéria, Pozsonyi Magyar Intézet

⁴⁰ TALLÓSI Béla: Kortárs művészet sokféle szemszögből. *Új Szó*, 2014. 76. évf. 282. szám, 17.

japán felsőoktatási intézményekbe jutottak el diákjaink tanulni, alkotni, kiállítani. E kapcsolatrendszer természetesen a kölcsönösség alapján működik.⁴¹

Az évek során a Vizuális Művészeti Intézet közös csoportos kiállításait bemutatták már Sárospatakon, Indiában, Indonéziában, Iránban és Dél-Koreában is. A Kortárs Magyar Galériában megrendezendő Invariáns című tematikus kiállításunkon az identitásformákkal való kérdésfelvetéseket boncolgattuk az intézet 19 művésztanárával együtt.⁴² A kiállítás anyagáról összefoglalóan magyar és angol nyelvű katalógus is készült.⁴³

„Modellek, kvázi-helyszínek, viszonyok és heterotópiák – az Eszterházy Károly Egyetem Vizuális Művészeti Intézet tanárainak kiállítása olyan kérdéseket idézett meg, melyek erősen és több szállal kötődnek a vizuális érzékelés – és a kortárs művészet – legaktuálisabb problémáihoz, sőt mi több, generálják, kifejtik e problémafelvetéseket.”⁴⁴ – írja Boros Lili művészettörténész a kiállítás katalógusában.

---

⁴¹ ERŐSS István: A Vizuális Művészeti Intézet, In: Mayer Éva (szerk.): *Invariáns*. Eszterházy Károly Egyetem Vizuális Művészeti Intézetének oktatóinak kiállítási katalógusa. EKE Líceum Kiadó, Debrecen, 2016, 5–6.

⁴² Kiállító művészek: Balázs Péter, Blahó Borbála, Csontó Lajos, Eröss István, Faa Balázs, F. Balogh Erzsébet, Horváth Dániel, Juhász Éva, Kopasz Tamás, Kótai Tamás, Mayer Éva, Mátrai Erik, Sipos Levente, Süli-Zakar Szabolcs, Szigeti Gábor Csongor, Szita Barnabás, Szurcsik József, Ványai Magdolna, Zeman Zoltán

A kiállítást megnyitotta: Dr. Boros Lili, Dr. habil Eröss István DLA

Kurátor: Mayer Éva

⁴³ MAYER Éva (szerk.): *Invariáns*. Eszterházy Károly Egyetem Vizuális Művészeti Intézetének oktatóinak kiállítási katalógusa. EKE Líceum Kiadó, Debrecen, 2016.

⁴⁴ BOROS Lili: Modellek, viszonyok, heterotópiák. Gondolatok a kiállított művekről, In: Mayer Éva (szerk.): *Invariáns*. Eszterházy Károly Egyetem Vizuális Művészeti Intézetének oktatóinak kiállítási katalógusa. EKE Líceum Kiadó, Debrecen, 2016, 13.

SZAKRÁLIS ÉS DESZAKRALIZÁLT TEREK

Ahogy a bevezetésben pontosan már megfogalmaztam, a disszertációban az együttműködés jövőjét kutatom, választ keresve arra a kérdésre, segíthet-e az integráció, jelen esetben a szakrális és deszakralizált terek és a kortárs képművészet kölcsönhatásának támogatása a Közép-Kelet-Európai térség identitásfejlődésében. Mennyiben befolyásolják a meglévő előítéletes (ha fennáll) gondolkodást, a nemzetiségek egymás közötti kulturális párbeszédét a toleráns magatartással, célzottan hogyan hat a befogadó közösségre? A térben létrehozott kulturális programok hogyan érvényesülhetnek egy vallásos, vagy nem vallásos, többségi, vagy kisebbségi közegben?

A DUNART.COM Somorjai Nemzetközi Művésztelep szervezésének kezdetekor felvetődött számomra a kérdés: vajon milyen esélyekkel indul egy határon túli művészeti kulturális kezdeményezés létrehozása és szakmai programjainak működtetése egy szakrális vagy egy deszakralizált térben? A terek történeti emlékezete milyen jellegű hatást gyakorolnak a specifikusan oda készülő képzőművészeti alkotások tematikájára és kivitelezésére, ugyanakkor erősíthetik-e a mű szakrális jellegét, vagy sem? Vajon lehetséges-e napjainkban olyan kortárs (szakrális vagy nem szakrális) alkotásokat létrehozni, amelyek helyet kaphatnak az egyházművészetben (liturgikus művészet, ars sacra) kívül a szakrális templomokban is? Ki az, aki választ adhat ezekre a kérdésekre: a művész, az egyházi hatóság, a pap, a hívők közössége, vagy a művészettörténészek?

Mindezen kérdések pontos megértése végett elkerülhetetlen körbejárni a *szakrális*- és a *deszakralizált tér* fogalmakat, a *templom* szó etimológiai hátterét és a hozzájuk kapcsolódó vallástörténeti, filozófiai és építészeti jelentéstartalmakat. Ugyanakkor kihagyhatatlan vizsgálódási kérdéskör a *szent és profán* megnyilvánulásai, a *szekularizáció* megjelenése a társadalom és a művészet összefonódásával.

2.1. A szakrális tér

Megkülönböztetünk szakrális helyeket, időt, tájat, egyéni vagy közösségi szakralitás által kitüntetett tereket és tárgyakat, melyek emberemlékezet óta figyelmet kapnak. Minden emberben élnek vallásos beállítottságától függetlenül saját, kitüntetett „szent helyek”, akár a szülőföldjére, vagy a gyerekkori szeretett helyszíneire is gondol. Az individuum

szintjétől a közösségi motívumokig talán a legszemléletesebb példáját Radnóti Miklós „Nem tudhatom, hogy másnak-e tájék, mit jelent” kezdetű ismert sorai adhatják.

A szent, vagy szakrális jelentése alapvető kérdés, melynek részletezését disszertációmban most külön taglalom. *Szagrális* jelentése: szent, isteni, természetfeletti eredetű. A *sacrum*ra, a szentre vonatkozó. Azt jelenti, ami a szenthez tartozik, tehát a kultuszt, valamint a szent, vagy megszentelt helyet jelöli. A szakrális lényege, hogy túlmutat a látható világon, az eszményi, a láthatatlan, a tiszta szellemi felé. A szakrális metafizikai valóságot sejtet, amelyben a lét teljessége – a szellemi és az anyagi egymásra való nyitottsága és harmóniája – mint egyetemes egység nyilatkozik meg. A szakralitás fajtái rendkívül változatosak, a vallásoktól, a legkülönbözőbb ideológiai rendszerektől egészen az individuális vagy közösségi szintekig. Ezek mindegyike a teret a maga módján szakralizálja, emlékhelyeket, kultushelyeket, rituális tereket hozva létre. Így a szakrális térstruktúrák egymásra rétegződnek, a tér különböző elemeit vonva be szakrális terükbe, illetőleg eltérő szakralitást tulajdonítva a tér ugyanazon pontjainak.⁴⁵

Feltehetjük a kérdést, hogy mi a szent, ami alapján a hely szakrális hellyé válik? A szakrális tér következőképpen a szent fogalmához kapcsolódó, a kultuszt magában foglaló és megjelenítő térforma. Azon tér-elemekről beszélünk, mely a vallás által megszentelt tér, a hitélet, rítusok, a vallásos tanítások közvetlen szolgálatában állnak. Az ezzel a céllal létrehozott objektumok, a vallás intézményeinek fizikai létét biztosító építmények és a rituális térstruktúrák mind a szakrális térhálózat részét képezik, amelyek állandóan változó belső szerkezettel és külső kontextussal a vallás lényegi, nélkülözhetetlen részei.⁴⁶

Történelmi tudásunk bizonyítja a szakrális terek megkülönböztetett jelentőségét. A Szentírásban is számos olyan utalás található, ahol a szakrális tér megkülönböztetett jelentőséggel bír: Mózes hallotta az Úr hangját a Sínai-hegyen az égő csipkebokor előtt: „Olld le a te saruidat lábaidról: mert a hely, amelyen állasz, szent föld.”⁴⁷, vagy amikor Jézus ostorral űzte ki a kufárokat a jeruzsálemi templomból: „Meg van írva – mondta –, hogy az én házamat az imádság házának fogják nevezni, ti pedig rablók barlangjává teszitek”.⁴⁸

Eszkatológia szempontjából is megkülönböztethetünk két fogalmat, a *szent* és a *profán* fogalmát, melyek úgy viszonyulnak egymáshoz – egy szakrális térben is –, mint a sötétségben a világosság, vagy a sötét templomi térben a fény. Sötét nélkül nincs világosság: „Én vagyok a világ világossága. Aki engem követ, nem jár sötétségben”.⁴⁹

A szent megnyilvánulásának vizsgálata egyáltalán nem egyszerű, hiszen megjelenési formái kortól, társadalomtól, sőt egyéntől függnék. A szent fogalma abból a vallásos tapasztalatból ered, melyben a szent megnyilatkozik. A szent világa rendezett, léttel telített.

---

⁴⁵ Például a templom, vagy búcsújárárhely egy nem hívő számára profán teret jelent.

BARTHA Elek: A szakrális tér néprajza. In: Lőrincz Zoltán (szerk.): *Szagrális építészet ma hazánkban*. Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Rajz Tanszéke, Szomathely, 1995, 12–14.

⁴⁶ Uo. 12.

⁴⁷ Kiv 3,5.

⁴⁸ Mt 21, 13

⁴⁹ (Jn 8, 12)

A szent a személyes szeretet létsíkja, mely Istené. A szent misztérium, Istennek ajánlott, lefoglalt és tiszteletreméltó helye. A dogmatikában a szent Isten tulajdonsága, a főséges, hatalmas és sugárzó szeretet, mely a bűntől való mentességet is magában foglalja.

A fentiek alapján a képzőművészet területén szent lehet az alkotás tematikájában, őrzési helyében, megvalósítási módjában, de szent lehet az alkotó, de ugyanígy a befogadó is. Az *ars sacra* fogalmában találkozunk tehát a művészi szinten megvalósult alkotás, annak alkotója, valamint a befogadó szent hely, tér, vagy cselekmény, s ez utóbbi teszi szentté magát a művészetet és annak alkotásait.⁵⁰

Mircea Eliade *A szent és a profán* című könyvében néprajzi és vallástörténeti alapokon taglalja azt, hogy az archaikus társadalmak emberének minden tette szent, aki arra törekedett, hogy a szent és a megszentelt tárgyak közelségében éljen. A „primitív” és minden premodern társadalom számára a szent megnyilvánulása volt az erőnek, mely megegyezett a valósággal, ami léttel telített, az örökkévalóságot és a hatóerőt adja. Ezért érthető, hogy a vallásos ember arra vágyik, hogy részesévé váljon ennek a valóságnak és erővel telítődjön.⁵¹

A szent tér megnyilatkozása „szilárd pontot” nyújt a vallásos embernek, hogy a tájékozódni tudjon a kaotikus homogenitásban, „megalapítsa a világot” és valóban éljen. A profán tapasztalás ezzel szemben a tér homogenitásához és viszonylagosságához ragaszkodik, ahol a „szilárd pont” ontológiailag már nem egyértelműen megalapozott. Ahol a „világ” már nincs is, csak egy széttöredezett univerzum töredékei léteznek, ahol az ember az ipari társadalomban zajló élet kötelezettségeitől ide-oda mozog... „A térnek a vallásos ember által tapasztalt inhomogenitását megvilágítandó tetszés szerinti vallást említhetnénk. Válasszunk egy egészen kézenfekvő példát, mondjuk egy modern város templomát. A hívő ember számára ez a templom más térben áll, mint az utca, amelyben található. A templom-belsőbe vezető ajtó arra utal, hogy itt megtörik a térbeli folyamatosság. A két tér között emelkedő küszöb a két létezési mód, a profán és a vallásos közötti szakadékot is jelzi. Egyszerre az a korlát, választóvonal, határ, amely a két világot elválasztja, és az a paradox hely is, amelyen e két világ találkozik, és amelyen létrejöhet az átmenet a profánból a szakrális világba.”⁵²

Fontos megjegyzés a kutatási témámhoz: A keresztény templom felszentelése (dedikáció) azt jelenti, hogy Istennek szánják, így korábbi profán tartalma átalakul és ez által szentté válik. Ez által szentté válik az imádkozók közössége is. A katolikusok számára az Oltáriszentség (Eucharisztia) jelenléte – bárhol is legyen –, megszenteli a helyet. A református templomban nincs oltáriszentség, így az nem szent hely, hanem imaházként szolgál. A zsinagógában a tóratekerics elhelyezése a tóraszekrényben adja a szent megjelenését. Amikor a zsidó üldöztetések során elrejtik a frigyládából, a templom szent jelenléte ennek hiányában megszűnik, és a tér deszakralizáltá válik.

---

⁵⁰ BÁNHEGYI B. Miksa: *Ars sacra*, In: Zentai László (szerk.): *Szent művészet*. Xénia Könyvkiadó, Budapest 1994, 13–20.

⁵¹ ELIADE, Mircea: *A szent és a profán*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1999, 8.

⁵² Uo. 17–18.

2.1.1. A szakrális tér és a közösség identitásának összekapcsolódása

Minden hely meghatározó vallási misztériummal bír. Az ember identitását is nagy részben az őt körülvevő helyek és dolgok alakítják. A nagyobb társadalmi elismertségű szakrális terek szempontjából szóba jöhető ideológiák, eszmerendszerek három csoportot alkotnak: *vallások (vallási ideológiák), nemzeti ideológiák* és a *lokális* vagy *identitás* eszmeköre.⁵³

A szakrális terek nemcsak az ideológia alapján csoportosíthatók, de azon belül is rétegződnek. Ha a tér egy kitüntetett pontja sokak számára elismert szakrális térré válik, a mögötte álló ideológia minél szélesebb körű vállalása szükséges. A településhez való kötődés igazi szakrális központja lehet a templom is, ahol a vallás gyakran erősítője lehet a helyi identitásnak.⁵⁴

A nemzeti ideológia szakrális térszerveződése sokban hasonlít a hozzá más tekintetben is igen közel álló valláséhoz. A térhálózat kitüntetett pontjai a nemzet nagyjainak emlékhelyei, nevezetes nemzeti sorsfordulók, győzelmek vagy vereségek történelmi színhelyei. A nemzet szakrális tere túllépheti az állam- és nyelvterület határait is, nemzeti zarándokhellyé válhatnak a történelem során más államokhoz került települések, építmények, akár templomok is. Nem csoda, ha nehéz tudomásul venni a nemzeti kultusz helyek új birtokosait, pedig az elbirtoklással a szakrális funkció nem változott, sőt a korábbiak mellé új motívumok is kerülhetnek. Így megfigyelhető, hogy az elbirtoklásnál a támadás sokszor a kultusz helyek, a szimbólumok ellen irányul.⁵⁵ Gondoljunk csak a rendszerváltás szobordöntéseire, vagy a kommunista jelképek törvényes betiltására. Példaként említhetném a somorjai zsinagóga udvarán található ledöntött sarló és kalapácsot, melynek talapzata valójában egy egykori zsidó sírkő darabja volt. (5. kép)

Mircea Eliade a vallást, mint szimbolikus létgyakorlatot tekinti a különböző kultúrák közötti közvetítő elemnek. Így kutatásai is azokra a nyelvi fordulatokra, magatartásbeli helyzetekre összpontosulnak, melyek egy volt, illetve jövőbeni kulturális egyneműség egykori vagy épp eljövendő emlékezetét őrzik, ígérnek. Számára a vallásban az az emberi lényeg mutatkozik meg, mely antropológiai sajátja minden halandónak, s ami az istenhit elegyítő vonzerejében a kultúrfokok egyenetlenségeit perspektivikusan megszüntetni képes. Eliade a kultúrát az egyénnek a mindenségben való lélektani jelenléteként fogja fel.⁵⁶

---

⁵³ BARTHA, i.m. 12.

⁵⁴ Uo. 13.

⁵⁵ Uo. 13–14.

⁵⁶ ELIADE, Mircea: *A szent és a profán*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1996.

(6. kép) Kommunista szimbólumok egy zsidó sírkő talapzatával,
At Home Gallery, somorjai zsinagóga udvarában, Somorja

2.1.1.1. A templom etimológiája és kultúrtörténeti aspektusai

Disszertációmban a keresztény templomok, valamint a zsinagógák, mint szakrális és deszakralizált terek, központi kutatási elemét képezik írásomnak. Számos újrafelhasználásuk a kortárs képzőművészet kölcsönhatásaként is értelmeződik tovább. Így fontosnak gondolom körbejárni magát a templom etimológiáját és kultúrtörténeti aspektusait.

A templomok jellegzetes és megszokott elemei egy falunak, egy tájegységnek, egy városnak, egy országnak, melyek szerves részei történelmi és kulturális örökségünk emlékeinek. Mindennapi életünk része, a múlttal összeköti a jelent, mégis mind kevesebben érzik magukénak.

„Pusztán építészeti szempontból vizsgálva a kérdést a templom olyan szakrális célra létrehozott épület(rész), amelyben alkalmanként vagy rendszeresen a hit nyilvános gyakorlására meghatározott embercsoportok összegyűlnek. Ez a definíció független a felekezettől és az épület méreteitől.”⁵⁷

A templom az a hely, amelyet azért építenek az emberek, hogy ott az istenükkel kapcsolatot tartsanak. A templom fogalma kezdetekben a jeruzsálemi és a pogány templomokat jelentette, később a keresztény templomokat is így nevezték. Mai napig a templom szót használjuk keresztény templomok megnevezésére is, melyeknek a zsidó templomok az előképei. A zsidó templom vagy zsinagóga, a mohamedán templom, a mecset is a templom meghatározásba tartozik.⁵⁸

⁵⁷ BECKER Gábor: *Templomépítés*. DLA-értekezés, BME Építőmérnöki Kar Doktori Iskolája, Budapest, 1999. (kézirat)

⁵⁸ BÁNHEGYI, i.m. 19–20.

Megkülönböztetünk szent helyeket, időt, tájat, stb., melyek emberemlékezet óta kitüntetett és megkülönböztetett figyelmet kapnak.

A templom szent hely jelentése mellett Jézus saját testéről beszél, mint templomról.⁵⁹ Az egyház is szellemi templomnak és az egyes keresztények is az Isten templomainak nevezik magukat. Így a Bibliában erre több idézetet is találunk, mely tulajdonképpen háttérbe szorította az épület alapvető jelentését, így a templom magát az Egyházat, a hívőt és a keresztényt is jelenti: „Ez... a szemlélet... az embert tekinti a Jézus Krisztuson, mint fundamentumon épült épületnek.” Nem tudjátok”, kérdi Szent Pál, „hogyan Isten temploma vagytok, s az Isten Lelke lakik bennetek?” (vö.: 1Kor 3,10 – 17).

Ugyanez az egyház, ecclesia, Szent Pál megfogalmazásában Krisztus testével azonos. Krisztus „a testnek az egyháznak a feje.” (Kol 1, 18)⁶⁰

A templom a keleti egyházak és a görög katolikusok számára az ikont is jelenti: „Az epheszoszi zsinati atyák a „templom” szóval határozták meg az ikont, amely eszerint olyan hely, amelyben az ábrázolt titokzatos módon jelen is van, részese a megtestesülés titkának, annak a felmérhetetlen eseménynek, amelynek során „Isten emberré lett, hogy az ember Istenné lehessen”. Az ikonban az istenember odalép mellénk, arra emlékeztet bennünket, hogy mi is Isten képe vagyunk, Isten ikonja, és hogy az a sorsunk, hogy Hozzá hasonlóakká váljunk”⁶¹

Érdemes a *templom* szó etimológiáját is megvizsgálunk, mely több nyelvben is a templom és az egyház szavunkra is visszavezethető:

Maga a templom szavunk a latin *templum*ra vezethető vissza, s az európai kultúrában ma már a nem csak keresztény templomokat jelöli. A „templum” elsődlegesen azt a földi vagy égi teret jelenti, amelyet az augur (madárjós) botjával kijelöl, s ezáltal az szent területté válik, a benne végbemenő események isteni megnyilatkozások, e területek megsértése viszont tisztátalanná, istentelenné teszi az embert. Ebből a jelentésből ment át az isteneknek kijelölt földterület jelölésére, majd általánosan minden templomkörletre, a szent ligetre (fánura), végül magának az istennek a templomára, arra az épületre, amelyet valamely istennek szenteltek, illetve amelyet megszentelt istenszobor, képmás, esetleg égi ajándék.”⁶²

Az Ószövetségben a templom „szent sátor, az Istennek a lakóháza. Az Isten háza, a hajlék; a sátor, a szentély Isten köztünk lakásának a helye. Itt mutatják be az áldozatot, a zsenge legjavát”⁶³ odajárul, aki találkozni akar Istennel, elsősorban Mózes, Isten barátja,⁶⁴ és Isten birtokba is veszi ezt a sátrat, „dicsősége betöltötte a hajlékot”.⁶⁵ Salamon templomépítésének célja is elsősorban lakóhelyet készíteni az Úrnak.⁶⁶ Ezt a „templomot

---

⁵⁹ Jn 2, 19–22.

⁶⁰ BÁNHEGYI, i.m. 19–20.

⁶¹ POPOVA, Olga, SMIRNOVA, Jengelina, CORTESI, Paola (szerk.): *Az Ikon*. Officina, Budapest, 1998.

⁶² BÁNHEGYI, i.m. 18.

⁶³ Kiv 23, 19

⁶⁴ Kiv 33,7 – 10.

⁶⁵ Kiv 40,35.

⁶⁶ 1 Kir 8,13.

is betöltötte az Úr dicsősége”.⁶⁷ Imádságainak szövegében két lakóhelyet tulajdonítanak az Úrnak Istenüknek: a “magasságot”⁶⁸, valamint “Jeruzsálemben Sion hegyét.”^{69 70}

Ugyanakkor fontos megemlíteni a katakombák első közösségformáló helyszínének jelentőségét is, melyek a keresztény ókor, a 2-5. század között a keresztény és zsidó közösség tagjai számára földalatti temetőként szolgáltak.

Nem kihagyható megjegyezni, hogy az *eklézsia (ecclesia)* szó – a magyar nyelvben az „anyaszentegyház” értelemben használjuk – a görög eredeti jelentésében a népgyűlést jelentette. Ebből a jelentésből vették át a keresztény közösségek a nevüket a szóhasználatban, ahol a meghívottak, a megkereszteltek közösségét, a protestánsoknál pedig a gyülekezetet, a templomot és az egyházat jelenti. Már az evangélium szóhasználatában megfigyelhető egy bizonyos kettősség: az *ecclesia* egyrészt a lelki, spirituális, vagy esetleg misztikus épület („erre a kősziklára építem házamat” – Mt 16, 18), másrészt pedig a közösség megszemélyesítésének tűnik („jelentsd az egyháznak; ha az egyházra sem hallgat” – Mt 18,17), hiszen füle van és szólni tud. Ugyanez a szemlélet jelentkezik az Apostolok Cselekedeteiben is, ahol a közösség-jelentés és a megszemélyesített egyház-jelentés egybeesik.⁷¹ Az egyház szó eredeti jelentése pedig szent épület. A székesegyház (ennek egyik változata a dóm, mint „püspök háza”), a katedrális az egyház jelentését hordozza.⁷²

A germán nyelvekben a Kirche, church a görög kirkaké szóból eredeztethető, ami úrhoz tartozót jelent.⁷³

A *zsinagóga* (szünagógé) a héber *bét-hakneszet* (a gyülekezés háza) görög fordítása. Több mint kétezer évvel ezelőtt az alexandriai zsidók nevezték így először a templomaikat.⁷⁴ A zsinagóga szó a gyülekezetre utal, mint az *eklézsia* vagy az egyház is. „A zsinagóga már akkor is több feladatot látott el: az imádság hajléka mellett tanházként szolgált, egyszersmind a közösség egymásra találásának otthona is volt.”⁷⁵

A templom szó etimológiai és kultúrtörténeti aspektusai rendkívül szerteágazóak, melyeknek meghatározásai a különböző épülettípusoktól a piaci törvénycsarnokokig is kiterjed. A fejezetben céлом volt azokat az etimológiai és kultúrtörténeti aspektusokat, épülettípusokat körbejárni, melyek közvetlenül kötődnek a kutatási témámhoz.

---

⁶⁷ 1 Kir 8,11.

⁶⁸ Zsolt 2,4.

⁶⁹ Zsolt 73,2.

⁷⁰ BÁNHEGYI, i.m. 18.

⁷¹ Uo. 19.

⁷² VÁRNAGY Antal: *Liturgika*. Lämpás Kiadó, Abaliget, 1999, 313.

⁷³ JELENITS István: A keresztény templom. *Alaprajz*, Budapest, 1998/5., 10.

⁷⁴ RAJ Tamás: A zsidó vallás liturgikus tárgyaiból. In: Gáspár Zsuzsa, Maros Donka (szerk.): *A hit asztala*. Az áldozattól az istentiszteletig. Öt vallás liturgikus tárgyaiból. Offica Nova, Budapest, 1990, 7.

⁷⁵ Uo. 7.

2.2. Deszakralizált tér

2.2.1. Szekularizált közeg hatásai a szakrális tér és művészet kapcsolatának átalakulására

Isteni és emberi, szakrális és profán, transzcendens és immanens; hatalmas jelentéstartalmak, ellentétek vagy dichotómiák. Különösen mai értelemben, amikor maguk e kettősségek is megkérdőjeleződnek. Amikor a szekularizált profán gondolkodás eltüntetni vágyik a másik oldalt, a szentet, akkor az nem csupán profanizálódik, hanem deszakralizálttá is válik. Ez nincs másképp a szakrális terekkel sem.

A *deszakralizáció* szó korunk szülötte, a szentség elvesztéséről van szó. Bár a folyamat, amit jelöl, nem ma kezdődött el. A reneszánsz humanizmusának megjelenése választotta el először egymástól a szent és művészet fogalmakat, illetve vette ki – ha nem is teljes egészében – a művészeteket az egyház szinte kizárólagos gyámsága alól.⁷⁶

A *szekularizáció* (világivá tétel; az egyház befolyásának visszaszorítására törekvő állami tevékenység) következményeként a felvilágosodás racionalizmusától kezdődően szakadás és egyre szélesedő szakadék támadt az egyház és a művészet párbeszéde között, már nem az egyház volt a fő megrendelő és mecénás, mint korábban. A modernizmusban már nem Isten, hanem az embernek önmagába mint gondolkodó lénybe vetett hite érvényesült, miszerint a világ többértelmű, heterogén és önellentmondásos. A művészet szinte végletesen felértékelődött, teljes szellemi autonómiát, már-már társadalom feletti státuszt vívott ki magának; kvázi transzcendens értéket szerzett, egyfajta valláspótlékká vált, amely saját jogán szinte a teológiai bizonyosság helyébe lépett fel. A kölcsönös elidegenedést növelte az egyház és a kereszténység, sőt a vallás kritikája. Az egyház a maga részéről bizalmatlan lett a modern szellem és annak megnyilvánulásai iránt. Úgy tekintett a változásokra és korszellemre, mint amik ellenségei a hitnek és az egyháznak, ami kritika alá veszi a kinyilatkoztatást és a vallást. Tulajdonképpen az egyház védekezési magatartást vett fel, elhatárolódott és ellentmondott a keresztény hit nevében.⁷⁷ Így nem is csoda, ha a 19. század második felében induló modern művészeti irányzatoknak alig volt hatásuk az egyházi, vagy mondhatni a szakrális térben megjelenő művészetre. Vegyük csak példának Emil Nolde vallásos munkáit is, amik sosem kerültek be templomtérbe.

S szinte napjainkig megmaradt változatlanul az elmúlt század öröksége az egyházművészet produktumai között, melyet sokszor inkább a giccs minősítéssel jellemezhetnénk. A 20. század ateizmusa és materializmusa kifordította a „szép” fogalmát. A szép helyett a rút került a középpontba, a szépet giccsnek tartották, amivel az alkotók nem tudtak azonosulni. A szépség kategóriájának relativizálása egyszerre ment végbe a hit

---

⁷⁶ Uo. 14.

⁷⁷ Uo. 15.

megrendülésével, a materializmus elterjedésével. Ha kitérünk az előző századforduló időszakára, akkor láthatjuk, hogy olyan modern alkotók, mint Gauguin, pontosan a hit és a kételkedés belső küzdelmét élték át.

Mircea Eliade az állítja, hogy a modernitást a szent visszaszorulása jellemzi, minek folytán a modern ember egy deszakralizált világban él. Így vélekedik erről: "A modern nem vallásos ember új léthelyzetet vállal magára: csakis a történelem alanyának és cselekvőjének tekinti magát, s megtagadja a transzcendenciát... Az ember önmaga alkotója, s csak abban a mértékben lehet valóban az, amelyben deszakralizálja önmagát és a világot. A szakrális áll közte és szabadsága között. Nem képes önmagává válni, amíg teljesen meg nem fosztja magát a misztikumtól. Nem lehet valóban szabad, amíg meg nem ölte a legutolsó istent is."⁷⁸ Ezekben a sorokban felfedezhető Nietzsche hatása, aki a megölt Istent keresgéli a *Vidám Tudomány* aforizmájában.⁷⁹ Eliade azt fejtegeti, miként tapasztalja a teret egy nem vallásos ember, aki elutasítja a világ szakralitását és csak a vallástól teljesen megtisztított egzisztenciát fogadja el. Emellett hosszasan elemzi, hogy valójában nincs teljesen profán létezés. A profán élet mellett döntő embernek – bármennyire is deszakralizálja a világot –, sosem sikerül megszabadulnia teljes egészében a vallásos viselkedéstől, hiszen „tudattalanjának aktivitásából még mindig táplálékot és támaszt merít, ám a voltaképpeni vallási világot már sem meglátni, sem átélni nem képes.”⁸⁰

Mi a helyzet a kortárs térrel? Michael Foucault – *Más terekről/Heterotópiák* (1967) – bár még azt írja, hogy nem sikerült azt teljes egészében deszakralizálni: „Nos, a helyzet az, hogy minden tér-kisajátítási technikánk, a tér behatárolásának vagy formalizálásának teljes ismeretrendszere ellenére a kortársi teret még nem sikerült teljes mértékben deszakralizálnunk; az időhöz képest, melyet a tizenkilencedik század teljességgel megfosztott minden szakrális vonatkozásától, semmiképpen. Lejátszódott persze egy bizonyos elméleti tér-deszakralizáció (ami előtt Galilei munkássága nyitotta meg az utat), azonban vélhetően nem jutottunk még el oda, hogy ezt a gyakorlat szintjére emeljük. Úgy tűnik, az életünket talán még mindig irányítja számos érinthetetlen ellentét, melyeket az intézményeink és a gyakorlataink mindezidáig nem mertek megtörni: olyan ellentétek, melyeket mindenképp felett adótként kezelünk: például a magántér és a köztér ellentéte, a családi térnek és a társadalmi térnek, a kulturális térnek és a hasznos térnek, a szabadidő

---

⁷⁸ ELIADE, Mircea, i.m. 192–193.

⁷⁹ NIETZSCHE, Friedrich: *A vidám tudomány*. Szukits Könyvkiadó, 2003, 68. Ford.: Romhányi Török Gábor

„Nem hallottatok arról az esztelen emberről, aki fényes délelőtt lámpást gyújtott, a piacra futott, és szüntelen ezt kiáltozta: „Istent keresem! Isten keresem!” – Minthogy ott éppen sokan verődtek össze azok közül, akik nem hittek Istenben, nagy nevetést keltett. Talán elveszett? – mondotta egyikük. Talán eltévedt, akár a gyermek? – mondotta a másik. Vagy elbújt? Fél tőlünk? Hajóra szállt? Kivándorolt? – így kiáltoztak összevissza. Az esztelen ember közébük szökkent és átfúrta őket pillantásával. „Hová tűnt Isten” - rivallta-, „Megmondom nektek! Mi öltük meg őt – ti és én. Mindannyian gyilkosai vagyunk! Mivel vigasztalódunk minden gyilkosok gyilkosai? A legszentebb és leghatalmasabb, ami a világon volt, elvérzett a kezünk alatt – ki mossa le rólunk vérért?”

⁸⁰ ELIADE, Mircea, i.m. 202.

terének és a munka terének a szembeállítására; mindezeket az ellentétpárokat a mai napig a szakrális valami süket jelenléte járja át.”⁸¹

Ahogy látjuk, a helyzet tehát megfordult, a modernizmus óta már nem az egyházi megbízók írják elő a szakrális alkotások programját, hanem a művészek szabják meg az egyházon kívül jelentkező szakrális művészet kritériumait. Ebből következően a modern, a posztmodern és a kortárs művészetben a műnek nem kell feltétlenül vallásos tartalmúnak lennie vagy azt szakrális térben kiállítani ahhoz, hogy szakrális tartalmú legyen.

2.2.2. Szekularizált közeg hatásai a szakrális tér és művészet kapcsolatának átalakulására Közép-Kelet Európában a rendszerváltás előtt és után

A negyven év szocializmusa kétségbe vonta a vallás létjogosultságát. Az egyház akkori üldözésekor talán létezhetett egy olyan elképzelés, hogy a jövő az ateizmusé, a vallás gátja a jövő építésének, valamint annak felszámolása sietteteti a társadalmi fejlődést. Ennek alapján léphetett fel a szovjet hatalom az orosz ortodox egyház ellen Oroszországban⁸² és léptek fel másutt is a birodalom hazai helytartói is.

Úgy, hogy már nem is az ateizmus korában élünk, (...) hanem egy korban, mely vállrándítva elmegy az Istenre utaló föliratok, szavak, kifejezések mellett, mert nem tud mit kezdeni velük. „Isten nem látszik eléggé fontosnak ahhoz, hogy bölcseségi vizsgálódás tárgyát képezze... Isten tagadását az általánossá váló közömbösségben föl váltja az Isten nélkülség: l' absence de Dieu”.⁸³ – írja Jelenits István 1976-ban.

Bár a 89-es politikai fordulattal a szocialista ideológia megdőlni látszott ugyan, de hatásai tovább élnek a mai napig.

A vallás gyakorlása ugyanakkor egy másik oldalról is kapott támadást a nyugati világból, mely magával hozta a materializmust a fogyasztói társadalom attitűdjével együtt. A szekularizációs folyamatok következményei a vallás visszaszorulását eredményezték. Egyre kevesebben vállalják fel és vallják magukat vallásosnak. Tagadhatatlanul vannak aggasztó jelek, akár az egész vallásos alapú kultúrkört, akár a keresztény értékeken alapuló folyamatokat és hatásokat vizsgáljuk Európában, vagy Közép-Kelet-Európában. Így nyilatkozik Erich Kussbach erről: „Különbözik nem is vagyok biztos abban, hogy Közép-Európában másként fog alakulni a kereszténység jövője, mint egész Európában, noha tudatában vagyok annak, hogy az egyházak az elmúlt negyven esztendőben nyugaton más feltételek mellett fejthették ki tevékenységüket, mint Közép-Európában. Az azonban vitathatatlan, hogy a kereszténység ma – habár különböző okokból– egész Európában (sőt

---

⁸¹FOUCAULT, Michael: *Más terekről. Heterotópiák*. 1967. Ford.: Erhardt Miklós.

<http://exindex.hu/index.php?l=hu&page=3&id=253> (A letöltés: 2018.01.10.)

⁸²GEREBEN Ágnes: *Egyház az ateista államban*, PolgArt, Budapest, 2011, 137.

⁸³JELENITS István: *Jézus Istene. Vigilia*, Budapest, 1976/12, 795.

hozzátehetnénk: az egész nyugati világban) válságba került. Hiszen a szekularizmus, mint a modern társadalom életstílusa, a vallás szükségességét nyugaton és Közép-Európában egyaránt már régóta megkérdőjelezte. Nem hiába beszél II. János Pál pápa *Veritatis splendor* kezdetű enciklopédiájában (1993.aug.6. erkölcs alapkérdéseiről) az újevangelizálás szükségességéről, és nem hiába tűzte ki célul az 1991 decemberében Rómában tartott európai püspöki szinódus Európa újraevangelizálását.⁸⁴

„Így a fiatalság... a materialista ideológiában, illetve a „reálisan létező szocializmus” nihilista és behódolásra vagy a tudathasadásig menő képmutatásra kényszerítő, s ezáltal lélekromboló légkörében nőtt fel. ...az egyházak egyébként kevés kivétellel egész Európában az egyházi hivatások évek óta tartó hiányával küzdenek, mert a vallási közömbösség térhódításával egyidejűleg elcsökevényesedett a keresztény spiritualitás. ...a közép-európai egyházak anyagi helyzete is kritikussá vált. (...) A visszacapott... egyházi épületek... felújítása és fenntartása óriási összegeket emészt fel. De nincs az egyházaknak többé számottevő jövedelmük... sokakban ellenszenv él a történelmi egyházakkal szemben. (...) Ezért inkább hallgatnak az új szekták „prófétái”. (...) Közép-Európában... az embereknek ezer gonddal kell küzdeniük. Kevés idejük marad másra. Egyelőre a földi boldogulás a legfőbb gond.”⁸⁵

Ugyanakkor vannak tanulmányok, melyek kifejezetten már a kereszténység agóniájáról⁸⁶ is beszélnek, annak válsága és hanyatlása mellett.

Mindezen folyamatok hatással vannak a szakrális- és deszakralizált tér és művészet kapcsolatának átalakulására Közép-Kelet Európában a rendszerváltás előtt és után.

---

⁸⁴ KUSSBACH, Erich: A kereszténység jövője Közép-Európában. *Távlatok*, 1994/3-4, 388.

⁸⁵ Uo.

⁸⁶ UNAMUNO, Miguel de: *A kereszténység agóniája*. Kossuth Kiadó Rt, Budapest, 1997.

SZAKRÁLIS ÉS DESZAKRALIZÁLT TÉR ÚJRAFELHASZNÁLÁSA

Ismét egy fontos fogalom kerül előtérbe, a *templomi tér* fogalma. Elsősorban az egyháznak van szüksége a térre az istentisztelet helyéül.

Építészeti szempontból a templom tere a világmindenség része, amelyet falakkal határolunk el, különítünk el a tér többi részétől. A térnek van alapterülete, légtere, magassága, alaprajza, melyek bizonyos kapcsolatban állnak a természetes és épített környezettel. Mindezek tartalmat hordoznak, melyek lélektanilag meghatározható érzelmeket keltenek a térbe lépő emberben,⁸⁷ akár az egyéni, vagy a kollektív tudatunkból hívja elő az emlékeket. Lehetnek az emlékezés helyei is, gondoljuk csak akár az elhagyatott zsinagógákra, vagy a templomi padsorra, ahol még a dédszüleink is ugyanott imádkozhattak mint mi.

A templom tere változik a történelem folyamán, annak függvényében is, hogy az ember hogyan áll szemben a természetfölöttivel, a misztériummal, vagy hogyan kíván közeledni Istenhez: az eget kívánja-e lehozni a földre, vagy az embert, mint önmagát szeretné fölemelni az égbe.⁸⁸

Annak a szakrális térnek, amit templomnak nevezünk, van középpontja, illetve középpontjai. Ezekbe helyezi el az alkotó, a pap és a közösség elsősorban az oltárt, a legszentebb áldozat bemutatásának a helyét, a szószéket vagy ambótot, az ígehirdetés helyét, az egyes szentségek kiszolgáltatására szolgáló helyeket, berendezési tárgyakat, illetve a közös imádság középpontját, a tabernákulumot, a keresztet, a tóraszekrényt vagy valamely szimbólumot, amely képes arra, hogy egybefogja a hívőket, hogy közösséget alkosson belőlük.⁸⁹

A szakrális- és deszakralizált terek újrafelhasználásánál alapvetően különbséget kell tennünk a kortárs képzőművészeti alkotások (szakrális vagy nem szakrális) megjelenési formáit illetően, amelyek a következő szempontok és kategóriák szerint alakulhatnak a művész+hitközség+tér viszonyrendszerében a kapcsán az olvasatom szerint:

I. kategória: a kortárs alkotás szakrális térben valósul meg, ahol a tér még működő templomként szolgál, elsősorban az élő hitközség részére: A 20. század legnagyobb katolikus egyházi eseménye, a *II. Vatikáni Zsinat* (1962-65) hozta meg a változást az egyház és a világ, az egyház és a modern kultúra, benne az egyház és a művészet új elvi kapcsolatának megteremtésére, melyet az odafordulás, a nyitás, a dialógus kapcsolatának nevezhetnénk. Markáns reformjai megerősítik a korábban kibontakozó templomépítési, templomhasználati és egyházművészeti elképzeléseket is. Ezen új változások a már

⁸⁷ BÁNHÉGYI, m.i. 19.

⁸⁸ Uo.

⁸⁹ vö: BÁNHÉGYI B. Miksa: Lelkiség és művészet. *Teológia*, 1983/3, Budapest, 1997, 131–134.

meglévő és az újonnan tervezett katolikus templomok terén markáns változásokat eredményeztek: a templomépítészet újszerű kritériumai korábban elképzelhetetlen távlatokat nyitottak meg az építészek és a képzőművészek számára is, ahol a pap/az egyházközösség együttműködése volt meghatározó. A megújult liturgiához újabb alkalmas liturgikus tereket volt lehetséges kialakítani, mely nagyrészt a már meglévő templomok átalakítását jelentette. Felvetődött tehát a kérdés: Milyen legyen a zsinati szellemű templom? Mi legyen a múlt örökségéből fennmaradt templomokkal?

A tervezésnél a fény, a megvilágítás kapott kiemelt szerepet. Bevezették a szembemisézést, ahol figyelembe kellett venni a meglévő terek használati és történelmi tradícióit. Megvalósítása nem volt mindig egyszerű, hiszen szükségszerű volt tiszteletben tartani a korábbi értékeit, melyek évszázados múlttal és hagyományokkal rendelkeztek. Tehát az új liturgikus térnek szervesen be kellett épülnie a régibe, mely az egész belső tér összefüggésrendszerének átértékelésén kellett alapulnia.

Az új liturgikus cselekmény alapfeltétele a megfelelően kialakított térrendezés. Sok esetben a templomok korábban kialakított építészeti rendje az újjászervezett liturgia számára már alkalmatlanná váltak. A művészet valamennyi területén tetten érhető azóta az újrafelhasználás lehetősége a II. Vatikáni Zsinat változtatásai alapján, mind az építészetben (külső, belső), mind a képzőművészetben (mint kiállítóterek) és a zeneművészetben (mint koncerttermek) egyaránt. A zsinat 124. pontja azonban kifejti, hogy a püspököknek távol kell tartaniuk a templomoktól és szent helyektől az olyan műalkotásokat, amelyek ellenkeznek a hittel, az erkölcsökkel és a keresztény érzülettel, amelyek a józan vallásos érzést sértik azzal, hogy a formákat elcsúfítják. Akár azzal, hogy művészi szempontból nem kielégítőek, silányak vagy utánzatok.⁹⁰

Így a kortárs képzőművészet területén ezután valóban joggal felvetődik a kérdés: vajon lehetséges-e napjainkban olyan kortárs (szakrális, vagy nem szakrális) autonóm alkotásokat létrehozni, amelyek helyet kaphatnak az egyházművészetben/liturgikus/ars sacra⁹¹ művészetben kívül a szakrális templomban is? A szakrális térben megjelenhetnek-e nem szakrális tartalmú kortárs művek is? A szakrális művek tartalmát befolyásolhatja-e az a tény is, hogy milyen az alkotó művésznek a valláshoz, a hithez fűződő viszonyulása, hívó-e vagy sem? (Megjegyzés: A téma szűkítése végett nem szeretnék kitérni az egyházművészet/liturgikus művészet és a tér viszonyrendszerének kapcsolatára, mely egy újabb disszertációs témakör kifejtését igényelné.)

---

⁹⁰ CSERHÁTI József, FÁBIÁN Árpád (szerk.): *A II. Vatikáni zsinat tanítása*. Szent István Társulat, Budapest, 1992.

⁹¹ VARGA Lajos: *Ars sacra, ars liturgica, ars moderna. A vallásos művészet és az ars sacra – ars liturgica különválása*. Magyar Sion, Budapest, 2015/1, 19–40.

A szakrális művészetben belül azt nevezhetjük liturgikus művészetnek, mely a liturgiát szolgálja. Ars sacra néven is ismeretes, mely a szentség és a szentelmények kiszolgáltatásnak helyén alkalmazott művészetéről van szó, mely a hívőkben a hitet és az áhitatot növeli. Azt mondhatjuk, hogy minden liturgikus művészet körébe besorolható alkotás liturgikus művészet, de nem minden, a szakrális művészet körébe sorolható alkotás liturgikus művészet.

Ki az, aki választ adhat ezekre a kérdésekre: a művész, az egyházi hatóság, a pap, a hívők közössége, vagy a művészettörténészek? Sok a meddő vita a kérdéskörrel kapcsolatban, ami az egyház képviselői és a művészek között zajlik a szent helyeken alkalmazható alkotások milyenségéről, aminek talán II. János Pál pápa szavainak alapos végiggondolása vethetne véget: „a kultúrának és benne a művészetnek is megvan az autonómiája, s ez lehetővé teszi, hogy az egyház és a művészetek partneri kapcsolatba lépjenek egymással. Közös témájuk az ember, az ember képe, az emberről kimondott igazság. Az ember valósága nem írható le átfogóan a teológiai dimenzió nélkül.” S ezen autonómia, közös téma és partneri kapcsolat mellett az egyháznak „szüksége van a művészetre. Szüksége van rá az Evangélium hirdetéséhez... Az egyház rászorul a képre. Az Újszövetség Krisztust láthatatlan Isten képmásának, ikonjának nevezi. Az egyház nem csupán az Ige egyháza, hanem a szentségeké, a szent jeleké és a szimbólumoké is... A hit nemcsak a valláshoz fordul, hanem a látáshoz is.”⁹²

Fontos szempont, hogy a szakrális tér milyen vallást képvisel: Ha például működő katolikus templomban állít ki az alkotó kortárs munkát, a képi ábrázolás megengedett az évszázados hagyományokhoz híven és nem jelenthet különösebb akadályt egy kortárs kiállítás bemutatása. Ezzel szemben egy működő protestáns templomban vagy zsinagógában tiltott a képi megjelenítés, így a kortárs munkák kiállítása vagy egyáltalán nem megengedett, vagy szabályozott keretek között zajlik a hitközség vezetőjének beleegyezésével.

Ami minden működő szakrális templomra biztosan igaz megállapítás, hogy még működő imahelyként szolgál az élő hitközség részére, elsősorban a liturgia és az evangelizáció szolgálatában áll.

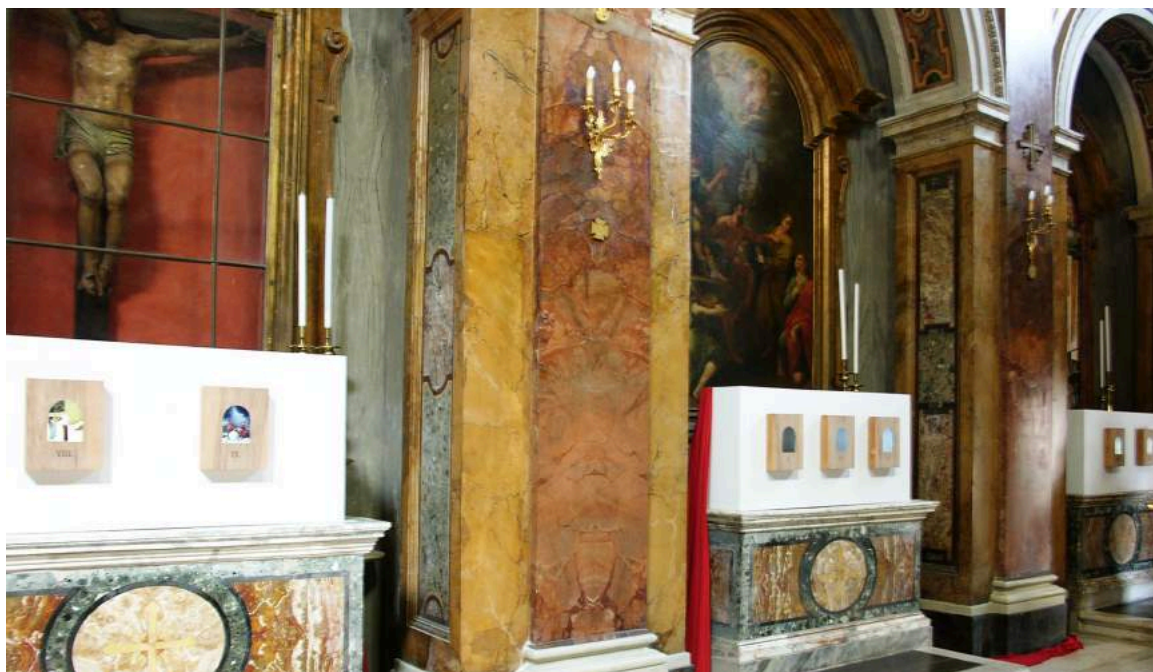
A szakrális térben megjelenő kortárs alkotások alkalmasak lehetnek a szent megjelenítésére is. Akkor beszélhetünk szakrális alkotásról, amikor a hívő közösség hitét erősíti a mű, lelkét fölemeli az Istenség felé, amelyben a szent megtapasztalásának élménye jelen van. Felvetődik a kérdés, hogy a szakrális tér mennyire erősítheti fel a kortárs szakrális munka lényegét? Példaként említhetném Mátrai Erik szakrális művészetét, ezzel együtt *Keresztút* (2007) címet viselő, tizennégy videó-ikonból álló sorozatát (7–8. kép), melynek a római *Santi Bartolomeo ed Alessandro dei Bergamaschi templom* adott otthont Krisztus passiójának tizennégy állomásának bemutatására. A videó-ikon ahogy ő nevezi, egy egyedi műforma, amelyben Mátrai a legmodernebb digitális felvételi technikát, a nagy hagyománnyal bíró képtípussal egyesíti. Az ikonok intim méretét és karakterét idéző fadobozokba intelligens – belső memóriával rendelkező, ezért lejátszót nem igénylő – LCD monitorokat illeszt. Ezeken a monitorokon a keresztút egy-egy stációját megjelenítő digitális montázstechnikával készült képsorok peregnek. A könnyen leolvasható, kevésalakos jelenetek a keresztény ikonográfiából jól ismert kompozíciós sémákra épülnek, és nagyon kevés mozgásos elemet tartalmaznak. A lassított és ismétlődő, apró mozdulatok hatására a szemlélőnek olyan érzése támad, mintha egy látomásban lenne része, a szeme láttára kelnek életre a templom félhomályában a passiót

---

⁹² BÁNHEGYI, i.m. 22.

bemutató ikonok.⁹³ ⁹⁴ A sorozat római bemutatását követően egy Rómában élő francia gyűjtő vásárolta meg a videó-ikonokat és ajándékozta XI. Benedek pápának (9. kép).

Mátrai szülőfalujában, a répáshutai katolikus templomban is bemutatta Keresztútját 2017-ben, munkáját elmondása szerint szándéka volt odaajándékozni az ottani közösségnek, a helyi pap sajnos visszautasította munkáját, így sorozata nem maradhat állandó jelleggel a szakrális térben.

(7. kép) Mátrai Erik: *Keresztút*, 2007, videó-ikonok,
Santi Bartolomeo ed Alessandro dei Bergamaschi templom, Róma

---

⁹³ Videó-ikonjai között ez talán egy személyesebb mű, mert barátokat, családtagokat kért meg a Passió szerepek eljátszására. Sőt Mátrai Cirenei Simon szerepét „játszotta el” – magára vette a keresztet. Számára a mű elkészítése azt jelentette, hogy nekiállt egy keresztút végigjárásának, ami több mint egyéves munkafolyamat része volt. Sokféle keresztutat tanulmányozott, fontosak voltak számára a helyszínek a keresztút jeleneteihez: Cipruson nyaralt, ahol fotózta a stációk háttereit (rég kolostorokat, építészeti emlékeket), amiket igyekezett egy kicsit a jeruzsálemi Via Dolorosa stációihoz hasonítani. A fotók hátterét mind átdolgozta, szinte felismerhetetlenné váltak a montázsokban. Lehet, hogy egy boltív teljesen máshonnan származik, mint az adott jelenetben az út vagy a fal, de számára mégis fontos volt, hogy a háterek szent helyekről való részletek legyenek.

⁹⁴ ROCKENBAUER Zoltán (szerk.): *Mátrai Erik: Gömb 02.2*. Chiesa di San Lio, Velence. Műcsarnok, Budapest, 2013, 8–9.

(8. kép) Mátrai Erik: *Keresztút (részlet)*, 2007, videó-ikonok, Santi Bartolomeo e Alessandro dei Bergamaschi templom, Róma

(9. kép) XVI. Benedek pápa ajándéka: Mátrai Erik *Keresztút* videó-ikonja, 2007, Vatikán

Összegzőképpen megállapítható, hogy szerencsés megoldást eredményez a művész, a pap, a szakrális templomok terének hármasság dialógusa, ha a következő feltételek létrejönnek: a művész alázattal közelít a hívő közösség igényeihez, a szakrális tér liturgikus szellemiségéhez, térbeli adottságaihoz, tisztán látja annak előnyeit és korlátait. Fontos, hogy az alkotó mindazokat a téri feltételeket mérlegelje és lehetőleg elfogadja, ami nem korlátozza képességét, tehetségét, valamint művészi autonómiájának szabadságát az alkotás létrejöttében. A művésznek ugyancsak világosan meg kell fogalmaznia igényeit, elképzeléseit és fel kell tárnia a megoldandó technikai problémáit is. Fontos, hogy az egyház is elismerje a művész munkásságát, az új művészeti irányzatok felhasználását, a

színvonalas kortárs ízlés tolmácsolásával. Hiszen egy műalkotás többet mondhat Istenről, mint sok esetben az elvont ismeretek, világosabbá teheti az értelmet az evangéliumi tanítás felé, és azt olyan formában képes bemutatni, mint ami hozzátartozik az élethez.

Ugyanakkor elmondható, hogy a szakrális tér elősegítheti a kortárs munka szakrális jellegének erősítését. Megállapíthatjuk továbbá, hogy „a kortárs művészetben a szakrális vonulat viszont már a korábbi korokénál sokkal ritkábban konkrétan egyházművészeti jellegű... a mai szakrális műalkotások már nem elsősorban valamilyenfajta áhítat céljára szolgáló tárgyak, hanem „mindössze” olyanok, amelyek valamilyen módon nyitottak a transzcendensre.”⁹⁵ A művészet ma is követi a megismerés útját: az egyediből, az esetlegesből halad a végérvényes felé. Ezért a transzcendensre való nyitottság, a metafizikus érdeklődés, sőt a misztika is, melyeket a művész alkotásának kifejező ereje által képes megmutatni, ma is töretlenül jelen van különböző stílusirányzatokban.⁹⁶

2. *kategória*: a kortárs alkotás deszakralizált térben valósul meg, ahol a tér már nem működő templomként szolgál és megszűnt a működő hitközsége: Ebben a szempontrendszerben a deszakralizált tér már nem a liturgia és az evangelizáció szolgálatában áll, ahol a megjelenő alkotások lehetnek ugyancsak szakrálisak vagy nem szakrálisak. Mivel a tér már nem funkcionál eredeti rendeltetése szerint, a liturgiához kapcsolódó tárgyak és berendezések is általában kikerülnek a térből. A művésznek ilyen értelemben is könnyebbséget jelent alkotásának megtervezése, hiszen a tér már kevésbé tagolt, üressé válik. Szerencsés attitűd lehet a művész nyitottsága, amikor is az alkotása elkészítése során szintén alázattal közelít a korábbi hívő közösség és a deszakralizált tér liturgikus szellemiségéhez, adottságaihoz, tisztán látja a tér volt közösségének történelmiségét, vallását. Egy deszakralizált tér újrafelhasználásakor a művész szabadsága az alkotás létrejöttében kevésbé korlátozott tematikailag, mint a szakrális térben, mivel nem feltétel a szigorú liturgikus szabályokhoz való ragaszkodás. Ugyanakkor a művek tartalmának kimenetelét itt is befolyásolhatja az a tény, hogy milyen a művész valláshoz való viszonyulása, hívő-e vagy sem. A deszakralizált térben is születhetnek szakrális, illetve nem szakrális művek egyaránt.

Szintén kiemelném Mátrai Erik *Gömb* című installációját is, mely sajátos fejlődésen ment keresztül a profán, illetve szakrális és deszakralizált tér újrafelhasználása kapcsán munkájának asszociációs jellegének módosulataival. A mű először 2007-ben a budapesti lakásban kialakított acb Kortárs Művészeti Galériában szerepelt, ahol a felfüggesztett papírlapokból UV megvilágítással még teljes gömböt formált meg, így összehatásában a metafizikus és futurisztikus tartalmát erősítette a profán térnek. A koncepció második téri megformálására a *Gömb 02.* (10. kép), melynek installálására 2011-ben került sor az *Egri Kulturális és Művészeti Központ Templom Galériájában*. Az épület deszakralizált térként, impozáns kiállítóterként funkcionál, mely az általános transzcendens jelentésből a

---

⁹⁵ MARTOS Gábor: *Ars sacra: A szentség erejének sugárzása. Múzeum Café*, 2008/2009, 50–53.

⁹⁶ SCHADE, Herbert: *A modern festészet világnézeti szerkezete*, in *A teremtő dicsérete* (Prugg Verlag, Bécs 1985) 61–70; COTTIN, Jérôme, *La mystique de l'art: Art et christianisme de 1900 à nos jours* (Cerf, Paris 2008)

katolikus megközelítés felé közelíti a Mátrai munkájának további értelmezését.⁹⁷ Lényegesen nagyobb installációt tudott a tér adottságai miatt létrehozni, ahová két hosszúkás vízzel teli medencét helyezett el, ami fölé a gömb felét készítette el papírlapokból. A látogató a két medence között keresztülsétálhatott, a térrel állandóan változó látvány dimenziójának hatásával. A víz tükröződése egészítette ki a teljes gömb formát, ahol a világmindenség többszörös illúziója jelent meg: a fénygömb sem tökéletes mérteni test, csak az UV-sugár és tükröződés által válik azzá. A deszakralizált templom terében Mátrai installációja szakrális vonatkozást nyer, bár ez is csak illúzió, hiszen a galéria már nem Isten háza, kizárólag már csak annak felszenteletlen emléke. A Gömb harmadik installációs verziója Velencében – *Gömb 02.2.* (11. kép) –, *a Chiesa di San Lio templomban* lett kiállítva, mely szent tér, nemcsak a vallás színtere jelenleg is, hanem fontos kulturális emlékhely, a művészet megszentelt csarnoka.⁹⁸ Mátrainak a tervezés során figyelembe kellett vennie a tér újrafogalmazását, hiszen alkalmazkodnia kellett a liturgikus rend szigorúbb szabályaihoz és körülményeihez is. Kritériumként alkotása semmiképpen nem gátolhatta a misék lefolyását, így a korábban alkalmazott hosszú medencék mérete redukálódott, és kör formát nyert. Ebben az értelemben ez a fajta kényszeres installálási állapot a gömb alázatosabb visszahúzó helyzetét mutatta, még inkább kiemelve ezzel a katolikus szimbólum értelmét: Krisztus uralmát a világmindenség, a szent győzelmét a profán felett.

A szakrális és profán közötti egészséges egyensúly helyreállítására mind egyéni, mind a közösségi életben és térben szükség van. A művészet fogalmának és szerepének szükségszerű és folyamatos újradefiniálása szoros összefüggésben van a műalkotások hosszú ideje tartó térkeresésével. Mindez visszahat magukra a művekre is. Amióta a szakrális tér protektív és legitimációt biztosító szerepe megszűnt, a műalkotások „idegen” terekben keresik helyzetük megtalálását. Több évszázada tartó térkeresés ez, mely bonyolult útvonalakat ír le. A múzeumok esetében az értékek gyűjtése és megőrzése a mérvadó szempont, a magángyűjteményeknél pedig a pénzügyi érdekek – a gyűjtőszervezetek – kerül előtérbe. A modern korban megjelenő galériák e kettőség szinkronizálására helyezik a hangsúlyt. Ahogy korábban írtam, a szépségfogalom levált a műalkotások nagy részéről – és a kortárs művészethez is csak távolról kapcsolódik –, olyan terekre van szükség, amelyek antifunkcionálisak, autentikus kontextust kínálnak, anélkül, hogy „belenyúlnának” az alkotásokba. Úgy tűnik, napjainkban a műalkotások szabad

---

⁹⁷ ROCKENBAUER, i.m. 12–13.

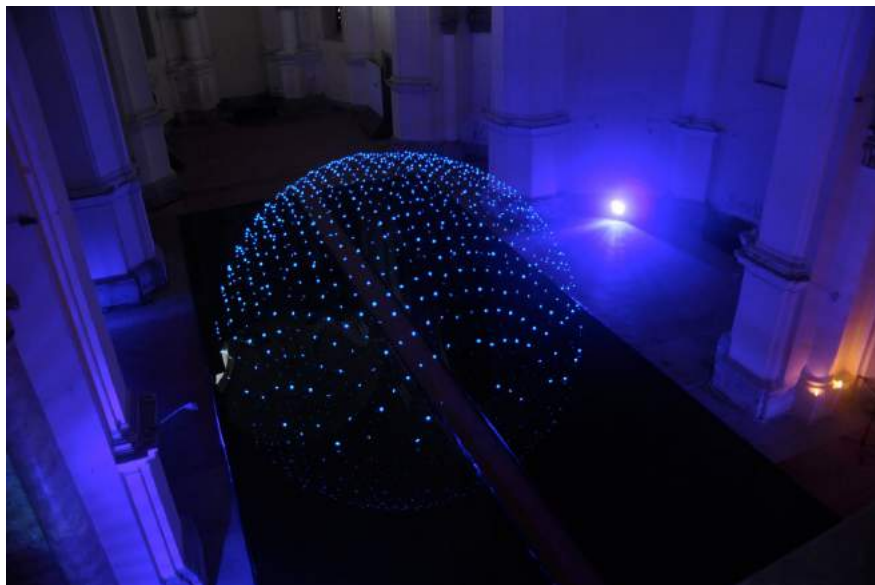
A kiállítótér hányattott sorsa is bővítette a mű további jelentésrétegeit. A barokk stílusú templom eredetileg a trinitárius rendnek épült, de harminc év múlva egy tűzvész súlyosan megrongálta 1763-ban. II. József császár nem sokkal később feloszlatta a kolduló rendet, így az épület sóhivatalként, majd katolnai laktanyaként szolgált. Ezt követően már csak pár évig működött ideiglenesen szentélyként, ezért is kapta az egri lakosoktól a „Rossztemplom” elnevezést.

⁹⁸ Uo. 12–13.

Eredetileg a 9. Században Szent Katalin tiszteletére emelt templomot 1054-ben IX. Leo pápa halálakor keresztelték át. Majd többször renoválták és átépítették, mai formáját a 18. században kapta. A reneszánsz és barokk nagymesterek, mint Tiziano és Tiepolo művei is gazdagítják falait, és a hagyomány úgy tartja, hogy itt szentelték meg és temették el Canaletto-t.

megvalósításának igénye áll fenn, amihez elkerülhetetlen az ehhez szükséges terek megtalálása és felhasználása.⁹⁹

(10. kép) Mátrai Erik: *Gömb 02.*, 2011, installáció, Egeri Kulturális és Művészeti Központ Templom Galériája, Eger

(11. kép) Mátrai Erik: *Gömb 02.2.*, 2013, installáció, Chiesa di San Lio, Velence

---

⁹⁹ MÁTHÉ Andrea: Egyszerre közel és távol. Kortárs művészeti intézmények, intézetek Magyarországon és Európában. Műhelykonferencia. *Balkon*, 2005/5, 18–21.

Megfigyelhető jelenség, hogy a szekularizációs folyamatok következményeként a szakrális és deszakralizált templomok is új téri funkcionális és építészeti értelmezést nyernek szerte a világon. Az újszerű szemléletváltások markáns téri kifejezőmódjai szorosan összefüggenek a jóléti társadalom ateista és kapitalista nézeteivel is. Ahogy az idő változik, egyre nagyobb fontossággal bír a korábbi kulturális és vallási térhez kapcsolódó építészeti külső és belső elemek megőrzése, amelyek egy nemzet történelmét, ugyanakkor a kulturális, vallási, identitásváltozás történéseit őrizhetik meg; sok helyütt a vallási rituálék, szertartások ápolása szükségszerűtlenné vált, ezzel együtt a szakrális épületek is funkciójukat veszítik. Az „újrahasznosított” terek a mindennapi közösségi élet helyszíneivé váltak, napjainkban akár könyvtárként, könyvesboltként, sportcentrumként, luxus dizájn-magánlakásként, művész műteremként, ipari helyekként (pl. sörfőzde), étteremként vagy akár szórakozóhelyként (kocsma, éjszakai bár, diszkó) vagy óvodaként működnek tovább. Ugyanakkor Európa összes országában – a Velencei Biennálé deszakralizált pavilonjaira is gondolhatunk –, de a világ többi kontinensén is fellelhetőek további kreatív képzőművészeti és a művészet egyéb területeiről is példák. Az építészeti új téri koncepciók felhasználása során gyakran megőrzik a deszakralizált templomok ámulatba ejtő, eredeti építészeti elemeit – akár a boltíves templomhajók mennyezeteit, az oltárt, és az ólomüveges ablakokat vagy a liturgia céljaira használt berendezési tárgyakat –, miközben a szükségszerű mindennapi igényekhez igazodnak.¹⁰⁰

A disszertációm témájának pontosabb megértéséhez összehasonlításképpen fontosnak gondoltam kitekinteni, és szemléltetni pár jellegzetes példával a világban előforduló deszakralizált templomok újrafelhasználásának összekapcsolódását a társművészetek bevonásával. Mindezt most teszem a privát és közösségi terek belsőépítészeti kreatív megoldásai kapcsán:

Napjainkban nagyon gyakori, különösen az észak- és nyugat-európai országokban (leginkább Anglia, Benelux-államok), hogy a templomok elhagyatottá válnak, teljesen megszűnik korábbi szakrális, a valláshoz kötődő funkciójuk. Így a deszakralizált templomok és egyéb műemléképületek új tulajdonosai gyakran felkérést kapnak arra, hogy az innovatív tér alakításokkal épületeik újrafelhasználásra kerüljenek. Hollandiában jelenleg több száz üres, korábbi funkcióját veszített templom áll.

A 13. századi *Selexyz Dominicanen domonkos templomot* átalakították egy hatalmas könyvesboltta a hollandiai Maastrichtban. A 1.200 négyzetméteres templom elegáns keresztboltozatát egy modern megoldású, háromszintes emelettel töltötték fel, tervezője előnyt kovácsolt a tér teljes belmagasságának kihasználásával (12. kép). A város másik pontján az utazók a megszokottól eltérő, másfajta kényelmet vehetnek igénybe a Crutched Fairs (Becsült fivérek) 15. századi *gótikus templom és kolostor* falai között (13. kép).

---

¹⁰⁰ROGERS, S.A.: *Religious Conversions: 15 Houses of Worship Turned Secular*. 2013. <https://weburbanist.com/2013/09/09/religious-conversions-15-houses-of-worship-turned-secular/> (A letöltés ideje: 2018.01.20.)

A Kruisheran Hotel 60 szobája a kolostorban, míg a recepció, a konferenciaterem, a könyvtár, a butik és a kávézó a templom részében lett kialakítva.¹⁰¹

(12. kép) Könyvesbolt (13. századi domonkos templom), Maastricht

---

¹⁰¹ U.o.

(13.kép) *Kruisheren Hotel (15. századi gótikus templom és kolostor), Maastricht*

A Zecc Architecten holland építész cég egy *utrecht*i kápolnát alakított át magánrezidenciává, egy modern stílusú lakóházzá (14. kép). A minimalista, tágas téri koncepció úgy vált a korábbi tagolt építészeti elemek kontrasztjává, hogy felhasználta új funkcióiként annak régi belső tárgyi berendezéseit is (orgonasíp a lépcsőfordulóban, imádkozópadok a nappaliban asztalként, díszes rozetták a konyha ablakán). A magánház kialakítását “átmeneti” térnek tekintették e történelmi emlékműben, amit a tervezők koncepciója szerint bármikor vissza lehetne alakítani, ha szükséges lenne. Így eredeti belső téri elrendezését meghagyták, egy plusz galéria résszel kiegészítve, ahol a privát szobák kaptak helyet.¹⁰²

Hasonlóan luxus lakóházzá renoválta és restaurálta egy angol cég a 18. századi *St. Nicholas Georgian templom*ot Kyloe-ban, az Egyesült Királyságban (15. kép). A jelenlegi templom egy részét egy már korábbi, 1100-as évekből származó templomra építették, így az épületet középkori sírhelyek veszik körül. A templom a vallási életet 1980-as évekig

¹⁰² ARGYRIADES, Marcia: *Church conversion into a residence in Utrecht by Zecc*. 2011. <https://www.yatzer.com/Church-conversion-into-a-residence-in-Utrecht-by-Zecc-Architects> (letöltés ideje: 2018.01.18)

szolgált, majd ezután deszakralizálták és hagyták el. A végeredmény egy nagyon egyedi koncepciójú, élhető tér.¹⁰³

(14. kép) *Magán rezidencia, lakóház (kápolna)*, Utrecht

Európában a nyolcvanas években indult meg a sokszor elhagyott, vagy elhagyatott, főlegessé vált ipari terek és épületek, a szakrális vagy deszakralizált templomok – keresztény templomok és zsinagógák – képzőművészeti célra történő felhasználása. „Mindez nem tekinthető pusztán csak újrahasznosításnak, mivel úgy tűnik, mintha egy fordított folyamatot is beindított volna: ahogy korábban megfigyelhető volt a művészeti tér deszakralizációjához kapcsolódóan a műtárgyak státuszának elbizonytalanodása, úgy most a műalkotások „bevonulása” egyfajta művészeti értelemben vett reszakralizációs folyamat részesévé és hordozójává transzformálja ezeket a lepusztult tereket, beemelve azokat a művészet speciális terébe. A szakrális és deszakralizált terek műtermekként, kiállítóhelyekként, galériákként történő alkalmazása ennek a folyamatnak egy-egy állomása.”¹⁰⁴

Ugyanakkor mint tudjuk, a kommunista rendszerben bezárták, raktárnak használták Európa és Közép-Kelet-Európa zsinagógáinak jelentős részét. Elzártan tartották az egykori imaházakat a helyi közösség elől. Abszolút barbár cselekedet volt ez az épületek ellen, és azzal a kultúrával szemben, amelyet képviseltek. Egészen újszerű kezdeményezések

¹⁰³ Uo.

¹⁰⁴ MÁTHÉ Andrea: Egyszerre közel és távol. Kortárs művészeti intézmények, intézetek Magyarországon és Európában. Műhelykonferencia. *Balkon*, 2005/5, 18–21.

jelentek meg a '90-es években a zsinagóga-galériák megjelenésével Közép-Kelet-Európában is. A terükben létrejövő kortárs kiállítások és kulturális események a zsinagógákkal kapcsolatos történelmi emlékezésre és jelen idejű valóságvonatkozásokkal kapcsolatos kérdések megválaszolására készítetnek.

(15. kép) *Luxus lakóház* - 1100-as évekből származó templom, Kyloe

3.1. Az emlékezés helye a szakrális és deszakralizált terekben

Bár disszertációm nem kizárólag az emlékezés tematikáját boncolgatja, mégis a szakrális és deszakralizált terekben megjelenő egyes elemzett alkotások megértésének pontosabb értelmezése megkívánja, hogy a fogalmat szűkebb értelemben is megemlítsem. Hiszen a kollektív emlékezet témája a közép-kelet-európai művészek számára sokkal gyakrabban válik központi témává, mint nyugati társaiknak. A személyes emlékek feldolgozására a kollektív tapasztalatok kontextusában kerül sor, mivel szinte lehetetlen elválasztani az egyéni élményeket a kollektívtól. Az alkotásokban gyakran megjelenő történelmi eseményekre való folytonos visszautalások nem a historizálást, inkább a történetek ismétlődő kritikai megemésztését és személyes szembenézését jelenti. Ez által provokatívan állásfoglalásra készítetnek, melyek a legmélyebbről előhívódhatnak az egyéni emlékezetben.

A történelem nem hagyja nyugodni a kortársakat, a közép-kelet-európai embereket sem, mivel a történelmi eseményekről kevesebb egyértelmű, evidens, vitathatatlanul elfogadott megegyezés született, ahol szinte minden szüntelenül mozgásban van. Egy történelmi

eseménynél – ami egy objektív tény –, melynek világosan felmutatható okai és következményei vannak, mégis heves vitákat válthat ki, és eltérő módon vélekedhetnek róla az egyes országok, többségi vagy kisebbségi nemzetiségi, vagy akár vallási csoportok. Úgy tűnik, mintha az egyes népcsoportok, ezzel együtt a közép-kelet-európai művészek is kísérletet tennének műveikkel a történelmi események legitimálására.¹⁰⁵

„Az emlékezés konstruktív voltáról felállított fülepi tétel mellé századunk második felének művészetét vizsgálva az autonóm, a megismerő vagy mágikus típusú emlékezést állíthatjuk. Fülep saját korára vonatkoztatható stílus- és formaelve sem élt tovább. Változott a kompozíció, mint a műalkotás másik lényege, mely szintén az emlékezés eredménye. A kompozíciós típusok sokfélék.”¹⁰⁶ – írja Keserű Katalin.

A történelmi hely csak akkor az emlékezet helye, ha funkcionál, tehát ha emlékező rítusnak ad helyet, mely szimbolikus tartalommal és jelentőséggel bír. Hasonló a szakrális helyekhez, ahol az időbeli és az örökkévaló, az élet és a halál, a kollektív és az individuális, a szent és a profán, a mozdulatlan és a mozgó folytonosan egymás mellett állnak. Az emlékezet helye – akár a deszakralizált terek esetében is –, egyszersmind az élő történelem helye. Itt az emlékezés mágikus képességű, mert a megszentített esemény vagy hely konkrét megidézésére képes a térben vagy a tárgyokban (műalkotásokban). „Az intellektuális történelemprezentáció állítható szembe: a múlt analízise és kritikája, időbeli tagolásának megszerkesztője és a tények összefüggésének narrátora.”¹⁰⁷

Az emlékezet helyei az utolsó megtestesülései az emlékező megismerésnek Pierre Nora szerint. Az *Emlékezet és történelem között*¹⁰⁸ írásában vizsgálta a franciaországi változásokat. A nemzeti gondolat által összetartott államot nevezte emlékezet-nemzetnek, az emlékezet és a történelem egységének utolsó inkarnációjaként, amit 1930-ig szerinte az identitás meghatározásának igénye motivált. Századunkban a történelem társadalmi önismereti forrássá vált és társadalomtudománnyá, ami mellett az emlékezet csak a privát életben működik, kapcsolata a közös történelemmel megszűnt – mondja. Tudatában vagyunk a társadalomtudomány által konstruált történelem hatalmi függőségének, a napjainkra kialakult, különböző intézmények által képviselt történetírás és történelemszemlélet talán mégis fenn tudja tartani az emlékezés és a történelem összefüggését. Ugyanis rajtunk múlik, hogy megértsük és megbecsüljük „mások történelmét”, mely összeállíthat egy újfajta történelmi emlékezetet.¹⁰⁹

---

¹⁰⁵ HEGYI, i.m. 23–25.

¹⁰⁶ KESERŰ Katalin: *Emlékezés a kortárs művészetben*. Noran Kiadó, Budapest, 1998, 77.

¹⁰⁷ U.o. 85.

¹⁰⁸ NORA, Pierre: *Az emlékezet és történelem között*. A helyek problematikája. 1984. Ford.: K. Horváth Zsolt http://www.aetas.hu/1999_3/99-3-10.htm (A letöltés ideje: 2018.04.17.)

¹⁰⁹ KESERŰ, i.m. 86.

SZAKRÁLIS ÉS DESZAKRALIZÁLT TÉR ÚJRAFELHASZNÁLÁSA SZLOVÁKIÁBAN A RENDSZERVÁLTÁS UTÁN

Szlovákia és Magyarország lakóinak együttélését számtalan történelmi, kultúrtörténeti emlék köti össze. A vidéken évszázadokig egymás mellett élt több nemzetiség – a magyar, a szlovák, a szász, a ruszin, a cseh és morva, a sziléziai, az ukrán, a lengyel és a zsidó –, mindenki hozzájárult a maga kisebb-nagyobb értékteremtéséhez a terület kulturális gazdagodásához.

A disszertációm tartalmának kutatásánál és a téma konkrétabb megközelítése és részletesebb elemzése érdekében leginkább Szlovákia szakrális (katolikus és református templom) és deszakralizált (zsinagógák, katolikus templom) tereinek újrafelhasználására fókuszáltam. Olyan, már megvalósult kiállításokat és képzőművészeti projekteket válogattam össze, ahol megjelenik az egyén vagy egyes csoportok történelembe vetettségének problematikája, az identitás, vagy specifikusabban a közép-kelet-európai identitás kérdésének feszegetése, illetve az otthonkeresés tematikája. Ugyanakkor a kiállítások egy része koncepciójában egyben felhívás, rekonstrukció, vagy feldolgozás a történelmi múlt tanulságos, vagy súlyos eseményeinek történéseire, az egyéni vagy a kollektív emlékezés és örökség előhívásaként. Az alkotások nagy része foglalkozik a háborús kegyetlenségekkel, az emberi egzisztencia kiszolgáltatottságának kérdéskörével, melyből egyes alkotók szerint a szakralitás jelenti a kiutat. Egyes munkákban erősen megjelenik a kommunikáció eszköze az egyén, a nemzetek, a kultúrák párbeszéde között, az egyenjogúság kihangsúlyozásával. Mindazonáltal, hogy pozitív módon befolyásolják a meglévő előítéletes (ha fennáll) gondolkodást, a nemzetiségek egymás közötti kulturális párbeszédét a toleráns magatartással, célzottan a befogadó közösség bevonásával. Érdekelt, hogy a terekben létrehozott kiállítások miképpen érvényesülhetnek egy vallásos, vagy nem vallásos, többségi, vagy kisebbségi közegben.

A szakrális és deszakralizált terekben létrehozott kulturális programok a megfigyeléseim alapján úgy tűnnek, hangsúlyozzák a nemzetköziséget, a nemzeti és vallási kisebbséggel szembeni előítéletesség megszüntetésének törekvéssel; ahol a nemzeti hovatartozástól függetlenül egységesnek, korlátok nélkülinek fogadják el a művészetet és nyitott párbeszédet alakítanak ki művészeti eszközeikkel.

Ami igazán fontos tény, hogy egyre több szakrális és deszakralizált teret engednek közösségi kulturális célokra felhasználni Szlovákia területén is, ezáltal számszerűen nő a keresztény templomok és zsinagógák felújítása és újrafelhasználása.

A téma további kutatásánál számszerűen pontos adatok szükségesek a nemzetiségi és vallási összetétel meghatározására, Szlovákiára vonatkozóan:

Nemzetiség: szlovák (hivatalos) 85,8%, magyar 9,7 %, roma 1,7 %, ukrán 1 %, egyéb 1,8 %¹¹⁰

Vallásosság: római katolikus 68,9%, protestáns 10,8 %, görög katolikus 4,1%, egyéb, vagy nem adta meg 3,2 %, nem vallásos 13 %¹¹¹

4.1. Szakrális és deszakralizált keresztény templomok Szlovákiában

Szlovákia 2015-től rendelkezik egy internetes adatbázissal (16. kép), melyet Zdenko Dzurjanin nyolc év alatt gyűjtött össze az ország területén fellelhető 4125 keresztény templomról.^{112 113} A gyűjtését ugyanebben az évben kiállítás során is bemutatták a pozsonyi *Klarissák templomában* (deszakralizált tér).¹¹⁴

A statisztikai adatok is mutatják, hogy Szlovákia lakosságának nagy része vallásos. Így arra a következtetésre is juthatunk – ahogy a valóságban is tapasztalhatjuk –, hogy a működő szakrális keresztény templomok elsősorban liturgikus célra fenntartottak. Míg a

---

¹¹⁰ <http://www.euvonal.hu/tagorszagok/szlovakia/>, letöltés ideje: 2018.03.08.

¹¹¹ Uo.

¹¹² ČIKOVSKÝ, Konštantín, MIKUŠOVIČ, Dušan (szerk.): *28-ročný mladík odfotil všetky naše kostoly, trvalo mu to osem rokov*. 2015. <https://dennikn.sk/167001/28-rocnym-mladik-odfotil-vsetky-nase-kostoly-trvalo-mu-to-osem-rokov/> (A letöltés ideje: 2018.03.16.)

¹¹³ DZURJANIN, Zdenko: *Kostoly Slovenska: mapa, fotky a vyhľadavanie*. 2015. <https://dennikn.sk/160769/kostoly-slovenska-mapa-fotky/> (A letöltés ideje: 2018.03.16.)

A térképen látható pontokra kattintva megkapjuk a templom fényképét az adatlapjával együtt. Az információ tartalmazza, hogy melyik településhez tartozik, milyen vallási felekezettel, kinek van felszentelve, mikor és milyen stílusban épült. A térképen a különböző felekezetekhez tartozó templomokat külön színek jelölik, ahol jól kirajzolódik Szlovákia keresztény vallásos megoszlása a 9-21. század között. Az ország nyugati és középső részén főként római katolikus templomokat találunk (piros szín), de a keleti részen a görög katolikus egyház (zöld szín) a domináns – sőt a legkeletibb vidékeken ortodox templomokat is találhatunk (lila szín). A görög katolikus és ortodox területek jelentős részben nemzetiségi vidékek, itt élnek a ruszinok. Szintén nemzetiséghez, még hozzá a magyarokhoz kötődik a református egyház (sötétkék szín): templomaikat, főként Dunaszerdahely, Komárom, Érsekújvár, Léva, Rimaszombat és Rozsnyó környékén, illetve Zemplénten találjuk. E területektől eltekintve (illetve ezeken a területeken is) magyar vidéken római katolikus templomokat találunk. A szlovák területeken a protestáns templomok túlnyomó része evangélikus (sárga szín). Legnagyobb tömbjük a Léva–Rimaszombat–Dobsina vonalon húzódik, kisebb tömbjük található Liptószentmiklós és Poprád, illetve Vágújhely környékén, de szétszórtan máshol is. A csehszlovák huszita egyháznak (világoskék szín) mindössze egy temploma van, Oszadán.

Hasonló projekt a templomok adatbázisára Magyarországon is folyik. Igaz, azt nem tudjuk, mennyire teljes a lista, és nincs térkép sem feltüntetve. Cserébe viszont több a templomokról készült fénykép, szerepelnek zsinagógák is, és fellelhető angol nyelvű változat is.

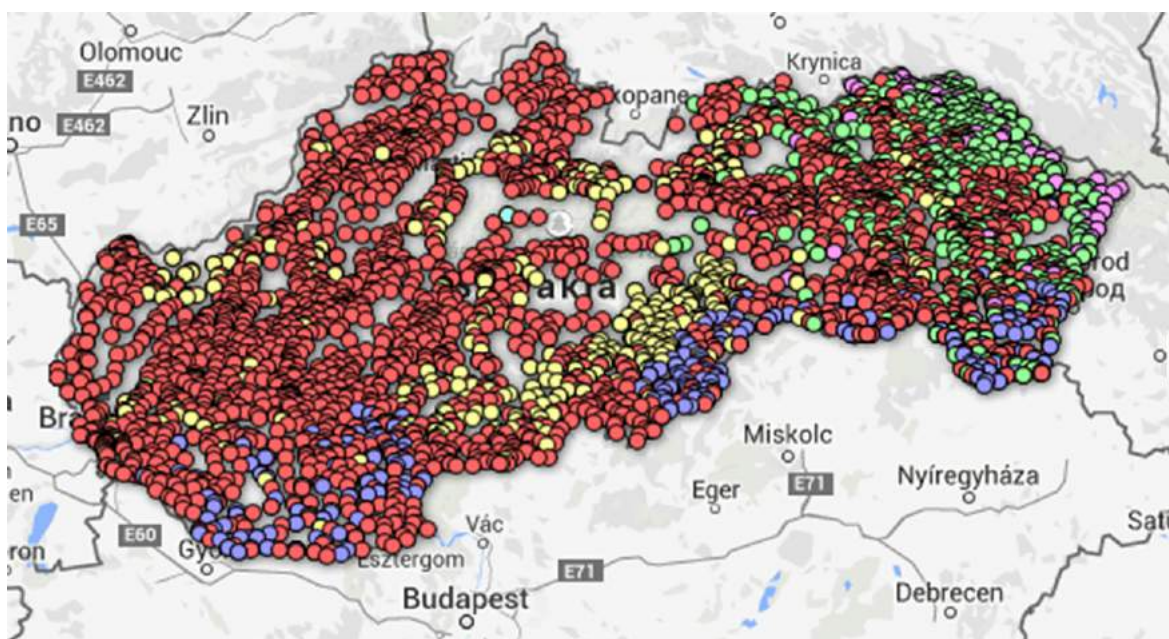
¹¹⁴ DEMEŠ, Pavol: *Fotografie z vernisáže výstavy Videl som všetky kostoly Slovenska*. 2015. <https://dennikn.sk/178154/fotografie-z-vernisaze-vystavy-videl-som-vsetky-kostoly-slovenska/> (A letöltés ideje: 2018.03.16.)

zeneművészetben (koncertek) jeleskednek a kitűnő szakmai minőségű kulturális programokkal, addig a képzőművészet területén mindez nem állapítható meg, mivel elenyésző számú nívós kortárs kiállítással találkozhatunk.

Emiatt is rendhagyó kezdeményezés volt a disszertációm következő részében részletesen bemutatott *DUNART.COM Somorjai Nemzetközi Művésztelep* tevékenysége, melynek kulturális programjai az első három évadban a *somorjai református templomban* (szakrális tér) kerültek megrendezésre. Majd a a művésztelep utolsó négy évének a *Korona* elnevezésű, volt paulánus rend kolostorának terei és kerengőjének inspiratív falai (deszakralizált tér) adott otthont.

Ezután kifejtem röviden a komáromi *Limes Galéria* (volt katona templom, deszakralizált tér) kulturális tevékenységét.

(16. kép) Zdenko Dzurjanin: *Térkép Szlovákia keresztény templomairól*, Szlovákia

4.2. Szakrális és deszakralizált zsinagógák Szlovákiában

A 19. század első felében a legsűrűbben lakott zsidó régiók közé tartozott Pozsony, Nagyszombat, Nyitra, Erdőhát és Csallóköz. A második legnagyobb területet a mai Kelet-Szlovákia jelentette, leginkább Kassa és a Szepesség környéke. Számos hitközséget találunk a Vág-völgyében, így Galántán és Dunaszerdahelyen is. A Wekerle Sándor miniszterelnök vezette kormány a zsidó vallást önálló, az állam által elismert vallási felekezetnek fogadta el 1894-ben. Így a korábban diszkriminációtól szenvedő zsidóság

lakossága megnőtt, hitközsége egyre gyarapodott, gombamód szaporodtak a zsinagógák, melyek többnyire impozáns, többhajós, gazdagon díszített épületek voltak. A zsidók öntudatukban felnőve, gazdaságilag megerősödve építették közösségeiket, a hit emelkedettsége mellett imaházaik tükrözik a közösség gazdasági erejét és befolyását. A nagybirtokokat jövedelmezővé tették, a politikában, az igazságszolgáltatásban, a tudományos életben és a művészetek területén is jelentős eredményekre tettek szert. A zsidóság egyik erénye volt, hogy hasznosítani tudták európai kapcsolataikat és rugalmasságukat. Kiváló magyar és német építészeket bíztak meg a zsinagógák megtervezésére is, melyek megfeleltek szigorú vallásos előírásaiknak is. A magyar és a szlovák kultúra támogatóivá váltak.¹¹⁵

Az első világháborút követően a békekötéssel a történelmi Magyarország északi része, s vele együtt az ottani zsidóság is a polgári demokráciát építő Csehszlovákiához került. A második világháborúig ott viszonylag nyugalomban éltek, amíg harmincas évek végén a müncheni döntést követően elindították a deportálást. A szlovákiai zsidóság előbb a biztonságosabbnak tűnő magyar területekre menekült, ám ez is csak ideiglenes megoldást jelentett. Magyarország megszállása és a Szlovák Nemzeti Felkelés bukása után 1944 elején felgyorsult a deportálás, így az 160-170 ezres szlovákiai zsidóságból 130 000 fő esett áldozatul. Városok, közösségek, zsinagógák néptelenedtek el.¹¹⁶

A mai Szlovákia területén az 1940-es években megközelítőleg 170 zsinagóga (*ortodox, neológ, status quo ante* hitközségű irányzatokkal) működött. A második világháború és az azt követő pusztulás miatt csaknem hetven zsinagóga annyira megsérült, hogy le kellett bontani. Némelyek az államosítás idején a kommunista totalitárius rezsim megalomán építkezési és városrendezési projektjeinek estek áldozatává, célzott „eltávolítása” volt az utolsó korábbi zsidó jelenlét maradványainak (*Galánta, Galgóc, Homonna, Nagymihály, Pozsony-Hal tér, Vágújhely*).¹¹⁷ Több zsinagógát az állami tulajdonú cégek ipari célokra használták fel, leginkább raktárként (*Somorja*),¹¹⁸ vagy ipari üzemként (*Nagyszombat*). Előfordult, hogy egyetemi aulának vagy mozinak is használták (*Zsolna*¹¹⁹ – új neológ zsinagóga). Volt rá példa, hogy az épületek eredeti karakterét eltüntették (*Hunfalva, Korpona, Szokolca, Szentistvánkút, Szepesbéla*),¹²⁰ vagy némelyek a mai napig megrongált állapotban maradtak (*Nagybiccse, Nagyida, Sasvár-Morvaőr, Perbenik*).¹²¹ Az üresen és kifosztottan hagyott zsinagógák – amelyeknek a közössége kb. 2000 fő kivételével szinte eltűnt –, jelenleg is úgy állnak a szlovák városokban, mint az utolsó tanúi egy egykoron

---

¹¹⁵ PUSZTAY Sándor: *Zsinagógák Szlovákiában*. Zsinagógák, zsidó temetők, emlékhelyek. Kornétás Kiadó, Budapest, 2018, 5–13.

¹¹⁶ Uo. 10.

¹¹⁷ Galanta, Hlohovec, Humenné, Michalovce, Bratislava-Rybné námestie, Humenné, Nové Mesto nad Váhom

¹¹⁸ Šamorín

¹¹⁹ Žilina

¹²⁰ Huncovce, Krupina, Skalica, Studienka, Spišská Belá

¹²¹ Bytča, Veľká Ida, Šaštín-Stráže, Příbeník

gazdag kulturális múltú felvirágzó európai zsidó közösségnek.¹²² Jelentős művészi értékük felbecsülhetetlen emlékei a történelemnek.

Jelenleg több mint 100 zsinagóga és imaház található Szlovákiában. A rendszerváltás után több zsinagóga az állam vagy egy-egy önkormányzat tulajdonában maradt, viszont jelentős részüket a zsidó hitközség működteti és használja. Tíz alatti azon zsinagógák száma, amelyek napjainkban is imaházként szolgálnak a kis számú vallási hitközségének (*Eperjes, Komárom – Menház, Érsekújvár, Pozsony – Heyduková utcai, Zsolna – Dlabačová utcai*),¹²³ vagy zsidó kulturális múzeumként funkcionál (*Eperjes, Liptószentmiklós, Nagysurány, Pozsony – Zsidó Kulturális Múzeum, Szered – Holokausz Múzeum, Zsolna – ortodox zsinagóga*).¹²⁴ Ezen kívül harminc zsinagóga került magántulajdonba, amelyek gazdasági, ipari épületként, üzletként, egyéb vállalkozások helyszínként működnek tovább. Az elmúlt években több zsinagógát önerőből, az Európai Unió, vagy más külföldi államok, szervezetek segítségével újíttak fel. Az is előfordul, hogy más felekezetek – jehova, katolikus – vették birtokukba. Olyan esetekre is van példa, amikor az imaház magántulajdonba került és családi házként, felújított műteremként, galériaként működik tovább.

A rendszerváltás óta kulturális célokra felhasznált zsinagógák száma ugyancsak egyre szaporodik nem csak Európa szerte, hanem Szlovákiában is. Csaknem harminc olyan zsinagógát találunk, melyek többségükben felújítottak és közösségi funkciókat – kiállító-, koncert-, előadóterem – töltenek be, melyek a következő településeken találhatóak: *Bártfa, Érsekújvár, Ipolyság, Kassa – Zvonárska utcai ortodox zsinagóga, Puškinová utcai ortodox zsinagóga, Moyzesová utcai neológ zsinagóga, Komárom, Léva, Losonc, Liptószentmiklós, Malacka, Nagysurány, Nagyszombat, Nádasfő, Nyitra, Rimakokava, Rózsahegy, Rutka, Somorja, Stomfa, Szepesváralja, Szered, Trenčín, Zsolna – neológ zsinagóga*.^{125 126} Megérdemlik a figyelmet, hiszen fontos részei a szlovák, az európai és a közép-kelet-európai kultúrának egyaránt.

Disszertációm további részében ezek közül a Somorján az *At Home Gallery*, Nagyszombatban a *Ján Koniarek Galéria* kulturális tevékenységét mutatnám be részletesebben, a deszakralizált terek és a kortárs kiállítások újrafelhasználása kapcsán. Galériaként működnek több évtizede és aktív működésük jelentősen hat a szlovák és a nemzetközi képzőművészeti életre is.

---

¹²²http://www.watson.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=2001:ruth-ellen-gruber-zsido-emlekhelyek-koezep-es-kelet-europaban&catid=37:default (A letöltés ideje: 2018.03.16.)

¹²³ Prešov, Komárno, Nové Zámky, Bratislava, Žilina

¹²⁴ Prešov, Liptovský Mikuláš, Šurany, Bratislava, Szered', Žilina

¹²⁵ Bardejov, Nové Zámky, Šahy, Košice, Komárno, Levice, Lučenec, Liptovský Mikuláš, Malacký, Šurany, Trnava, Rohožník, Nitra, Kokava nad Rimavicou, Ružomberok, Vrútky, Šamorín, Stupava, Spišské Podhradie, Szered', Trenčín, Žilina

¹²⁶ PUSZTAY Sándor: *Zsinagógák Szlovákiában*. Zsinagógák, zsidó temetők, emlékhelyek. Kornétás Kiadó, Budapest, 2018.

4.2.1. Hat-ó-tér

1997-ben Győrben találkozott négy ország (Magyarország, Románia, Jugoszlávia, Szlovákia) hat városából (Győr, Szeged, Nagykanizsa, Kolozsvár, Szabadka, Somorja) a művészeti élet változásait követő és fejlesztő csoport, akik felfigyeltek korábban a II. világháború után gazdátlanokká vált zsinagógák épületeire. Ezek a találkozóhelyek mint valamikori zsinagógák működnek, melyeket kulturális központokká és galériákká alakítottak. Ezáltal a zsinagógák fontos helyszínekké váltak mint magántörténelmi helyszínek esztétikai és szociális jelképei. 1995-től kezdődtek el a felújítási munkálatok, melyek lassan mentek végbe a pályázati pénzeknek megfelelően. Hogy hatékonyabb legyen az együttműködés a zsinagógák felújítása és kulturális céljainak küldetése szempontjából, szinte magától értetődően kialakult a használói/művészei/szervezői közötti kapcsolat kiépítése. Bebizonyították, hogy a térségben kulturális határok nem léteznek, csak államhatárok, melynek elhalványításában a *Zsinagóga-Lánc* munkája is segíthet. Így jött létre a zsinagógák tevékenységének szélesebb körű bemutatása a célok összehangolásával, egyfajta kulturális információs lánc létrehozásával, hogy a működéshez szükséges állapotok megteremtése gyorsabban mehessen végbe. A célok érdekében nemzetközi pályázatokon közösen vettek részt, majd 6 hónapig tartó közös programjuk keretében Liliane Csuka *Oszlopok* (1997) című installációját mind a hat zsinagógában szerepeltették 1-1 hónapon keresztül (17. kép). A programsorozat konferenciával zárult, ahol a résztvevők megbeszélhették tapasztalataikat, támogatóikkal értékelték az eddigi működést és elhatározták, hogy egy célalapítványt hoznak létre, mely elsősorban a felújításokhoz, majd a működtetéshez szükséges finanszírozást teremtené elő.¹²⁷

(17. kép) Liliane Csuka: *Oszlopok*, 1997, installáció, zsinagóga, Győr

¹²⁷ <http://www.maszk.hu/ProgramInfo/117> (A letöltés ideje: 2018.02.16.)

CSALLÓKÖZ ÉS SOMORJA SZAKRÁLIS ÉS DESZAKRALIZÁLT TEREI

5.1. At Home Gallery, avagy a somorjai zsinagóga

Szülővárosom, Somorja 1995-ig ismeretlen helyszín volt a kortárs képzőművészeti világ berkeiben, amely jelentősen hozzájárult volna az ország, vagy akár a nemzetközi képzőművészeti élet alakításához. Somorja középkori város, első írásos emlékei még 1238-ból maradtak fenn. A multikulturalizmus jegyében éli évszázadait, Pozsony, Bécs, Komárom, Győr, Mosonmagyaróvár vonzásában. Lakossági összetétele 1910-ig nagyrészt magyar, ugyanakkor németek és zsidók is lakták. A 19. század végén egy fejlődő, polgáriasodó város képét mutatja, mely elsősorban oktatási és kulturális intézmények létrejöttében nyilvánul meg. A város első kulturális intézménye a *Casino* szintén ekkor alakul, melynek hagyományait pár éve a somorjai fiatal értelmiség újjáélesztette vitaestek formájában. Somorja fejlődését a világháborúk sem törték meg. Khin Antal vezetésével 1929-ben nyílt meg a *Csallóközi Múzeum*, mely ma is helytörténeti gyűjteménynek ad otthont.

A 2. világháború tragikus következményekkel járt Somorja lakossága számára is: 1944-ben a zsidók deportálása és 1947-ben a magyar családok Csehországba és Magyarországra való kitelepítése súlyos következményeket vontak maguk után. A végbemenő deportálások a városban élő mintegy 70-80 családot érintették, így kb. 350 zsidó somorjai lakost szállítottak el. Somorján az izraeliták letelepedését viszonylag későn, a 1800-as évek végén engedélyezték. A somorjai zsidó hitközség a szomszédos tejfalusi hitközségből vált ki, az 1900-as évek első évtizedében élte virágkorát: volt saját rabbijuk, kántoruk, iskolájuk és tanítójuk is. Többnyire kereskedelemmel foglalkoznak, orvosok, jogászok is kerülnek ki közülük.

Ezen provincializmussal induló helyzetből nőtte ki magát Somorja, amikor is a somorjai zsinagóga, az *At Home Gallery* (18. kép), mely Kiss házaspár vezetésével egyik hétről a másikra Szlovákia, majd Közép-Kelet-Európa egyik jegyzett összművészeti központjává alakult. Az elmúlt 23 évben rengeteg hazai és nemzetközi művész a világ számos pontjáról választotta helyszínéül az alapítványi galériát, vagyis a zsinagógát.

A kezdetekben a Kiss házaspár Somorja központjában egy négyszobás lakásban létrehozta az *At Home Gallery*-t – innét az elnevezés is, ahol még a konyha is a galéria részeként szolgált. Ettől kezdve Somorja ismertté vált Szlovákiában a kortárs művészek és művészettörténészek körében. Nem sokkal utána a Szlovákiai Zsidó Hitközségek Központi Szervezetétől kérték, majd meg is kapták a helybéli, a Csallóköz egyetlen épen maradt zsinagógáját, mint kulturális teret. Az épület 1912-ben épült, majd a holocaust mellőzött

szimbóluma lett és 1989- raktárként funkcionált. Kezdetben nagyon rossz állapotban volt, Kissék pályázati pénzekből újjátarták fel: „Ha megmentjük a zsinagógát, szelleme további felesleges kommentár nélkül is feléled. A benne található tér, amely több mint ötven év után újra megnyílt a nagyközönség előtt, már önmaga kiállítás.” – mondta a kanadai származású thaiföldi Kiss Suzanne, az At Home Gallery egyik alapítója.¹²⁸

A zsinagóga tere 1995 óta a kortárs kiállításoknak és zenei rendezvényeknek ad helyet. A deszakralizált térbe az alkotások válogatását a házaspár végzi főként, ugyanakkor hívnak meg külsős kurátorokat is. Figyelemre méltó, hogy az eltérő kurátori szemléletek ellenére a kiállítások összhatása nem vált eklektikussá, hanem magas színvonal jellemzi őket. Mai napig nagy hangsúlyt fektetnek arra, hogy a zsinagóga közönsége a hazai művészekén túl más országok művészeivel is találkozhatson. Leginkább installációkat rendeznek benne, amire a tér különösképpen alkalmas.

A képtárakban megszokhattuk, hogy gyakran a kicsinyes egyéni érdekekről, a presztízsről van szó és ritkán a szellemi, őszinte értékekről, melyet a műalkotások, a zene nyújt. Aki a zsinagógába lép, nem a harcos megmérettetést érzi, hanem a csendet hallja, a nagy ablakok között, a fény házában. Elsősorban élő embernek, nem pedig szakértőnek érezzük magunkat benn, a tér falai között.¹²⁹

A tér különleges hangulatát igazolta, valamint hírnevét és jelentőségét négy tibeti szerzetes eljövetele emelte fel 1999-ben, mikor szerzetesi keretek között színes kalacsakra mandalát készítettek. A zsinagóga előtt szenzációként, hetekig kígyózó sorokban álltak az oda látogatók.

(18. kép) *At Home Gallery*, somorjai zsinagóga felújított állapotában, Somorja

¹²⁸ BROZMAN, Dušan: *At Home Gallery*, In: Hushegyi Gábor, Suzanne Kiss (szerk.): *At Home Gallery 1995–2000*. At Home Gallery, Somorja, 2001, 5–8.

¹²⁹ Uo. 8.

2000-ben az At Home Gallery tevékenysége tovább bővült. Kissék a várostól szimbolikus összegért, egy koronáért megvásárolták a zsinagóga mögötti régi zsidó iskolát, melyet külföldi magánszemélyek anyagi segítségével műtermekké, illetve art residency-vé alakítottak át, ezt nevezték el *Művészetek Házának*. A nagy kertben alkotóműhelyt és színpadot létesítettek, ahol azóta is leginkább képzőművészek, irodalmárok és zenészek kapnak lehetőséget az alkotásra, illetve a bemutatkozásra. Az új kialakított helyiségeket ünnepélyes keretek között – egy újabb mandala elkészítésével és színes homokjainak Dunába szórásával – a Dalai Láma nyitotta meg, aki az At Home Gallery meghívására érkezett Szlovákiába.

A város földrajzi fekvése, a lakosság nemzetiségi, felekezeti és műveltségi összetétele, a közeli városi központok uralkodó művészetszemlélete mind hatással voltak és vannak ma is a város képzőművészetének és az itt alkotó képzőművészek sorsára. Komárom művészeti öröksége egyértelműen konzervatív volt, és a két világháború közötti budapesti akadémiizmus pecsétjét viselte magán. Pozsony ezzel szemben a provinciális művészeti hagyományt meghaladva az 1920-as évek elején fokozatosan befogadta a bécsi magyar avantgárd impulzusát és a kassai alkotók modernizmusát, majd az 1930-as években Prága hatására a modern művészet szlovákiai változatának meghatározó színterévé vált, s mind a mai napig a művészeti élet fő katalizátora. Két malomkő között őrlődött tehát nemcsak a két világégés közötti Somorja, hanem a régió több európaiságra, kevesebb „neonacionalizmusra”, „kultúrfőlényre” és „nemzetmentésre és féltésre” vágyó alkotó művésze is. Volt, aki helyben maradt, nyomorban élt, jelentősebb szakmai elismerés nélkül. Voltak, akik távoztak és másutt, kedvezőbb közegben keresték meg művészeti érvényesülésüket. Akik az egyetemességre törekedtek, ismét a teljes vagy a részleges távozást választották annak érdekében, hogy megszabaduljanak nemcsak a hivatalos kultúrpolitika elvárásaitól, hanem a régió és egy nemzeti (magyar) közösség művészetén kívüli számonkérésétől. A világpolgárság és egyetemesség akkori tájékozódási pontja – s több mint 80 évre visszatekintve az egyik ilyen alternatíva – Prága és Csehország, valamint Magyarország, vagy akár a szocialista Német Demokratikus Köztársaság voltak. Így például Somorjai Kiss Tibor Lipcsében, Németh Ilona és Rónai Péter Budapesten szerzett diplomát. Ez volt az a generáció, mely már felnőtt fejjel, az egyetemi éveik alatt élte meg az 1980-as évek szocializmusát, az egyedüli kiutat a hivatalos, kommunista művészeti értékrendtől elszakadva, a világpolgárságban, az egyetemességben és a kozmopolitizmusban látta. Az egyetemesség igénye nem csak művészetük területén, hanem a magánéletben is etalonnak számított, amely révén elhatárolódott a csehszlovákiai hivatalos művészeti és kommunista értékrendtől. Az 1950-es évek kultúrpolitikai jelszava a „Boj proti kosmpolitismu je cesta k socialistickému umění”¹³⁰ („A kozmopolitizmus elleni harc a szocialista művészethez vezető út”), ami negatív tartalommal félelmet kelt. „A konzervatív kultúra és művészetszemlélet immár a globalizáció és a multikulturalizmus elleni küzdelem jegyében tartja károsnak az egyetemességet felvállaló művészeti

---

¹³⁰ Oldřich STARÝ: *Boj proti kosmpolitismu je cesta k socialistickému umění*. Umění, 1953/7–8, 357.

magatartást. Ennek súlyos következménye, hogy egy olyan közegben, mint a szlovákiai magyar is, még mélyebbé válik az a szakadék, amely elválasztja egymástól a kortárs alkotót a hagyományos művészetszemléleten felnőtt befogadótól.”¹³¹

Az At Home Gallery megszületése ezt a helyzetet próbálta megváltoztatni. Országos, majd nemzetközi rangra emelte Somorja város kulturális életét, országosan és nemzetközileg is jelentős művészeti események színhelyévé vált a felvidéki város.

A váratlan szemléletváltásra a helyi adottságok és személyes igyekezet mellett az országos kulturális és politikai fejlemények adnak választ. 1995-től 1998-ig megdermedt a helyzet a szlovákiai kulturális és művészeti életben. 1995-ben kiadták a „A szlovák kultúra koncepciója” című négy éves programot, majd 1997-ben a szlovák képzőművészet élére a konzervatív, nemzeti művészetszemléletet állították a hivatalos és támogatott országos kultúrpolitika középpontjába. Művészeti szaktekintéllyel rendelkező szakembereket, múzeumigazgatókat bocsátottak el, helyükre a megbízható káderek kerültek, szakmai megmérettetés nélkül. Az állami kiállítási intézmények nívója a provincializmus szintjére zuhant, jeles művészettörténészek maradtak kiállításrendezési lehetőségek nélkül, a rendszerváltás által legalizált, korábban nem hivatalos vagy tiltott művészet képviselői ismét a képzőművészeti élet, a hivatalos művészeti intézményrendszer perifériájára szorultak. Szerencsére kialakult a második nyilvánosság a civil szerveződések, alapítványok, polgári társulások által, melyek felfogása távol állt a hivatalos mecenatúrától. Ők közvetítették az egyetemes szintű hazai művészetet az országon belül és a nemzetközi porondon. Így a kellemetlen helyzet ellenére valósulhattak meg projektek a somorjai zsinagógában is, mely igazolta, hogy a centrumtól távolabb, provinciális kulturális hagyománnyal rendelkező közegben is lehet egyetemes érvényű képző- és összművészeti tevékenységet kifejtteni. Rendezvényeivel kivívta az országos művészeti berkek, a média és a közönség érdeklődését, mind a somorjaiak, mind a fővárosiak és a külföld figyelmét.

Nemzetközi együttműködés és együttgondolkodás tekintetében rendkívül jelentős az At Home Gallery részvétele. Országos és nemzetközi rangú művelődési lehetőséget nyújt a többségében magyarok lakta Csallóköz számára. 2000-ben a pozsonyi Márai Sándor Alapítvány kuratóriuma Nyitott Európáért Díjjal jutalmazta.¹³²

Az At Home Gallery-ben bemutatott és létrehozott munkák egy csoportjára jellemző, hogy a multikulturalitás szellemiségében jöttek létre a toleráns gondolkodás felhívásaként, a különböző kultúrák, nemzetek és vallások közötti párbeszédének jegyében. Ugyanakkor a koncepciókban fontossá vált az egyén és az egyes kisebbségi csoportok identitásának, hovatartozásának, gyökereinek intenzív újratárgyalása és megvitatása.

A somorjai zsinagógában 1995 – 2017 között megvalósuló képzőművészeti munkák és kiállítások közül a disszertációs témám kutatásához a következőket emelném ki:

---

¹³¹ HUSHEGYI Gábor: Németh Ilona – A művészeti mobilitás másfél évtizede. *Prágai Tükör*, 2003/4. <http://www.pragaitukor.com/archive/pt200403/tartalom.php> (A letöltés ideje: 2018.02.06.)

¹³² HUSHEGYI Gábor: Művészeti centrum a periférián – provincializmus nélkül. In: Hushegyi Gábor, Susanne Kiss (szerk.): *At Home Gallery 1995-2000*, At Home Gallery, Somorja, 2001, 13–19.

1996-ban a zsinagóga, mint kiállító tér elsőként Somorjai Kiss Tibor önálló kiállításával nyitotta meg kapuit (19. kép). Olajfestményeit és litográfiáit mutatta be a somorjai közönségnek. Munkáin az éjszaka és annak fényei domináltak, ahol egy keresztülfutó, sziluettszerű, magányos alak menekül át, sietősen elhagyva a helyszínt. Híd, alagút, rés, felüljáró, korlátok, rácsok a fény – árnyék változásainak különböző játékaival jelennek meg, ahol az elhagyatott helyek félelemmel és fenyegetettség-élménnyel itatódnak át. Így a külső terek is zárt beltérre alakulnak. A szabályosan ismétlődő mértani formák és ritmusok, a nagy, tagolatlan színfoltok között a futó, menekülő alak testhelyzete, kifelé tekintése nyilvánvalóan sugallja az otthontalanság érzetét, a közép-kelet-európai kietlenséget. A funkcionalizmus ipari tájain termettek ilyen kopár helyek, akár a Kelet-Németország területein, ahol Somorjai főiskolás éveit töltötte. Elmondása szerint a téma első lapját még ekkor készítette, elsőként jelent meg nála a menekülő figura. Valójában hová menekülhet? Haza? Egy másik helyre, vagy országba? Kifelé a világból?¹³³

(19. kép) Somorjai Kiss Tibor önálló kiállítása, 1996, At Home Gallery, somorjai zsinagóga, Somorja

Az első kiállítását követően még két önálló kiállítására került sor a somorjai zsinagógában 1998-ban, majd 2009-ben *Tranzit* címmel (20. kép). A legutóbbit

---

¹³³ A hazától való elszakadás mindvégig megmarad élményként számára, miután főiskolás éveit után nem a szülővárosába, Somorjára, hanem Budapestre költözik.

Egyszer egy közös utazásunk során Somorja felé, a Medvei hídra érve megjegyezte, ő itt érzi magát a legjobban... a két határ közötti hídon, a Duna fölött. Akkor értettem meg, mit is jelentenek valójában képei, mi is az a személyes élmény, reflexió, mely áthatja alkotásait. A híd, az átjárók, a rés, mint szimbólumok, kapocsként vannak jelen a helyek, országok és kultúrák átívelését elősegítve. A két világ közötti „határ-lét”, a megismerésre irányuló magatartással, mely az egymást feltételező sötétséghez és fényhez való viszonyban realizálódik.

helyspecifikusan a zsinagóga bensőséges, nyugalmat árasztó terébe tervezte, objektje a földi élet és égi szféra közötti kapcsolatot jelképezi, egyfajta tranzit állapotot, melyben benne foglaltatik a lehetősége a tapasztalásnak, vágyakozásnak, örömeknek és elvágódásnak. „A robbanékony és sérülékeny makrokozmosz-állapotok életünk minden féltve őrzött mikro-világát is tükrözik. Apró kavics-csillagaim örömeiről, bánatokról mesélnek, ilyen formában jelképezik a való élet kiszámíthatatlanságát. Bármely ideális élethelyzetben benne foglaltatik az a gyújtózsín, mely megrenget mikro- és makrokozmoszt egyaránt.” – magyarázta Somorjai Kiss Tibor.¹³⁴

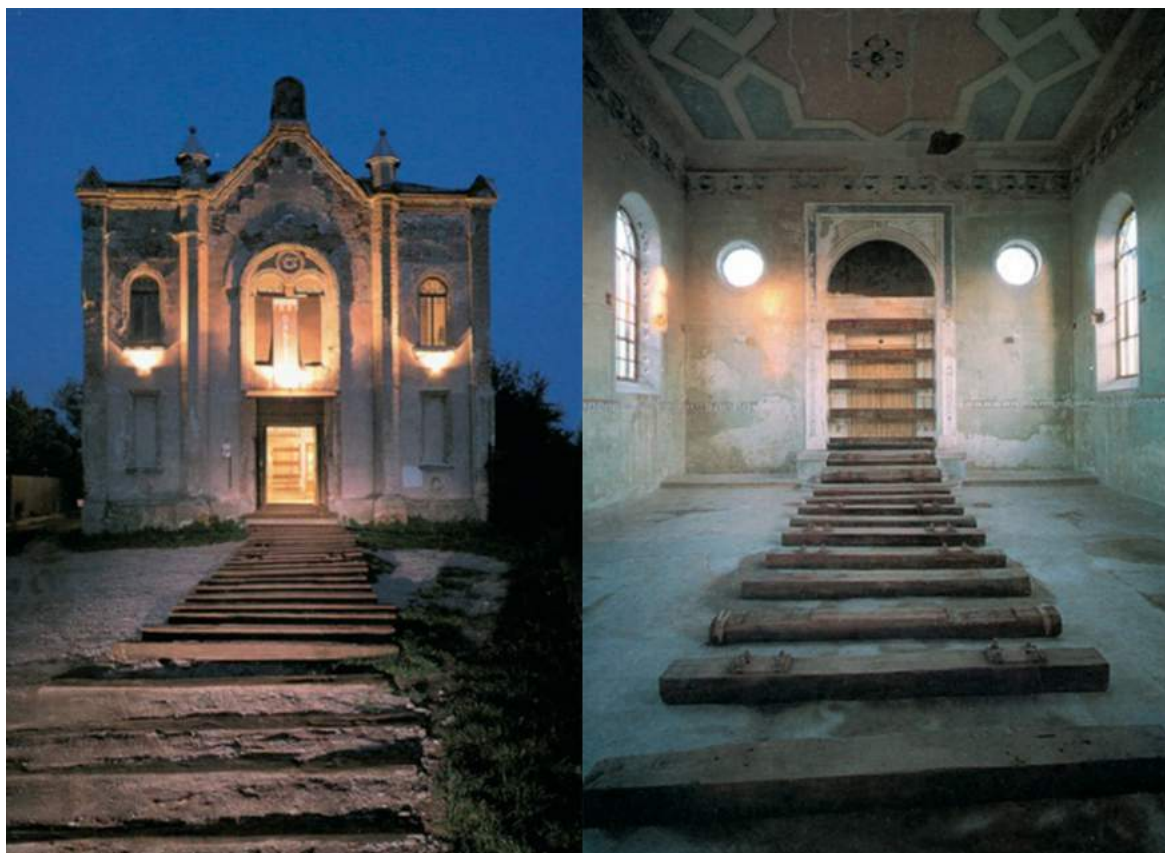

(20. kép) Somorjai Kiss Tibor: *Tranzit*, 2009, installáció, At Home Gallery, somorjai zsinagóga, Somorja

Németh Ilona rendhagyó művésznak számít a szlovákiai magyar művészek között, teljesítményét a hazai és a nemzetközi szakma is jegyzi. A 49. Velencei Biennálén (2001) magyarként képviselte a Cseh-szlovák Pavilont, ahol a cseh Jirí Surůvkával közösen állított ki. A Dunaszerdahelyen élő művésznő ma Közép-Kelet-Európa egyik legjelentősebb installációművésze. Németh Ilona volt az első olyan szlovákiai magyar művész, aki a szlovák, a cseh, a magyar, majd a nemzetközi művészettörténeti kánonban is helyet kapott. Így vált a rendszerváltozás utáni szlovákiai képzőművészet egyik fontos alkotójává, rövid időn belül bebizonyosodott, hogy műveinek egyetemes nyelvvel sikeresen folytat kommunikációt az eltérő művészeti és kulturális tapasztalattal rendelkező látogatókkal

¹³⁴ TALLÓSI Béla: A földi életünk állomása. *Új Szó*, Pozsony. 2009, 62. évf. 210. szám, 8.

is.¹³⁵ Teljesítménye és munkássága példaértékű több fiatal képzőművész számára is, mivel egy közös közegként értelmezi e régió (Szlovákia, Magyarország, Csehország stb.) művészeti életét.

(21. kép) Németh Ilona: *Az út*, 1996, installáció, At Home Gallery, somorjai zsinagóga, Somorja

Kezdetektől fogva multimedias eszközökkel dolgozik, kiszélesítve a festészet, videó, performance, installáció műfaját.¹³⁶ Majd formai megoldásainál megjelenik érzékenysége mellett a képzettársítás, mely elrendezéseiben a környezet átalakítás elveit követi. Előterbe kerül számára a processzualitás, aminek következtében a mű születésének és megvalósulásának folyamata is jelentéshordozóvá válik. A 90-es évektől Némethet foglalkoztatják a kulturális és történelmi toposzok, központi tárgyává a régió tanulságokkal terhes történelmét helyezte. Ebben a cseh Martina Pachmanová művészettörténész személyében is társra talált, aki 1995-ben meghívta *Az Imaginace bolesti (A fájdalom imaginációja)* rendezvényre, így a prágai *Palmovkai zsinagógában* bemutathatta a *Fal* (1995) című metaforikus installációját. Majd ezt követően valósította meg a somorjai zsinagóga terében *Az út* (1996) installációját (21. kép), melyet a régen használatban lévő

¹³⁵ HUSHEGYI Gábor: *Németh Ilona – A művészeti mobilitás másfél évtizede*. 2003. <http://www.pragaitukor.com/archive/pt200403/tartalom.php> (A letöltés ideje: 2018.02.06.)

¹³⁶ TÍMÁR Katalin: *Installált természet. Balkon*, Budapest, 1995/3, 28–30.

somorjai vasút talpfáiból készített. Az installáció a zsinagóga kinti előterétől futott be a tóraszekrény részére, egészen az ajtó fölé.

(22. kép) Bartusz Gyula, Németh Ilona: *Úton*, 1997, installáció,
At Home Gallery, somorjai zsinagóga, Somorja

Egy évvel később – ugyancsak Pachmanová kurátorsága segítségével – kivitelezte Bartusz Gyulával¹³⁷ közösen mutatott performansszal egybekötött *Úton* (1996) című „bőröndös” installációt (22. kép). Kiállításukat megelőzően nyílt felhívással rengeteg régi bőröndöt gyűjtöttek össze a környék, főleg Somorja lakosaitól, így ezzel a gesztussal a

---

¹³⁷ HUSHEGYI Gábor: *Németh Ilona – A művészeti mobilitás másfél évtizede*. Prágai Tükör, 2003. <http://www.pragaitukor.com/archive/pt200403/tartalom.php> (A letöltés ideje: 2018.02.06.)

„Bartusz György (1933) szobrászművész sorsa is analóg események sorozata, a dél-szlovákiai születésű művész Prágában végezte közép- és felsőfokú művészeti tanulmányait, majd 1963/64-ben Kassán telepedett le, ahol az 1960-as évek generációja tagjaként az ország fővárosa felé tekintve bontakoztatta ki művészetét. Budapest irányába csak később, a posztmodern térnyerése idején, az 1980-as évek elején élénkült figyelme. Bartusz avantgárd művészete sem vált a magyar műtörténet által kutatott témává, s az ő szakmai megbecsülése is elsősorban az olyan cseh művészettörténészeknek köszönhető, mint Jiří Valoch, Jiří Ševčík és Jana Ševčíková, Egon Bondy, stb. Az eset jelzésértékű, hiszen a cseh elismerést csaknem párhuzamosan követte a szlovákiai is, ám Beke László és Hegyi Lóránd kurátori tevékenységét, valamint néhány rövidebb írást és recenziót leszámítva a magyarországi szakma nem fogadta be ezeket az alkotókat, mert programjuk főképpen Prága felé orientálódott, különbözött a magyar képzőművészeti kánon eredőitől.” (Hushegyi Gábor)

családok még inkább magukénak érezhették az installáció mondanivalóját. A megnyitó kezdetén még bezárva feküdtek a bőröndök a földön, majd sorban kinyitogatták őket. A bőröndökben nem volt semmi, csak a történelem fájdalma...

Liliane Csuka¹³⁸ Franciaországban, Angliában, majd Zürichben élő magyar származású képzőművész. Művészete a szlovákiai közönség előtt sem teljesen ismeretlen, hiszen visszatérő művésze az At Home Gallery-nek. Szinte évi rendszerességgel járt Somorjára, s ezt mindig vagy önálló kiállítással vagy diák workshopokkal egybekötve tette, amelyek létrehozásában nélkülözhetetlen szponzori szerepet is vállalt. Mint mondta, nem igazán szereti a hagyományos múzeumokat, inkább az olyan helyeket, amelyeknek különleges légkörük, „lelkük” van. A zsinagógát is ilyennek tartja. Nem véletlen az sem, hogy 2010-ben Somorja díszpolgárává avatták.¹³⁹ Ugyanakkor több rangos díj tulajdonosa, 1976-ban többekkel együtt kiválasztották, hogy az F+F iskolával részt vegyen a Velencei Biennálén. Számos csoportos és egyéni kiállítása volt Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban. Az At Home Gallery-ben az évek alatt elsősorban installációkat láthattunk tőle, melyek lenyűgöző hatásúak voltak, hiszen Csuka merészen vállalta fel a rendhagyó anyagok használatát is. Legalább ennyire fontos munkáiban megjelentetni a szöveget, a beszédet és a betűt, mint a kommunikáció eszközeit. Folyamatos igénye szerint jelen van művészetében a kommunikáció az emberekkel, a kultúrák és a nemzetek közötti párbeszédként. Emiatt is használ újságpapírt különböző országokból összegyűjtve, mint a kommunikációs eszköz szimbólumát. Szövegfragmentumokból építi fel jelentéshordozó munkáit, amelyeknek több olvasatuk is van. Egy letisztult univerzális nyelvvel találkozunk, ahol megjelenik saját egyéni életéből jövő multikulturalitása is, hiszen édesapja még Budapesten született magyarként, nagyszülei Svájcba vándoroltak ki a második világháború előtt. Ő már nem beszélt magyarul. A nyelv mint elsődleges kommunikációs eszköz, annak elsajátítása a vele járó nehézségekkel együtt kerül előtérbe munkáiban. Installációi csendes emlékezések a művész részéről, ahol nem feledkezhetünk meg a kimondott és leírt szó erejéről és felelősségéről sem.

Liliane Csuka alkotásai közé rajzok, szobrok, installációk, land art művek tartoznak, alapanyagként dolgozik cementből, szivacsból, szilikonból, faágból és az utóbbi években újságpapírokból.

Somorján elsőként az *Oszlopok* (1998) című térinstallációja került megrendezésre, 9 újságpapírból készült oszlopot emelt a térben. Így vallott munkájáról: „Szeretem a beszédet, a nyelvet, a szavakat – és egyidejűleg félek tőlük. Gyógyítanak, sebeznek, untatnak, alakítanak, megvilágítanak, ködösítenek...”¹⁴⁰ E munkája szerepelt 1998-ban „vándorkiállításaként” a nemzetközi Zsinagóga-lánc programban, melynek alkalmával a munka ki volt állítva a győri, a nagykanizsai, a szegedi, a szabadkai, majd a kolozsvári zsinagógában, majd pedig a Múcsarnokban is.

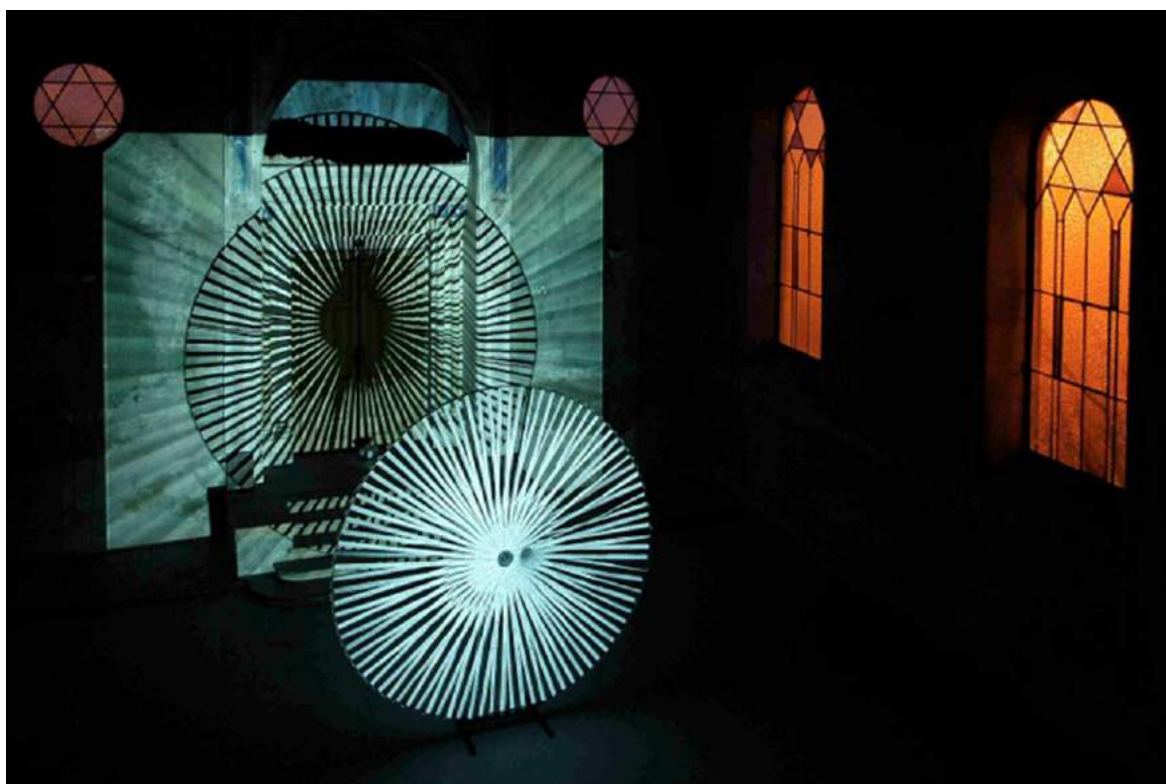
Liliane Csuka alkotásainak jelentős része a természetben, a természetből születik – tájinstallációkat készít. 2001-ben egy kis csapat képzőművészeti középiskolás fiattal – öt

¹³⁸ <http://lilianecsuka.work/landart.htm#>, letöltés ideje: 2018.02.07.

¹³⁹ MISLAY Edit: Izgalmas kaland számára az alkotás. *Új Szó*, 2010. 63. évf. 116. szám, 8.

¹⁴⁰ MISLAY Edit: Tájból, fából, természetesen. *Új Szó*, 2001. 54. évf. 162. szám, 9.

szlovák, három szlovákiai magyar (köztük én is) és egy izraeli diák – töltött egy hetet az At Home Gallery-ben, velük is tájinstallációt készített.¹⁴¹ Liliane eképp vélekedett a nemzetközi workshop lényegéről: „A diákok még egészen másképp gondolkodnak, és ezt rendkívül fontosnak tartom. Főként a szabadságra szeretném őket megtanítani. Arra, hogy felejtsek el az iskolában megszokott sémákat. Ne egy megváltoztathatatlan terv szerint dolgozzanak, hanem engedjék szabadjára a fantáziájukat, hagyják, hogy a környezet inspirálja őket. Nagyon fontos az is, hogy bizonyos játék jellege legyen az egésznek. A következő lényeges dolog, hogy megtanuljanak a természetben dolgozni, természetes anyagokat használni. Ezért is döntöttem úgy, hogy az objektok készítéséhez csakis fát és olyan régi tárgyakat használhatnak fel, amit az udvaron találnak.”¹⁴²

(23. kép) Liliane Csuka: *Transkulturel*, 2002, installáció, At Home Gallery, somorjai zsinagóga, Somorja

---

¹⁴¹ A közös land art projekt a Duna-parton valósult meg, ágakból, fatörzsekből, melyeket a Duna hozott magával országhatárokon át egészen a bösi vizierőműig. Innen lettek a fahordalékok daruval kiemelve, majd visszazállították őket Somorja mellé, a Duna partjához. Az uszadékfákból 200 m-es játékos alkotás rendeződött egy hét alatt, kígyó formában. A közös land art munkáról fotódokumentáció készült, a megnyitóra az At Home Gallery-ben került sor. Az utolsó pár nap a zsinagóga melletti Művészetek Háza udvarán mindenki egyénileg, vagy párban készített elhasznált tárgyakból és fából objektet.

Csuka Liliane-nel való találkozásom akkor nagyban hozzájárul ahhoz, hogy a zenész pálya helyett a képzőművészetet válasszam.

¹⁴² Uo.

Ezt követő években állította fel szintén a muntikulturalitás jegyében a *Transkulturel* (2002) (23. kép) és a *Zusammenführung* (2003) installációit is. A *Transkulturel*, vagyis a kultúrák kereke, lenyűgöző installációja egy 3 méteres mozgó kerék, amit 1,5 méteres papírsíkok alkotnak a különböző korok és kultúrák írásjeleivel. A kerék meghajtásával méltóságteljes lassúsággal forog a kör, a papírszalagok sejtelmes sustorgásával. „Azt szerettem volna érzékeltetni a mozgó kerékkel, hogy a különböző kultúrák egyenrangúak, egyik sincs a másik fölé rendelve” – nyilatkozta.¹⁴³

Jiří Příhoda prágai képzőművész *700-35-0-Lux* (2002) helyspecifikus installációjánál (24. kép) az At Home Gallery működése során ezidáig talán a legmerészebben nyúlt hozzá a zsinagóga épületének térbeli újrafogalmazásához, melyet a “befalazással” oldott meg. Munkásságának egy részét a helyspecifikus installációk alkotják, 1997-ben már készített ehhez hasonló munkát a prágai *Na Palmovce zsinagógába*¹⁴⁴, ahol szintén lezárta a teret. Nem egy kész művet akart hozni és prezentálni a zsinagóga belső terébe, ahogy a többi kiállító művész azt általában tette eddig. A művész nem teljesen ért egyet azzal a trenddel, ahogy a nyolcvanas évektől Nyugat-Európában, majd nálunk a forradalom után a zsinagógák tereit hasznosítják. Úgy gondolja, a művészek nagy része nem a hely szelleméhez és szakralitásához összehangolt műveket hoz létre. Ugyanis a tér nem egy semleges, funkcióirányultságát és időbeli létezését illetően közömbös helyszín, hanem narratív, szerteágazó jelentéstartalommal bír.

„Úgy gondolom, mindenképpen dicséretes tett a zsinagóga rendbehozatala, megóvása, és az eredetitől ugyan eltérő, másfajta, ám igen nemes funkcióra, a művészet bemutatására való hasznosítása. Ez a tisztességes szándék, az épület óvása az At Home Gallery tulajdonosai részéről azért is érdemel elismerést, mert hozzájárul a történelmi Somorja részének megtartásához. A város egykori arculatának múlt rendszerbeli megváltozása után a zsinagógának nagyon fontos szerepe és helye van, mert Somorja múltjának bizonyos életerét, szellemiségét hozza vissza, s idézi a jelenkor embere számára.”¹⁴⁵ – mondja Jiří Příhoda.

Több projectet is készített az itt tartózkodása során, végül azt az ötletét kivitelezte, ami a zsinagóga korábban renovált elülső homlokfalát érintette (25. kép). Hatása valóban olyan volt a kíváncsi közönség számára, mintha a zsinagógát még mindig renoválnák. Az elrejtett falak még inkább felkeltették a kíváncsiságot, hogy “mi történhet odabent?” Vagyis bizonyos értelemben a zsinagóga műtárgyként szerepelt a közönség előtt, aki kizáródott az épület elé. A kizárás attitűdje valójában visszaidézése annak az időszaknak, amikor is a városlakók elől valóban el voltak zárva a zsinagógák falai.

Jiří Příhoda videófelvételt készített a belső tér – imaház – elzárt falairól, körülhatárolva a szakrális jellegből áradó sejtelmességet, titokzatosságot. Célja ezzel rekonstruálva láttatni az elmúlt rendszer pusztítását, a sivárságot, a kopár ürességet. A videót a megnyitón a Művészetek Házában vetítették le.

---

¹⁴³ MISLAY Edit: Suttogó betűk a kultúra óriáskeréken. *Új Szó*, 2002. 55. évf. 232. szám, 8.

¹⁴⁴ <http://www.jiriprihoda.cz/en/32748m-3/> (A letöltés ideje: 2018.02.07.)

¹⁴⁵ TALLÓSI Béla: Újra „bezárják” a zsinagógát. *Új Szó*, 2002. 55. évf. 85. szám, 13.

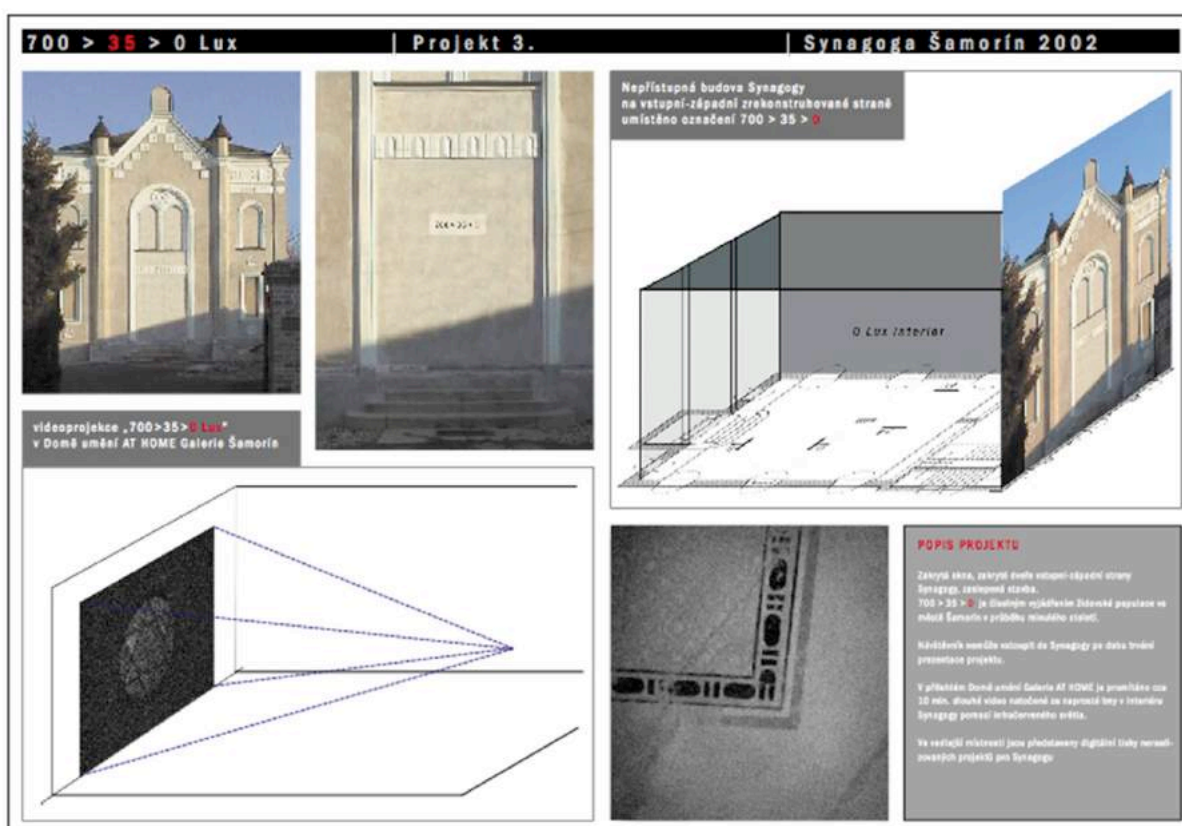

(24. kép) Jiří Přihoda: *700-35-0-Lux*, 2002, helyspecifikus installáció,
At Home Gallery, somorjai zsinagóga, Somorja

A közönség kíváncsisága irányulhatott a távolabbi múltra, a közelmúlt, a jelenre és jövőre egyaránt. Irányulhatott a zsinagógával kapcsolatos történelmi és jelen idejű valóságvonatkozások felderítésére, át- és továbbgondolására, értékelésre. Jiří Přihodának éppen ez volt a célja Somorján készülő művével, az imaház művészeti alkotásba foglalásával, vagyis mint művészeti objektum jelképes bezárásával, elzárásával bármiféle tevékenység elől. Ennek a különös művészeti tárgynak a prezentálása révén a szemlélőt elgondolkasztó időutazásra hívta a zsinagógához, az annak eddigi életéhez kapcsolható 700 – 35 – 0 számjegysorral is. A világháború előtt a városnak hétszáz zsidó lakosa volt, a háború után harmincöten tértek vissza a haláltáborokból, s a hitélet jelenleg a zsinagógában nulla: Az installáció egyfajta mementó is, amely annak a kultúrának a hiányára emlékeztet és figyelmeztet, amely nem is olyan régen még ott volt, s amely most a nulla pontos, a semmi stádiumában van. “Ez az átmeneti időre műtárggyá átalakított objektum lényegében a jelenlegi állapot, helyzet konstatálása, amely helyzet talán javulhat a jövőben. Ehhez nélkülözhetetlen, mint ahogy említettem is már, az At Home Gallery tevékenysége. Az épület jelenléte ugyanis nagyon fontos, mert segít az emlékezet megtartásában. Mi több, a

létezésével megadja a visszatérés lehetőségét is, hiszen amit nem felejtünk el, az mindig visszatérhet. Hangsúlyozom, az én műven nem arra kritika, milyen célra használják most a zsinagógát. Azok után ugyanis, hogy a háborús események következményeként ebből az imaházból kihalt a hitélet, hogy az elmúlt rendszerben zárva tartották, s hogy majdnem veszendőbe ment, nem mondhatjuk azt, hogy az épület és a szellemisége ellen elkövetett vétek vagy bűn, hogy ma galériaként működik, hiszen így is spirituális tevékenységnek ad otthont. Köszönet azoknak az embereknek, akik odafigyeltek a sorsára, tettek érte, és igyekeznek megmenteni, felújítani. Mert ha lebontották volna, vagy hagynák tönkremenni, és mondjuk autóparkot alakítanának ki a helyén, az ugyanolyan büntett lenne, mint amit a háborúban követtek el azokkal az emberekkel, akik hitéletet éltek itt.”¹⁴⁶ – hangsúlyozza a művész.

(25. kép) Jiří Přihoda: *700-35-0-Lux*, 2002, helyspecifikus installációjának dokumentációja, At Home Gallery, somorjai zsinagóga, Somorja

Kicsiny Balázs négyalakos installációját, a *Domesztikációs kísérletet* (2007) (26. kép) kifejezetten a somorjai zsinagóga terébe tervezte.¹⁴⁷ Elképzelése szerint munkája az adott "emlékhely" egykori volt közösségét, kollektív emlékezetét kívánta "megszólítani".

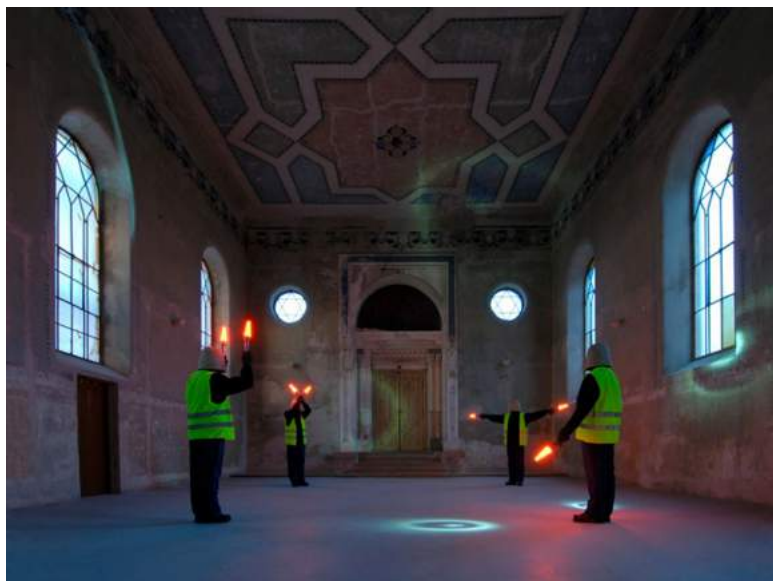
¹⁴⁶ U.o.

¹⁴⁷ HUSHEGYI Gábor: *An attempt at domestication*. 2007.

http://www.athomegallery.org/www.athomegallery.org/Balazs_Kicsiny.html (A letöltés ideje: 2018.02.07.)

Mindezt tette egy olyan jelrendszer által, amelyet a repülőgép irányítók használnak napjainkban, akik a repülőgép le- és felszállását irányítják. Az irányítók fejükön méhkaskosarat viselnek munkaruhába öltöztetett életnagyságú figurákként, kezükben vörös, irányjelző lámpákat, vagy fekete-fehér, pepita zászlókat tartanak. A "navigátorok" egy köztes térben végzik munkájukat, egyfajta kirekesztett helyzetben pozícionálódtak. Mozgatlanságuk fagyott idejébe léphet be a néző, amely a rekonstruált múltat idézi. Ebből a helyzetből "koreografálják" és "navigálják" az ismeretlenből az ismeretlenbe vagy az ismertből az ismeretlenbe vezető utat.¹⁴⁸

Kicsiny ezen munkája 2007 és 2010 között *Domesztikációs kísérlet és Megszakított földet érés* címmel került még felállításra – Ausztriában, Németországban és Magyarországon –, többnyire deszakralizált környezetben, egykori zsinagógákban és templomokban egyaránt. Majd 2011-ben az installáció *Vándorló értelmezés* címmel több kiállítási helyszínen szerepelt a Magyar Nemzeti Galéria állandó kiállításában.¹⁴⁹ Ebben az összefüggésben Kicsiny alkotásában egy soha véget nem érő, mindig folyamatosan változó és alakulásban lévő értelmezési kísérleteket tesz. "...az emlékezet munkáját nem valami légius, megfoghatatlan tevékenységként kell elképzelni, hanem úgy, mint kemény, kétkézi munkát, ami közben nem csupán a szellemünket és a lelkünket, hanem a testünket is használjuk. Lemegyünk hídba, mintegy a múlt és a jelen között."¹⁵⁰ – mondja Bán Zsófia Kicsiny munkájáról.

(26. kép) Kicsiny Balázs: *Domesztikációs kísérlet*, 2007, installáció, At Home Gallery, somorjai zsinagóga, Somorja

¹⁴⁸ http://mng.hu/idoszaki_kiallitasok_kapcsolodo/kicsiny-balazs-vandorlo-ertelmezes-122013 (A letöltés ideje: 2018.02.07.)

¹⁴⁹ U.o.

¹⁵⁰ BÁN Zsófia: *Ne bántsátok a végsőt: az emlékezést!*, megnyitószöveg, Kis Zsinagóga / Egeri Kortárs Galéria, Eger, 2009. http://mng.hu/idoszaki_kiallitasok_kapcsolodo/kicsiny-balazs-vandorlo-ertelmezes-122013 (A letöltés ideje: 2018.02.07.)

Lovas Ilona konceptuális művész, akinek már a munkássága elején szűknek bizonyultak a hagyományos iparművészet keretei, így váratlan anyag-kombinációkat és térkompozíciókat hoz létre az emberi sorskérdéseket vizualizálva. Tematikaként hosszú ideje foglalkozik a személyes múlt, illetve a kulturális örökség feldolgozásával. Ugyanakkor az ember történelemben vetettségének problematikája, a háborús kegyetlenségek, az emberi egzisztencia kiszolgáltatottságának kérdésköre is mélyen érinti, amiből talán a szakralitás jelentheti a kiutat. Ennek kapcsán készült az At Home Galleryben bemutatásra kerülő *S.O.S.* (2009) című installációja is (26. kép), jelentése *Save Our Souls*, azaz, mentsd meg a lelkünket. Elmondása szerint arra is utal cím, hogy amikor nagy bajba kerülünk, többnyire fölfelé fohászkodunk, valami transzcendencia felé fordulva. A szakrális indíttatású *Könyörülj rajtam* (2005–2006) című korábbi videómunkájából indult ki, melyben kalap-tompokat használ. Mindezek emberfejek lenyomatai, absztrahált egyéniséggel megtöltött formák, ugyanakkor anonim egzisztenciák. A videóban a művésznő elfedett arccal a tompokat tologatja, terelgeti, mintha maga lenne a Gondviselés. Közben a tompok ütköznek egymással – mint az emberfejek is –, hasonlóan, ahogy az egyének, a társadalmi csoportok és a civilizációk is a társadalomban. Ugyanakkor egymással szembeni viszonyuk változik a tologatás során, ahol mozgásuk még irányított és egyértelműen haladnak valamerre.

Lovas Ilona a somorjai zsinagógában bemutatott videóinstallációján kalaptompjai már békésen minimalizált mozgással lebegnek, lassan úsznak le az Adriai-tengeren, ahol már nincs “személyes mozgató” erő, vagyis a gondviselés (Isten). Hánykódnak a tengeren a *via sacra* nélkül, megszűnik a mozgás pontos iránya, ezzel együtt az egyéni egzisztenciák meghatározott útja, valószínű a történelmeknek is. Ám a szakralitás itt sem távozik, csak tágul, általánossá, ökumenikussá terebélyesedik. A hullámokra „rákomponálta” a világ öt fővallásának legautentikusabb imáit. Ha nagyon figyelünk, a hullámok, a víz hangja mellett ezeket az imafoszlányokat lehet hallani, hol egyik vagy másik erőteljesebb jelenlétével. “Minden pillanatban másik felekezet „szólója” emelkedik ki, utalva az emberiség egymásrautaltságára, alapkérdéseinek egybecsengése, együttélésének reményteli lehetőségére. Mindez nem racionális, filozófiailag koordinált egyeztető törekvés, mint oly sok eddig, hanem egy szerves, moraj-szerű összeolvadás, békés kognitív, mint a lágyan ringó tompok játéka a napban csillogó tiszta tengervízen.”¹⁵¹ – írja Lovas munkájáról Rudolf Klein.

---

¹⁵¹ <http://athomegallery.org/> (A letöltés ideje: 2018.02.07.)

(27. kép) Lovas Ilona: *S.O.S.*, 2009, installáció, videó, At Home Gallery, somorjai zsinagóga, Somorja

A zsinagóga terébe marhabéلبől készített kalaptompokat helyezett, melyek cipókra emlékeztetnek. A monarchiában híres kalapkészítő nagyapjától örökölt kalaptompok számára reprezentánsai a régi monarchiabeli világnak és egész Kelet-Európának. A háború szörnyűségeire is utal ebben a munkájában, arra, hogy egy szépen fejlődő családot hogyan tesz tönkre ez az időszak, és azóta is milyen mélyen meghatározza az életüket. A háború traumája igazából a mai napig feldolgozatlan számára. Elmondása szerint ezért fontos, hogy foglalkozunk az örökségünkkel, hogy jobban meg tudjuk érteni ezt a világot, illetve, hogy biztosabban tudjunk megállni benne.¹⁵²

Az At Home Gallery-ben kiállított és az értekezésben felsorolt művészeket személyesen is megismerhettem. Szakmai sikerük titka elsősorban a művészeti formanyelvükben, a gondolataikban, a társadalmi érzékenységükben, a művészeti aktualitásukban, valamint a kivitelezésük installatív egyediségében és minőségében keresendő. Az At Home Gallery remek kiállítási lehetőséget adott többek között több fiatal képzőművésznek egyaránt – beleértve magamat is –, ezzel is elősegítve és szorgalmazva a szabad gondolkodású, már a multikulturalitás szellemiségében felnövő új generáció utánpótlását. A zsinagóga tereinek újrafelhasználása, a periférián lévő helyzete ellenére elősegíti a térség többség és kisebbség egymással való kommunikációját az előítéletesség megszüntetésének törekvésével.

---

¹⁵² MISLAY Edit: A lélek sokszor fontosabb a testnél. *Új Szó*, 2009. 62. évf. 246. szám, 8.

5.2. DUNART.COM Somorjai Nemzetközi Művésztelep

Somorján a *DUNART.COM Somorjai Nemzetközi Művésztelepet* 2011-ben alapítottam meg Somorja város polgármesterének, Bárdos Gábornak és a Somorjai Református Egyházközségnek lelkipásztorának, György Andrásnak a segítségével és támogatásával.

Ezidáig hét, szakmailag sikeres évadot zárhattunk, idén 8. alkalommal került megrendezésre a művésztelep. A rendezvény kurátora, szakmai szervezője jómagam vagyok, szűkebb családom – a Mayer József és családja –, és bővebb rokonságom, baráti köröm bevonásával. Rajtunk kívül társszervezők – jelenleg Somorja városa, a *Hermész Német–Magyar Kulturális Egyesület*, a *DUNARTCOM Egyesület* – segítik nagy részben a művésztelep megvalósítását és az ehhez kapcsolódó szakmai programok kivitelezését.

A szimpózium elnevezése a Duna és a kommunikáció (communication) szavak rövidítéséből ered. Mivel a Duna a világ legnemzetközibb folyója és Somorja város határával érintőleges, ezért választottam a kezdetekkor a DUNART.COM elnevezést.

A szimpózium célja olyan élő művészet és kapcsolatok létrehozása volt, melyek szorgalmazzák az eminens hazai és külföldi művészek találkozását, egymásra találását, együtt gondolkodását a tolerancia jegyében, a vallásos hittől függetlenül. Így a határok és korlátok megszűnnek alkotók és a közönség között, a művészeti műfajok által és között. Eképpen több nemzet kultúrája lehet a helyszínen összesűrítve a résztvevők által. Az alapvető célkitűzés kettős: az idegenekkel megismertetni a műfaj hazai művelőit. Ugyanakkor a hazai művészekkel, közönséggel, kritikusokkal megismertetni a világban meglévő legkülönbözőbb műfajokat. A szervezők célja ápolni és bővíteni a kapcsolataikat a világ művészeti vérkeringésében való megmaradásért, hogy minél tágabb nemzetközi részvételt tanúsítsanak a közép-kelet európai régió helyzetének felbecsülésére. A rendezvény lehetőséget kíván teremteni arra, hogy a társadalmi problémák, az identitással kapcsolatos kulturális kérdések egy szélesebb, kreatív közös alkotás során kerüljenek megvitatásra.

A DUNART.COM értékteremtőnek számít Somorja város történetében, hiszen azon túl, hogy a város első nemzetközi művésztelepe, a képzőművészeti gyűjteményének megalapítására és gyarapítására is hangsúlyt fektetünk. A gyűjtemény fő célja a kortárs művészek alkotásainak gyűjtése, a hagyományos megfogalmazásokon túl az újszerű médiumok alkalmazásáig, műfaji megkötés nélkül. Ezért a hét év folyamán céltudatosan hívtunk meg magyarországi és határon túli magyar művészeket, illetve más külföldi ország szakmailag elismert alkotóit. Általában a 14–16 fős alkotócsoporthoz egyharmad a külföldi művészek, kétharmad része a magyarországi és határon túli művészek aránya. A művésztelep célja a kapcsolatteremtés a művészvilág hazai és külföldi, már szakmailag elismert és feltörekvő fiatal képzőművészei között. Évről évre különböző korosztályokból állítja össze a résztvevők csoportját, mellyel a közvetlen vagy közvetett egymásra hatás, egymás munkamódszerének, gondolkodásának megfigyelése által, új szellemi közösséget kíván teremteni. Hosszú távon gondolkodva a telep alkotómunkája reményeink szerint a magyar, a közép-kelet-európai kultúra és ezen belül Somorja város

számára maradandó értéket teremt. Ezidáig 66 képzőművész alkotott a művésztelepen (vannak közülünk rendszeresen visszajárók) és összesen több mint száz szakmai résztvevője volt a programjainknak 12 országból.¹⁵³

A művésztelepünk minden évben tematikus, a kiírt témáink leginkább szakrális jellegűek voltak, ugyanakkor mégis tágran értelmezhetőek. Igyekszem minden évben olyan sokrétűen kifejezhető kérdéskört találni, amely nem szűkíti le a kreativitást, elgondolkodtat és a spirituális töltet megjelenítésére is kihívást jelent. Így az elmúlt hét évben a következő hívószavakra reagáltak a meghívott művészek a művésztelepen készülő alkotásaikkal: *Hullámhossz, Lélekmérleg, Transzvízió, Lélekbázis, Gondviselés, Belső utakon* és *Fényküszöb*.¹⁵⁴ Az alkotók a megfogalmazott és elkészült munkákat sikerrel mutatták be más hazai és külföldi kiállításokon is, így továbbvitték a művésztelep és Somorja jó hírét is. Meglátásom szerint az alkotás és a nemzetközi kapcsolatok kialakítása mellett az is lényeges szempont, hogy az egyes évek témái miként élnek tovább egy-egy alkotó munkásságában, milyen újabb reflexiók születnek belőle a későbbiek folyamán.

A művésztelep idején az alkotók több helyszínen alkothatnak, a Pomlé park átriumos épületében, a saját jól felszerelt grafikai műtermében, vagy a korábbi években a somorjai református templomban. Ugyanakkor a Mayer család műteremházában történik nagyrészt a vendégellátás. Szakmailag nívós és nem utolsó sorban családias közegben dolgozhatnak, melyet a művészek minden alkalommal unikumként példaértékűen értékelnek. Vitathatatlan, hogy a művésztelep aktív szellemi közege, a városi közösség, a helyi lokális jelleg és a csallóközi régió hatással vannak a művésztelepen készülő munkákra.

A hét év során a művésztelep idején több, mint 25 szakmai program valósult meg, előadásokkal, műhelybeszélgetésekkel, bemutató szakmai prezentációkkal, irodalmi estekkel, performanszokkal, koncertekkel és képzőművészeti gyerekfoglalkozásokkal egybekötve, melyek tematikailag egyrészt a művésztelep adott évi témaköréhez kapcsolódtak. A szakmai előadásokat Mányoki Endre, Lovász Attila, Beke László, Szalay Zoltán, Kiss Sámson Endre, Madácsy István tartották. Kiemelt támogatásként igyekeztünk minden évben egy-egy művészt megjutalmazni egy önálló kiállítás keretén belül, melyre mindig a következő évad folyamán kerül sor a Somorjai Városi Művelődési Központ Prohászka István-termében. A 2012-ben Tóth-Kovács József vajdasági fiatal festőművészt támogattuk a lehetőséggel. 2013-ban két ismert macedón festőművész, Sergej Andreevski és Reshat Ameti egyetemi tanár, majd 2014-ben Jakatics-Szabó Veronika és Könyv Katalin Éva fiatal festőművészek mutatkoztak be önálló tárlattal. 2015-ben Esse Bánki Ákos, Majoros Áron Zsolt, Németh Marcell, Rajcsók Attila fiatal szobrászművészek kaptak lehetőséget. 2017-ben Somorja díszpolgára címet elnyerő Somorjai-Kiss Tibor állított ki.

A művésztelep ugyanakkor hatással van a magyarországi és felvidéki íróközösségre is, akik rendszeresen jelen vannak a művésztelepen irodalmi estekkel, illetve publikálnak a

---

¹⁵³ Magyarország, Szlovákia, Románia, Ukrajna, Szerbia, Csehország, Szlovénia, Macedónia, Németország, Dánia, Anglia, USA (Észak-Karolina)

¹⁵⁴ MAYER Éva: *DUNART.COM – túl a hetedik évadon*. 2017. <http://kepiras.com/2017/12/dunart-com-tul-a-hetedik-evadon-a-somorjai-nemzetkozi-muveszteleprol/> (A letöltés ideje: 2018.03.19.)

hazai és a külföldi lapokban az eseményeinkről: Rónai-Balázs Zoltán és Tolnay Imre cikkei megjelentek az Új Művészetben, Szalay Zoltán írása az Irodalmi Szemlében, Csapody Kinga és Tallósi Béla méltatása az Új Szóban, Koncz Csilla írása a Csallóközben és az Új Szóban.

A művésztelep minden évben csoportos kiállítással zárul. 2011-2013 között a művésztelep szakmai programjaira és záró kiállítására a 12. századi román- és gótikus kori somorjai református templom adott otthont, ahol jelenleg is aktív református hitközség működik. A kiállítás a templomban minden alkalommal két hónapig volt látogatható, a művésztelep programjait évenként közel kétezren látogatták, a templom turisztikai népszerűségének köszönhetően is. Nevelési céllal képzőművészeti gyermekfoglalkozásokat, múzeumpedagógiai előadásokat szerveztünk a helyi általános- és középiskolások számára a művésztelep idején és a művésztelep kiállítása alatt is.¹⁵⁵ 2014 óta a somorjai református templom restaurálási munkálatai miatt a záró kiállítás helyszíne módosult. Négy éve a *Korona* elnevezésű barokk stílusú volt paulánus rend kolostor tereit és kerengőjének inspiratív falait használjuk, melyet elsőként a művésztelepünk kezdett újranelhasználni kiállítóterként.

2016 áprilisában a művésztelep öt éves gyűjteményéből egy válogatást mutattunk be a budapesti MAMÜ¹⁵⁶-ben. 2017-ben bemutatkozási lehetőséget kaptunk egyedüli határon túli művésztelepként a Múcsarnokban megrendezett *25 Symposium*¹⁵⁷ című kiállításon is.¹⁵⁸

---

¹⁵⁵ GYÖRGY András: A képzőművészet útja a lélekhez. *Új Szó*, 2012. 65.évf. 208.szám, 8.

¹⁵⁶ DUNART.COM I-V., csoportos kiállítás a művésztelep gyűjteményének válogatásából, MAMÜ, Budapest, 2016.04.08. – 2016.04.29.

Megnyitotta: Rónai Balázs Zoltán művészeti író

Közreműködtek: Mayer József (nagybőgő) és Morvai Tamás (gitár)

¹⁵⁷ N. MÉSZÁROS Júlia, PÉTER Ágnes, HARSAY Ilona (szerk.): *25 év symposion: Társaság + Alapítvány + Művésztelep*, Múcsarnok, Budapest, 2017

¹⁵⁸ *A szervezők biztosítják:*

- A szállást.
- Az étkezést (reggeli, ebéd, vacsora).
- Szakmai programokat. A szakmai programokon részt vevő előadók útiköltségét, honoráriumát és szállását.
- A szükséges anyagok beszerzését a művészek munkájához, melyet előzetesen a szimpózium előtt megtárgyaltak a művészekkel.
- A szimpózium utolsó napján kiállítást szerveznek a résztvevők munkáiból a somorjai református templomban.
- A művésztelep dokumentálását a kiállított anyaggal együtt web oldalon tüntetik fel.
- A szimpózium idején dokumentációs kisfilmet, interjúkat készítünk a művészekkel alkotásaik bemutatása közben, mely az országos televíziókban és különböző médiákban mutatunk be.
- A művésztelep mediális támogatása Szlovákiában, Magyarországon és egyéb országokban.
- Tárlatvezetések, múzeumpedagógiai oktatás a helyi iskolák bevonásával a művésztelep kiállításán.
- Egy nyitott nap keretén belül képzőművészeti gyerekekfoglalkozásokat tartunk pedagógusok jelenlétében. A művészek mesélnek munkájukról, alkotói koncepciójukról, az egyes technikai kivitelezésekről, a művésztelep témája tanító jellegéről, stb. A legvégén közös rajzolással záródik a program.
- A művésztelep gyűjteményének bemutatása külföldi intézményekben.
- Kimelt támogatás: egy-egy művész megjutalmazása önálló kiállítás megszervezésével, melyre mindig a következő évad folyamán kerül sor.

Össességében elmondható, hogy a DUNART.COM Somorjai Nemzetközi Művésztelep programjai minden évben teltházasak, az eseménynek a közösségformáló szerepe jelentős. A művészek évről évre visszajárnak, szakmailag is elégedettek a művésztelep színvonalával és szakmai tevékenységével. Somorja városával, a helyi családokkal, a vállalkozókkal és korábban a református közösség szellemi és anyagi összefogásával, illetve több alkalommal az NKA és a Szlovák Köztársaság Kormányhivatalának Nemzetiségi Kultúrák programja, a Bethlen Gábor Alap és a Nagyszombati kerület támogatásával sikerült hét alkalommal a művésztelep és a hozzá kapcsolódó programjainak megvalósítása. Az első évtől számítva nemzetközi sikernek örvend. Mára már elismert művésztelepként számít mind a felvidéki közösség számára, mind hazai és nemzetközi szakmai berkekben egyaránt.

5.2.1. A somorjai református templom szakrális tere, a DUNART.COM Somorjai Nemzetközi Művésztelep szakmai programjainak helyszíne

A *somorjai református templomban* (28. kép), mint szakrális liturgikus térben megvalósult művésztelepeink összetett megközelítést, feltételeket és hozzáállást követeltek a szakmai programjainak kivitelezésénél és a záró kiállításának installálásánál egyaránt. Alázatos magatartást igényelt a részünkről a szakrális tér használata, a hitközség és a hitélet maximális tiszteletben tartásával együtt. Templom terének „felhasználása” valóban kihívást jelentett számunkra, nem csak a hitközségével való megfelelő kapcsolat kialakítása és megőrzése végett, hanem a tér értelmezése és az installálási lehetőségek miatt is. Hiszen a templom műemlék, tagolt a tere – főhajó a szentéllyel, két mellékhajó, karzat, régi sekrestye, a templom főbejárata –, mely liturgikus funkciókkal és berendezéssel szolgál. Így a téralakítás nem volt lehetséges vagy minimális keretek közé szorult.

A disszertációmban a továbbiakban felsorolt alkotások válogatásánál leginkább téri objektumokat, szobrokat, installációkat, videó munkákat válogattam össze, melyek kreatív módon adaptálódtak vagy kommunikáltak a templom terének felhasználásakor.

Amíg a templomban valósultak meg a művésztelep programjai, addig szükséges volt ismertetni a meghívott alkotókkal a liturgia lényegét, a liturgikus tér szerepét, hitközségét, szokásait és berendezési tárgyait. Fontos szempontnak tartottam, hogy ismertessük a presbitérium vagy akár helytörténész előadásai segítségével a templomhoz fűződő történeti, vallástörténeti hátteret, a csallóközi régió kultúrtörténetének etnikai sokszínűségét. Prokopp Mária kitűnő templomtörténeti írását is ajánlottam.¹⁵⁹

---

¹⁵⁹ PROKOPP Mária: *Somorja középkori temploma*. Méry Ratio, Somorja, 2005.

A somorjai református templom helyén már a 11. században is állt egy kis kápolna (legkorábbi lelete egy román kori oltár alapja), melyet a 20. századik folyamatosan bővítettek. A templom nemcsak Felső-Csallóköz egyik legkiemelkedőbb szakrális épülete, hanem rangjában a kárpát-medencei kereszténység egyik meghatározó műemléke. Régészeti kutatások igazolták, hogy már a kora-középkorban is kiemelkedő szakrális jelentőséggel bírt és meghatározóan hozzájárult a település fejlődéséhez. Az épület fejlesztését a 16. századig Szent István király, III. Béla király, Zsigmond császár, Mátyás király és II. Ulászló király, Nagy Lajos király támogatták a kereszténység nevében, melyet elsőként katolikus templomként használtak. Bár román kori templomról van szó, a főhajójának „repülő-bordás” mennyezete a 15. század végén késő gótikus stílusban épült (29. kép). A templom a romanika és a gótika korában, vagyis a 11-12. és a 14. században, Európa jelentősebb katolikus templomaihoz hasonlóan teljesen ki volt díszítve freskókkal. A reformáció hatására a 16. század közepén Somorja városa a templomot közös használatra a német ajkú evangélikusoknak és a magyar reformátusoknak adta, így a freskók fölé fehér vakolat került. Majd végül 1789-ben megvásárolta a református gyülekezet, és máig használja. Templomuk felbecsülhetetlen értékeire egyházközsége és Somorja városa joggal lehetnek büszkék.¹⁶⁰

(28. kép) Somorjai református templom a restaurálás előtt, Somorja

A templom ma látható díszítését leginkább meghatározó gótikus falfestészeti dekorációjának feltárása Csukás Zsigmond¹⁶¹ lelkipásztor érdeme, aki fél évszázadon

---

¹⁶⁰ <http://srek.sk/a-templom/> (A letöltés ideje: 2018.03.19.)

¹⁶¹ GYÖRGY András: Csukás Zsigmond program: *A Somorjai Református Egyházközség fejlesztési koncepciója*. Somorjai Református Egyházközség, Somorja, 2016. (kézirat)

Csukás Zsigmond a Somorjai Református Egyházközség valamint a felvidéki magyar református közösség elmúlt évszázadának meghatározó alakja, aki közel fél évszázadon keresztül volt Somorjai Református

keresztül volt a gyülekezet lelkipásztora. A freskók közel 600-700 éven át többszörös vakolatréteggel voltak fedve. A régészeti kutatások megállapítása szerint több díszített réteg található a mai vakolat alatt, amelyek közül a legkorábbi festészeti lelet 11. századi. A templom főhajójának festészeti ábrázolásai nagyrészt ma is feltáratlanok.

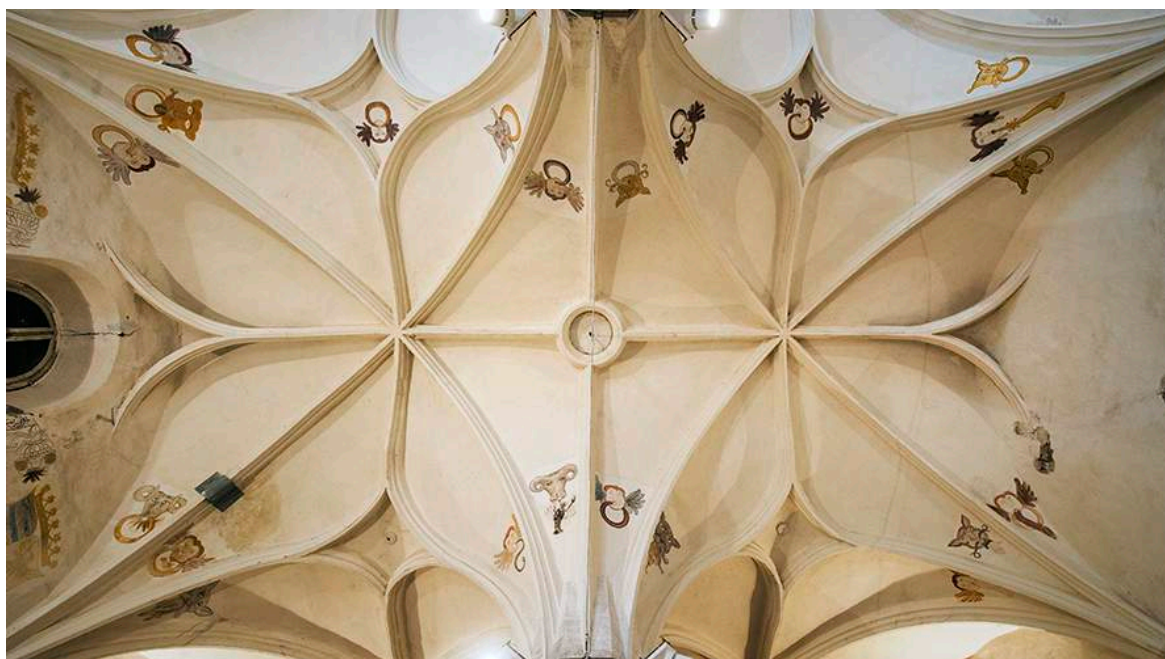
Somorja városa a szocializmus időszakában elvesztette épített történelmi értékeinek nagy részét. Ennek következtében a város arculata újonnan épített környezetével teljesen megváltozott, ahol a belváros közösségi tereinek hiánya is megmutatkozik. Pozsony vonzáskörzete miatt folyamatosan növekvő, nemzetiségileg is cserélődő lakosságának nincs egyértelmű tudása a város múltjáról, beleértve annak egykori közösségi kultúrájáról és épített örökségéről. A városból hiányzik a történelmi megnevezések feltüntetése is, amellyel együtt jár a magyar közösség identitásának gyengülése és asszimilációja is.

A keresztyén gyülekezeti közösségek történelmi küldetésüknél fogva felelősséget vállalnak, hogy az általuk illetékes települések ne veszítsék el történelmi jelentőségüket és hagyományaikat. Ennek érdekében a Somorjai Református Egyházközség a rendelkezésére álló lelki, emberi és anyagi erőforrásainak mozgósításával – felismerve a külső környezete iránti felelősségét –, lehetőségeihez mérten arra törekszik, hogy a somorjai református templomot és annak környezetét, az épület szakrális és közösségi rangjához igazodva a város közösségi központjává és lelki origójává tegye. Így a Somorjai Református Egyházközség az elmúlt tizenhárom évben jelentős átalakuláson esett át. A minden részletre kiterjedő, a templomhoz kapcsolódó változtatások, legfőbb céljai: „lehető legmegfelelőbb teret és környezetet biztosítani az evangélium hirdetéséhez és a keresztyén közösségi élet szervezéséhez; állandó találkozási lehetőséget biztosítani az együtt élő generációk számára; fokozni azon kulturális alkalmak számát, amelyek nevelő hatással vannak a közösség életére; megfelelő teret biztosítani a tehetségeink neveléséhez és kibontakozásához.”¹⁶²

Egyházközség lelkipásztora. Valamint a Szlovákiai Magyar Keresztény Egyház árvaházi lelkésze, missziói- és szórvány-megbízottja és a Pozsonyi Református Egyházmegye esperese. A XX. század azon korszakában végezte szolgálatát, amikor a meglévő keretek a Felvidéken a lehető legjobban akadályozták a magyar keresztyénség megmaradását és fejlődését. Az ismert történelmi nehézségek (kitelepités, vallásüldözés, kiépített besűgő hálózat, a kommunizmussal kollaboráns egyházi szervezet) ellenére személyes felelősséget vállalt a gyülekezet gondozása mellett minden emberért. Cukás Zsigmond a Somorjai Református Egyházközség mindenkori példaképe.

¹⁶² Uo. 4.

(29. kép) „repülő-bordás” mennyezet a kopogtató-figurákkal, Somorjai református templom, Somorja

A gyülekezet pártoló tagjaként a művésztelep megalapítása előtt gyakran látogattam a templomban megszervezett kulturális alkalmakat, önálló kiállításom is megvalósulhatott. Aktív közösségének kulturális nyitottsága és a templom egyedülálló tere is nagyban inspirált a művésztelep megalapításához és megszervezéséhez.

A művésztelep első évada úgymond egy kísérleti év volt, így magyar művészeket hívtunk meg a öt országból. Kárpátaljáról (Ukrajna), Erdélyből és a Partiumból (Románia), a Délvidékről (Szerbia), a Felvidékről (Szlovákia), illetve Magyarországról érkeztek alkotók. Feltett szándékom volt a művésztelep nemzetköziségének bővítése a későbbiekben, mely a következő évadokban már valóban megvalósulhatott.

Az első két évben a református családok, a helyi vállalkozók, a város anyagi és szellemi támogatásával sikerült a művésztelep megvalósítása, melyet rendkívül nagy figyelem kísért mind a városi közösség, mind a szakmai fórumok és a média terén.^{163 164} A művésztelepen

---

¹⁶³ CSAPODY KINGA: Hetven kiállítási tárgy plusz négy kilo. *Új Szó*, Pozsony, 2011. 64. évf. 168. szám, 9.

készülő munkák létrejötténél sok esetben szemmel látható volt a templomi tér és családias, nyitott szellemiségű hitközségének inspiratív hatása, annak ellenére, hogy az alkotások témájában legtöbb esetben nem a liturgiának megfelelő, ugyanakkor gyakran mégis szakrális alkotások születtek (30. kép).

(30. kép) Mayer Éva: *Szakítópróba* (részlet), 2011, installáció, Somorjai református templom (főhajó), Somorja

A művésztelep első találkozásának hívószava a *Hullámhossz*¹⁶⁵ (2011) volt, amikor is a művészek a régió társadalmi, szociális, ökológiai, identitási, többség és kisebbség közötti viszony témáival, valamint az ezekhez szorosan kapcsolódó kérdések vizsgálatával foglalkoztak: Milyen módon jelentkezik az identitás kérdésköre akár politikai, akár kulturális értelemben a fiatal, illetve a középgenerációs alkotók munkásságában? Azt a társadalmi diskurzust kívántuk feltárni és pótolni, amellyel az egymással való kommunikációban számos ellenszenv oldódik fel, és egy termékeny közös útkeresés valósul meg. A közép-kelet-európai térségre kevésbé jellemző a közös gondolkodás és megoldáskeresés, ezért a művésztelep olyan platformot kívánt teremteni, mely lehetővé

¹⁶⁴ RÓNAI-BALÁZS Zoltán: Az identitás a Duna mentén. Nemzetközi kiállítás Somorján. *Új Művészet*, 2011/10, 34–35.

¹⁶⁵ CSAPODY Kinga: *Hullámhossz a templomban*. *Új Szó*, Pozsony, 2011. 64. évf. 157. szám, 7.

tette a diskurzust arról a közös politikai és kulturális örökségről, melyben jelenlegi problémáink is gyökereznek. Emellett alkalmat kívántunk adni a volt szocialista országok történelmének és kortárs képzőművészetének komplex bemutatására szélesebb közönség körében.¹⁶⁶

Az alkotók teljesen szabadon, igen tágan és változatosan értelmezték a hovatartozás, az identitás, az otthonkeresés és nemzetek egymás közti kommunikációjának kérdését, ami a megvalósult társadalmi érzékenységű művekből világosan kiderül:¹⁶⁷

Balázs József Tamás marosvásárhelyi származású Budapesten élő szobrászművész *Csapda* (2011) (31. kép) című műve egy hatalmas méretű kerámia fél-dióval állított csalit, mely szokatlan méretével egyrészt az elidegenedést szimbolizálta. A feltámasztott zsindeletet utalt a székely házak tetőfedelének ácsszerkezetére, Erdély területére is. Nehezen száradó fáradt olajjal kente le a fapelületet, mely hol jobban, hol kevésbé fedte le a faerezetet. Feltehetjük a kérdést, hol van tehát a csapda? Az otthonmaradásban, vagy a távozásban? A dilemma nem újkeletű, nem csupán Erdélyt érintő migrációs és elvándorlási hullámra kérdez rá az alkotó.

Ugyan nem dióval készült és nem is csaléteknek szánta Nagy Csilla galántai származású képzőművész a megnyitókori bemutatott *Mađarská zmes szlovák rizzsel* (2011) happeningjét, mégis a szlovák–magyar együttélésre reflektált a templom bejáratánál felszolgált „mađarská zmes“ (magyar fagyasztott zöldségek) és szlovák rizs összepárosításával, erősítve a színek szimbolikáját a kék, piros, zöld és fehér evőeszközök használatával.

A kiállított munkák közül a szubjektum jelenlétének problematikája felé fordult Pézman Andrea komáromi (komárno-i) származású grafikusművész. A templom padjainak könyvtámasztékain kapott helyet *Kod-ex* (2011) című szitanyomat sorozata (32. kép),

---

¹⁶⁶ DUNART.COM Somorjai Nemzetközi Művésztelep leporellója, koncepció: Mayer Éva, Somorja, 2011.07.06. – 2011.07.09.

A DUNART.COM első évadának szakmai programjai a somorjai református templomban valósultak meg:

1. szakmai program: egyéni bemutatkozó előadások és beszélgetések a művésztelep résztvevőivel, moderátor: Rónai-Balázs Zoltán (HU) költő, művészeti író

2. szakmai program: Prikler Mátyás (SK) filmrendező *Köszönöm, jól* cannes-i filmfesztiválon bemutatott filmje

3. szakmai program: Mányoki Endre (HU) író, újságíró, kritikus, *A Barlang fénye és sötétje* című előadása

4. szakmai program: A művésztelep csoportos kiállításának megnyitója: *HULLÁMHOSSZ*, a kiállítást megnyitotta: Takács Gábor (HU) művészettörténész, újságíró

Közreműködött: Reiter István (SK) hegedűművész, zeneszerző

A művésztelep alkotói: Balázs József Tamás (RO/HU), Barabás Szabolcs (RO), Czank Ninetta (HU), Gábor Imre (HU), Hidi Endre (UKR), Jakatics-Szabó Veronika (HU), Juhász Tibor (SK), Kótai Tamás (HU), Kósa Annamária (SK), Könyv Kata Éva (HU), Mayer Éva (SK/HU), Nagy Csilla (SK), Németh Krisztián (SK), Pézman Andrea (SK), Szőke Erika (SK), Tibor Zsolt (HU), Tóth-Kovács József (SRB/HU), Vincze Ottó (HU)

Társszervezők: Somorja város, Eklézsia Egyesület, Somorjai Református Egyházközség, DUNARTCOM Egyesület

¹⁶⁷ RÓNAI-BALÁZS, i.m. 34–35.

amelyen saját kézlennyomataival épít közlést a jelzésszerűen, a nehezen fejthető, töredékes tenyérvonallakkal.

(31. kép) Balázs József Tamás: *Csapda*, 2011, installáció, somorjai református templom (déli mellékhajó mögötti tér), Somorja

(32. kép) Pézman Andrea: *Kod-ex*, 2011, papír-installáció, Somorjai református templom (főhajó), Somorja

Említeném saját munkámat, a *Hát most hogyan kerültél itt fogságba?, Minemű sorsban voltál annak előtte, vagy hogyan kerested életedet?* (2010) installációm is (33. kép), mely megállítja a befogadót, főleg mert a tükrökben (amelyek felületén kiáltásszerű, többszáz

éves somorjai perек anyagából vett idézetek vannak bevésve homokszórt technikával) saját magunkra íródik a mondanivaló. A címadás is új értelmezési tereket nyit a tükrök többszörösen visszaverődő templomtér-belsővel, a szövegekkel és a szövegekkel lezárt szájú arccal együtt.¹⁶⁸

(33. kép) Mayer Éva: *Hát most hogyan kerültél itt fogságba?, Minemű sorsban voltál annak előtte, vagy hogyan kerested életedet?*, 2011, installáció, Somorjai református templom (főhajó), Somorja

¹⁶⁸ USZKAY Tekla: Útikalauz. Alkotás az intenció szolgálatában. In: Mayer Éva, Szigeti Gábor Csongor (szerk.): *Mayer Éva. Lélekterek*. katalógus. Gabbiano Print Nyomda és Kiadó, Budapest, 2015, 18–31.

2012-ben külföldi művészekkel bővült a művésztelep névsora, ezzel is hangsúlyozva méginkább a nemzetköziséget. A közép-európai régió nemzetiségének nagy része képviseltette magát, elismert nemzetközi alkotók érkeztek Macedóniából, Szlovéniából, Szerbiából, Ukrajnából, Magyarországról, de Angliából is.

„A szervezői összefogásnak köszönhetően családias hangulat alakult ki. Akinek alkalma nyílik akár egy kevés időre együtt lenni a művészek és vendéglátóik alkotta közösséggel, azt minden bizonnyal megérinti az az egymás iránt nyitott és határtalanul közvetlen atmoszféra, ami a rendezvényt meghatározza. Az időnként bábeli zűrzavarnak tűnő magyar-össz-szláv-angol-spanyol nyelven zajló állandó párbeszéd pedig külön aurát teremt, rengeteg komikus helyzettel fűszerezve. (...) Egy különleges összetevőkből álló műhely van születőben napjainkban a Felső-Csallóközben. Egymásra talált itt az elhivatott művészi magatartás, a lélekmentő, közösséget szervező küldetés, valamint az a civil társadalom, amely nemcsak szemlélője kíván lenni saját kultúrája alakulásának, hanem részese is.“ – írta György András a második művésztelepről.¹⁶⁹

A szimpózium második találkozásának címe *Lélekmérleg*¹⁷⁰ (2012) volt, melynek a következő tematika volt a célja: „Az ember önmagában nyitott a lelki értékek iránt. Személyiségének is ez a forrása, és ezekből táplálkozva alkotja az őt körülvevő világot. Minden szavával és tétével megalkotja, létrehozza a maga lelkének gyümölcseit. Korunk egyik nagy kihívása, hogy az emberi lélek által hordozott erőt megfelelő módon megfogalmazza és kifejezésre juttassa a művészet eszközeivel és által. Szükségét érezzük annak, hogy a lélek értékeit, gyümölcseit, mint „szeretet, öröm, békesség, türelem, szívesség, jóság, hűség, szelídség, önmegtartóztatás stb.”, mint az ember személyiségének táplálékát, forrását újrafogalmazzuk a kortárs művészet eszközeinek segítségével. Ezáltal szeretnénk azt a felelősséget felvállalni, hogy a képzőművészet által építő, erősítő, gyógyító hatással legyünk társadalmunkra. Így pontosan azt a célt tűztük ki magunk elé, hogy a belső-, lelki mérlegelésre egyre nagyobb hangsúlyt helyezzen a modern ember.”¹⁷¹ – olvashatjuk a DUNART.COM2 szervezőinek közleményében.

---

¹⁶⁹ GYÖRGY András: A képzőművészet útja a lélekhez. *Új Szó*, 2012. 65. évf. 208. szám, 8.

¹⁷⁰ SZALAY Zoltán: Mérlegre tett művészeltek. Beszélgetés a DUNART.COM művésztelep főszervezőjével, Mayer Évával. *Irodalmi Szemle*, 2013/1, 60-62.

A lapszámában megjelenő képanyagot a DUNART.COM2-on készült alkotásokkal illusztrálták a somorjai református templomban lévő *Lélekmérleg* záró kiállításról.

¹⁷¹ DUNART.COM2 Somorjai Nemzetközi Művésztelep leprellője, koncepció: György András, Somorja, 2012.09.02. – 2012.09.10.

A szakmai programok a somorjai református templomban valósultak meg:

1. szakmai program: Beke László (HU) művészettörténész *A mérleg két serpenyője: aktuális és fontos* című előadása

Helyszín: Somorjai református templom

2. szakmai program: Tóth-Kovács József (SRB/HU) festőművész önálló kiállítása

Megnyitotta: Popovics Viktória (SRB/HU) művészettörténész

Közreműködött: Németh Imre (SK) előadóművész

Helyszín: Városi Művelődési Központ Prohászka István terme

3. szakmai program: Sergej Andreevski (MK) festőművész zenei kíséretű performansza

Közreműködött: Rackajam

A művésztelep első szakmai programjaként kiemelt esemény volt Beke László előadása a templomban, *A mérleg két serpenyője: aktuális és fontos* címmel. Megfogalmazott erőteljes gondolatai a vallási szimbólumok jelentésének vizsgálatán keresztül boncolgatta tovább a művésztelep tematikáját, melynek tartalmi vonatkozásai hatással voltak a készülő alkotásokra is:

Kiemelném ezek közül Vincze Ottó *Ex Nihilo* (2011) című installációját (34. kép), mely helyspecifikusan elsőként a templom terébe készült, majd nagy sikerrel mutatta be később más kiállítóterekben is. Maguk a kék bóják szimbolikusan a vizes közegre utalnak – továbbá a művész korábbi munkáira is –, mint láthatatlanul megidézett anyag. A bójákon egy-egy piktogram van felfestve: az egyik lángról szív (a keresztény ikonográfiában az Isten iránti odaadó szeretetet jelképezi), míg a másikon a franciakártyák egyik „színe”, a pikk (láncsát ábrázolja harci eszközként, sematikus). A két bója emlékeztet óriásira nőtt biliárd golyókra is. Bár a tengeri bójákat angolul ütőbójának nevezik, a szakrális, szellemi, az állandóságot hordozó és az anyagi, az „ördög bibliájának” vagy a forgandó szerencsének kitett világ nem ütközik egymásnak, hiszen ártatlanság nélkül nincs bűn, teremtés hiányában nincs pusztulás és halál. Egyrészt erre utalnak a bóják alatti, a Bibliából kölcsönzött szavak, a *Creatio* és az *Ex nihilo* – a szellem, amely testet ölt az anyagban, az erő, amely megzabolazza a káoszt –, másrészt előhívják az egyik legismertebb, a művészre (mint teremtőre) használt metaforikus képet. Viszont azt sem árt észben tartanunk, hogy már magával a leírással (és az ebből fakadó értelmezéssel) szükségszerűen elveszítünk valamit a mű komplexitásából, mint azt egy másik munkájában, a *Mint víz alatt énekelni* installációnál szereplő szöveg is állítja: „Művészetről beszélni annyi, mint víz alatt énekelni.”¹⁷² „Mégis, a ki nem mondott, le nem írt és ezáltal a befogadóban előhívott szó teszi igazán megrendítővé ezt a művet – a szeretet, amely örök. Bár akár hiszünk egy magasabb rendű, a létezés értelmére választ adó entitásban, akár nem, végül mindannyian porrá és hamuvá leszünk.”¹⁷³ – írja Dékei Kriszta Vincze Ottó munkájáról.

---

4. szakmai program: Koncert: Pál apostol – Dalok Pál levelei szerint Gryllus Dániel, Halmos Béla, Ferenczi György és a Rackajam (HU) előadásában

5. Szakmai program: A művésztelep kiállításának megnyitója: *LÉLEKMÉRLEG*

A művésztelep alkotói: Reshat Ameti (MK), Sergej Andreevski (MK), Stanislav Buban (SK), Klemen Brun (SLO), Rebecca Dick (GBR), Gyenes Gábor (SK), Hidi Endre (UKR/HU), Könyv Katalin Éva (HU), Mayer Éva (SK), Pézman Andrea (SK), Jože Šubic (SLO), Szőke Erika (SK), Tóth-Kovács József (SRB/HU), Vincze Ottó (HU)

Megnyitotta: UszkayTekla (HU/RO) művészettörténész

Közreműködtek: Mayer József (SK) gordon előadóművész, Lovász Bálint (SK) zongorista

Jakubecz László (SK) – megzenésített versek és dalok

Társzervezők: Somorja város, Eklézsia Egyesület, Somorjai Református Egyházközség, DUNARTCOM Egyesület

¹⁷² <http://www.vinczeotto.com/?p=255> (A letöltés ideje: 2018.03.22.)

¹⁷³ DÉKEI KRISZTA: *Isa pur és...* Vincze Ottó: *Ex Nihilo*/Molnár Ani Galéria. 2013. <http://www.revizoronline.com/hu/cikk/4426/vincze-otto-ex-nihilo-molnar-ani-galeria/> (A letöltés ideje: 2018.03.22.)

(34. kép) Vincze Ottó: *Ex Nihilo*, 2012, installáció,
Somorjai református templom, Somorja

A művésztelep harmadik találkozásának tematikája *Transzvízió* (2013) nevet kapta. Ebben az évadban fontos volt számunkra, hogy a művészek munkájuk által interaktívan bekapcsolódjanak Somorja város életébe, kommunikáljanak a közösséggel. Éppen ezért a tematika kapcsolódott a somorjai református templom épületének és szellemiségének újragondolásához, újrafogalmazásához. Valamint egyéni művészeti felfogásban a földi és az égi szféra kapcsolatának vizuális ábrázolásához. “Világunkban nincs nagyobb kihívás, mint újraértelmezni a múlt szakrális látványvilágát. Köztudott, hogy a somorjai református templom freskói elsősorban nem esztétikai szempontok miatt kerültek az épület falaira. Sokkal inkább voltak hivatottak vezetni a középkori ember hitét, amely egyértelműen arra volt utalva, hogy a látvány által kerüljön közelebb Istenhez, a mennyei lényekhez – ahhoz a világhoz, ami e világon túli, tehát TRANSCENDENS. Napjainkra ezek az ábrázolások – elsősorban a református hit és világnézet biblikus alapjai miatt – pusztán esztétikai szereppel bírnak, ám ennek ellenére magukon hordozzák a középkori társadalom hitbéli szemszögét. Ennek köszönhetően egyszerre hordoznak felbecsülhetetlen eszmei és anyagi értéket, és egyszerre bírnak áhítatos súllyal korunk számára. Áldott teher, amit kötelességünk óvni, megfejtetni, és 2013-ban a DUNART.COM képzőművészeti szimpózium célul tűzte maga elé, hogy értő szándékkal érinti meg a somorjai református templom freskódíszzeit. Hiszen az általuk hordozott üzenetet módunkban áll újragondolni, újrafogalmazni – aktualizálni, és a tervezett alkotások által egy transzcendens időkaput

nyitni a mennyei szféra, a középkor és jelen világunk között.”¹⁷⁴ – fejtette ki gondolatait György András a művésztelep koncepciójához. A művésztelepen készült szponzor képekből befolyó összeget egy súlyosan beteg gyermek kezelésére ajánlottuk fel.

A művészekre a templom tere, freskói és berendezési tárgyai valóban inspiratíván hatottak, melyek kellő visszafogottsággal épültek be a szakrális térbe a kiállításkor.¹⁷⁵ Szegedy-Maszák Zsuzsanna leginkább a művésztelep nemzetköziségének fontosságát emelte ki a megnyitó beszédében.¹⁷⁶

---

¹⁷⁴ DUNART.COM3 Somorjai Nemzetközi Művésztelep leprellőja, koncepció: Mayer Éva, György András, Somorja, 2013.08.17. – 2018.08.25.

Szakmai programok a somorjai református templomban valósultak meg:

1. szakmai program: Reshat Ameti (MK), Sergej Andreevski (MK) festőművészek önálló kiállítása a VMK Prohászka István termében

Kiállítást megnyitotta: Gyenes Gábor (SK) grafikusművész

Közreműködött: Németh Imre (SK) előadóművész

Helyszín: Városi Művelődési Központ Prohászka István terme, Somorja

2. szakmai program: Szalay Zoltán (SK) író, az Irodalmi Szemle főszerkesztője és Száz Pál (SK) író, az Irodalmi Szemle szerkesztője *Weöres Sándor-est az Irodalmi Szemlével* című irodalmi estje

3. szakmai program: A művésztelep kiállításának megnyitója: *TRANSZVÍZIÓ*

A művésztelep alkotói: Reshat Ameti (MK), Sergej Andreevski (MK), Borosi Gábor (HU) zenész, Blahó Borbála (HU) grafikusművész, Stanislav Bubán (SK), Klemen Brun (SLO), Dick Roberts (USA), Gyenes Gábor (SK), MajorosÁron Zsolt (HU), Mayer Éva (SK), Németh Marcell (HU), Pézman Andrea (SK), Szőke Erika (SK), Sztojánovits Andrea (HU), Tolnay Imre (HU), Pavol Truben (SK), Gayle Tustin (USA)

A kiállítás megnyitotta: Szegedy-Maszák Zsuzsanna (HU)

Közreműködtek: Mayer József (SK) gordon előadóművész, Csalló zenekar (SK), Crystalseals live act (HU): Sztojánovits Andrea, Borosi Gábor zenész

Társzervezők: Somorja város, Eklézsia Egyesület, Somorjai Református Egyházközség, DUNARTCOM Egyesület

¹⁷⁵ KONCZ Csilla: Mint egy nagy család. *Új Szó*, 2013. 66.évf. 197. szám, 8.

¹⁷⁶ SZEGEDY-MASZÁK Zsuzsanna: DUNART.COM3. *Irodalmi Szemle*, 2013, 94–95.

Irodalmi Szemle lapszáma a DUNART.COM3 művésztelepen készült munkákkal volt illusztrálva. <http://irodalmiszemle.sk/2013/12/szegedy-maszak-zsuzsanna-dunartcom3/>, letöltés ideje: 2018.03.19.

A szöveg eredetileg a DUNART.COM3 záró kiállításának megnyitóján hangzott el Szegedy-Maszák Zsuzsannától: „Sokféle jelentés kihámozható a DunArt megnevezésből, de leginkább arra helyezném a hangsúlyt, hogy mint minden folyó, a Duna sem lehatárol, elzár embereket, ha- nem pont ellentétesen: összeköti a két oldalán élőket. A DunArt művésztelep szervezői pedig a valóságosnál is nagyobbra álmodták ezt a képzeletbeli Dunát, melynek két oldalán nemcsak Magyarország és Szlovákia, hanem Macedónia, Szlovénia és Észak-Amerika is megtalálható.

Nyitottságukkal, kíváncsiságukkal levetkőzték azt a minden emberre jellemző kényelmes magatartást, melynek eredményeként hajlamosak vagyunk megmaradni saját közegünkben, saját korosztályunkban, mert feltételezzük, hogy sokkal kevésbé megerőltető, ha olyanokkal beszélgetünk, akikkel valószínűleg hasonló véleményre jutunk. A művész identitása akarva-akaratlanul beszivárog az alkotásaiba, legyen az a földrajzi, történelmi vagy kulturális öröksége. Így az agyagos talajú és ennek következtében széles körű kerámiaművességgel rendelkező Észak-Karolinából érkező művészek esetében az égetett agyag anyagként és technikaként való ismerete más médiumban készült műveikre is hatással van. A földrajzi kötődésből eredeztethető jegyekre hivatkoznak a macedón műkritikusok, amikor az itt kiállító művész alkotásaiban a macedón fények, a macedón temperamentum lenyomatát vélik felfedezni. Itt, a Duna mentén alapvetően közös kulturális örökségre tekintünk vissza, bár tulajdonképpen jelenleg mi is a települések szintjén jelentkező lokálpatriotizmusnak egy kiemelkedő rendezvényén veszünk részt. A művésztelep résztvevői,

(35. kép) Sztojánovits Andrea, Borosi Gábor: *Kristálykórus*, 2013, live act, interaktív multimédiás installáció, Somorjai református templom (déli oldalhajó), Somorja

A megnyitón közreműködött Sztojánovits Andrea vj, médiaművész és Borosi Gábor zenész *Crystalseals (Kristálykórus)* (2013) live act-jével (35. kép), melynek a templom mellékhajójának emléktáblájára felfüggesztett kristályszerkezet adta a vetítési felületet. A *Kristálykórus* egy olyan színorgonára írt audiovizuális kórusmű, mely a 21. század

---

hiába különböző kultúra és történelem, különböző művészeti technika és más-más korosztály képviselői, egymás közti kommunikációjukban még sincs jele bármi- fajta nehézkességnek, helyette az egymás gondolkodása és munkamódszere iránti tisztelet jellemzi az alkotókat.

A harmadszorra megrendezett nemzetközi művésztelepnek a szervezők idén a Transzvízió címet adták. A döntést bizonyára hosszú megfontolás előzte meg, hiszen míg meglévő művek válogatásával kifejezetten élvezetes létrehozni egy tematikus kiállítást, addig sokkal nehezebb feladat előre meghatározni egy olyan témát, mely az összes itt lévő művész számára kellő kihívást jelent. A kiállítás ebből a szempontból nem is annyira műtárgyak bemutatása, mint lehetőség nekünk, nézőknek, hogy betekintsünk az alkotófolyamatba: mit képes létrehozni egy művész egy hét alatt, ha előre adott a téma. A Transzvízió cím tágabb értelemben az égi és földi szféra kapcsolatára, szűkebb értelemben a somorjai református templomban található középkori alkotásokra reflektál. A globális témát lokalizálja, hiszen a kiállítás is itt, egy szakrális térben kerül megrendezésre.“

technikáit használja fel – mint az új vizuális irányzat egyik technikájával –, ún. „architekturális mapping” vetítéssel kerülnek a három dimenziós szerkezetre a vetített képek. Az installáció egy épített kristályszerkezet – elemei háromszög alapú szabálytalan gúla –, melynek szerkezetén kívül és belül is 2x14 hangszóró helyezkedik el. A szerkezetre feszített vászonra mozgókép vetül, a 14 alapelemből álló szerkezetnek 14 hangja van.¹⁷⁷ Az animációk a szerkezetet a maga struktúrájában értelmezik és igazodnak hozzá színekkel és fekete-fehér, vagyis fény-árnyék változásokkal, valamint ezen változások szerkezeti variációival.¹⁷⁸

"A bibliai eseményeket minden generáció akkor tudja megérteni, ha saját szituációjára értelmezve aktualizálja. Egyénileg is akkor tudunk azonosulni velük, ha saját élethelyzetük alapján helyezkedünk bele az evangéliumi történetekbe, bújunk bele a szereplők bőrébe." – írja Sturcz János Tolnay Imre kiállításához, melyen a művésztelepen készült *Litus Pannonius* kép-objektjét is bemutatta (36. kép).¹⁷⁹ Tolnay reliéfjei a töredékességet, lepusztultságot idézik a szakrális térben, ahol modern kori hordalékokkal tölti meg szó szerint a tartalmat. Az értékek elveszettségére, szétesettségére utal a Duna-parti hordalékok asszociációival, melyek bár sérültek, a spirituális, történeti, esztétikai és jelenkori értékük mégiscsak bennük rejlik. Egy templomi kehely, egy könyv, a racionális világra utaló számítógép széttört alkatrészei az áramkörökkel, a régi szép üveg mind felbukkannak a hordalékban, melyek a reményre adnak utalást.¹⁸⁰

A harmadik művésztelep záró kiállítása volt az utolsó programunk, melyet a templom falai között valósíthattunk meg. Számomra az is világosan egyértelművé vált a három év folyamán, hogy a somorjai református templom hitközsége rendkívüli nyitottságot mutatott a kortárs művészetek felé, ami egyedülálló és példaértékű. Hiszen ha jól belegondolunk, alapvetően a reformátusok puritán templomai tiltanak mindenféle díszítő és képi ábrázolást. Ennek ellenére a művésztelep programjait, a szervezői háttérmunkát nagyban segítették és mindvégig támogatták.

---

¹⁷⁷ „A vetített animációk az adott hangokhoz rendelt változásokat szeparáltan érzékelik, vagyis a 14 hangforrás 14 jelen keresztül változtatja az animációkat. A „színorgona” alsó öt- és közép szelen 1-1 része a mély – basszus – hangokat, a közép három része a középfrekvenciás hangokat, a felső három rész a magas szólamokat valamint a legfelső egy magas rezdülést érzékel.” (Sztójánovits Andrea leírása a Kristálykórus című munkájához)

¹⁷⁸ „A Kristálykórus magában ötvözi azon elméleti- és gyakorlati elemeket mely a vizualitás és az auditív rész felől is az ambient műfajt veszi vizsgálat tárgyául. Az ambient eredetileg egy olyan zenei műfaj, mely a természethangokat, környezeti zajokat manipulálja, ebből teremt egy új atmoszférát. Az installáció az előbb felvázolt zenei műfajból kiindulva nemcsak zeneileg, hanem vizuálisan is a finom áthatások, rezgő szín-fény árnyék változások nyomvonalán halad, melyben a két médium szimbiózisba kerül, vagyis a vizuális tér a körülvevő zenei mező reaktív elemévé válik, egy audioreaktív színorgonává avanszálódva.” (Sztójánovits Andrea leírása a Kristálykórus című munkájához)

¹⁷⁹ *A legutolsó vacsora*, Tolnay Imre önálló kiállítása, Szent István Bazilika Lovagterme, Budapest, 2017
Megnyitotta: Sturcz János

¹⁸⁰ STURCZ JÁNOS: Tolnay Imre kiállítása. *Új Művészet*, Budapest, 2016/4, 53.

(36. kép) Tolnay Imre: *Litus Pannonius I., II., III.*, 2013, kép-objekt, Somorjai református templom, Somorja

5.2.2. A Korona, a volt paulánus rend kolostorának újrafelhasználása

A somorjai református templom több évig tartó restaurálási munkálatai miatt másik kiállító helyszínre volt szükségünk a művésztelep programjainak kivitelezéséhez. Így a negyedik találkozótól kezdődően záró kiállításaink és programjaink egy része a *Korona* (37. kép) néven ismert volt paulánus rend kolostorában és udvarán valósultak meg – a Nagyboldogasszony plébániatemplom mellett, Somorja városi központjában¹⁸¹ –, a Korona Udvar Zenei Napok, majd később a Szent István Napok programsorozatokon belül. Az egyedülálló és meghatározó kulturális kezdeményezések (kiállítások, koncertek) az egyes városi egyesületek és a művésztelep szervezésével jöttek létre. Segítségünkkel 2014-ben elindulhatott egy olyan kulturális kommunikáció az egyes művészeti műfajok által és között, mely negyven év távlatából nézve újrafelhasználta és újraértelmezte a volt kolostor épületének és udvarának tereit (38. kép). A kezdeményezés valóban nagy sikernek

¹⁸¹ Bár a paulánus kolduló rend kolostorai általában elkülönülten, a városok szélén épültek fel, a somorjai kolostor elhelyezkedése egyedülálló.

örvendett a somorjai lakosok és a nyilvánosság körében, amiatt is, hiszen addig nem volt lehetőség sem megtekinteni, sem használni a különleges atmoszférájú épületet és környezetét.

(37. kép) Korona, a volt paulánus rend kolostora a renoválás előtt, Somorja

A somorjai paulánus kolostor jelentős barokk műemléke Csallóköznek, melynek épülete kultúrtörténeti, építészeti, képzőművészeti és iparművészeti értékekkel bír. Az egyedüli paulánus kolostor Szlovákiában (illetve a történelmi Magyarország területén), mely nem tér el a többi koldulórend kolostorainak alapelrendezésétől: a viszonylag díszes kolostor templom mellett négyzet alaprajzzal belső udvar található kúttal. Az északkeleti szárny háromszintes, míg a további három szárny kétszintes. A részben alápincézett, alagsora és emeleti helyiségei – az északi szárny felső szintjének kivételével – nagyrészt boltozatokkal (donga-, és fiókos teknőboltozatok) készültek. A déli szárnyban található attraktív stukkók, illetve néhány értékes barokk ablak és ajtókeretezés teszik részleteiben is érdekessé az amúgy puritán kolostort.¹⁸²

A kolostor keletkezéséről és felépítéséről nagyon keveset tudunk, mivel ez idáig nem folytattak kiterjedt levéltári-történeti kutatásokat, így az eddig publikált írások hiányos adatokkal szolgálnak, vagy éppen ellentmondásos tartalmúak.¹⁸³ Gróf Pállfy Pál már 1652-

---

¹⁸² PETROVIČ, Rastislav: A somorjai paulánus kolostor – a Csallóköz jelentős barokk emlékműve, In: Strešňák Gábor, Végh László (szerk.): *Fejezetek Somorja város történetéből*. Történelmi konferencia a Zsigmond király által adományozott városi kiváltságok elnyerésének 600. évfordulója alkalmából. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja-Dunaszedahely, 2005, 181–192.

¹⁸³ A szakirodaloma kolostor építését 1778 körülre datálja, melyet Georg Altenburger építésznek tulajdonítanak. Ezt az évszámot említi a Paulai Szent Ferenc életéből merített Franz Sigrist osztrák festő freskója a templom szentélyében. Komlóssy Ferenc szerint a templom építését 1722-ben fejezték be, az

ben szeretne volna a kolostort megalapítani Somorján, amikor a város protestáns többségű vezetése nem akarta visszaszolgáltatni a katolikusok számára a korábbi katolikus templomot (a mai somorjai református templom). Az elképzelése viszont akkor még nem teljesült be. Ugyanakkor I. Lipót császár 1690-ben értesítette az esztergomi érseket, hogy Magyarországon szívesen látná a paulánusok rendjét. Így harminc év múlva 1970-ben Pálffy Miklós meghívására Bécsből érkeztek a németül beszélő paulánusok képviselői és szerzetesei – hiszen a protestánsok többségében német ajkúak voltak, a hittérítés leginkább őket célozta meg –, így beteljesültek a Pálffyak által megálmodott ellenreformációs törekvések. A szerzetesek a katolikus egyházi élet felélénkítésével és az ifjúság vallásos etika szellemében való nevelésével foglalkoztak.¹⁸⁴

(38. kép) *Korona*, belső udvar, Somorja

A kolostor megváltozott funkcióinak sora II. József császár 1786-os rendeletének beiktatásával kezdődött el, amikor megszüntette a paulánus rendet. A kolostor egy része és a templom a katolikus közösséghez került. A kolostor másik része pedig a város tulajdona lett, melyet később tiszti kaszárnyának és iskolának használtak. A helyiségeket különböző hivatalok és bíróság is hasznosítottak, nyugati szárnyát fogadóvá építették át kiadó szobákkal. A vendéglő egykori nevééről nevezik ma is az egész épületet Koronának.

évszám a templomtornyon és a pincében is szerepel. Viszont Bél Mátyás 1736-ban már említi írásaiban a templomot és a kolostort, így feltételezhetően a 18. század első felére datálható építése, melyet alátámaszt néhány építészeti stíluselem is.

¹⁸⁴ PETROVIČ, i.m. 183.

Az 1970-es évektől az épület kapui zárva maradtak a somorjaiak és a nyilvánosság számára, így negyven éven keresztül terei kihasználatlanul romosan omladoztak. A város csekény költségvetése nem tette lehetővé, hogy az évek során felújítsák és kellő szakértelemmel renoválják. Az épület műemlékként való kutatásánál a somorjai városháza a Műemlékvédelmi Hivatal nagyszombati kerületi központjával együttműködve 1998-ban kutatást végzett, mely elsősorban a kolostorra vonatkozó információszerzésre és a tervezett rekonstrukcióra irányult.¹⁸⁵

Kiállítási térként a kolostor teljes alagsorát és kerengőjének boltozatos mennyezetű helyiségeit használhattuk – az épület emeleti részei még inkább romosak és életveszélyesek –, számszerűen öt tagolt térrészt, melynek elrendezése egyedülálló helyszínt biztosított a legkülönbözőbb műfajú munkák szabad bemutatására. (39. kép) A tér nagyméretű adottságai remekül alkalmazhatóak nagyobb installációk és videó munkák vetítéséhez is.

(39. kép) Korona, kolostor kerengő, Somorja, 2016

A negyedik művésztelep a *Lélekbázis* (2014) tematikára épült, mely Pál Ferenc *A függőségtől az intimitásig. Vágy, élmény, kapcsolat* című 2010-ben kiadott könyve inspirálta: „Mitől válik egy találkozás meghitté, és egy kapcsolat bensőségessé? Miben különbözik egy meghitt kapcsolat a társfüggőségtől? Tényleg igaz, hogy az intimitásból valakinek több kell, másnak kevesebb is elég belőle? Hogyan lehetséges az, hogy egyszerre vágyhatunk utána, és félhetünk tőle? A meghittség egy varázslat, amivel néha megajándékoz az élet, vagy tehetünk is azért, hogy az intimitás magával ragadó

---

¹⁸⁵ Uo.

élményeiben gazdag, tartós, bensőséges kapcsolatunk legyen?”¹⁸⁶ A művésztelepre meghívott művészek különböző családi, párkapcsolati háttérrel rendelkeztek, a fiatal generációtól, egészen a közép generációig, közülük többen házastársak, vagy jegyben járók. Volt közöttük egyedülálló (a művészlét gyakran konfliktusokat eredményez a párkapcsolati létben), volt, akinek meghitt, harmonikus kapcsolatot sikerült kialakítania akár ugyancsak művész társával. Feltettük tehát a kérdést, mi az, ami az egyik kapcsolatban működik és mi az, ami a másikban nem?¹⁸⁷ Ezekre a gondolatokra reflektáltunk a művésztelep kiállítására készülő alkotásokkal, illetve a hozzá kapcsolódó szakmai programokkal.¹⁸⁸

A közelség-távolság összebékített ellentétei lehetőséget adnak arra, hogy szabadon engedjük a másikat, és ez által mi is szabaddá váljunk. Akár a házastársak esetében is, akik ugyan elkülöníthetőek, de nem elválaszthatóak. Az elválasztottság, elhatároltság, de ugyanakkor az összetartozás egyszerre kerül bemutatásra Majoros Áron Zsolt *Pad* (2014) című objektjénél (40. kép), ahogy egy személyre szabott padba kedvese testének formáját véste ki, melybe egyedül ő illeszkedhet bele.¹⁸⁹ A fogyasztói társadalom és az intimitás kontrasztját ragadja meg: egy minimalista konstrukcióba rejtette bele a legmélyebb érzéseket hordozó világot.

---

¹⁸⁶ idézet az előszóából

PÁL Ferenc: *A függőségtől az intimitásig*. Vágy, élmény, kapcsolat. Kulcslyuk Kiadó, Budapest, 2010.

¹⁸⁷ DUNART.COM4 Somorjai Nemzetközi Művésztelep leporcellója, koncepció: Mayer Éva, Somorja, 2014.07.05.–2014.07.13.

Szakmai programok a somorjai református templomban és a Pomlé Park színpada mögött valósultak meg:
1. szakmai program: Könyv Katalin (HU), Jakatics-Szabó Veronika (HU) festőművészek önálló kiállítása
Megnyitotta: Boda Bianka (SK)

Közreműködött: Könyv Katalin (HU), Kiss Adél (HU) – performansz, helyszín: a Városi Művelődési Központ Prohászka István termében, Somorja

2. szakmai program: egyéni bemutatkozó előadások és beszélgetések a művésztelep résztvevőivel

Moderált: Both Enikő (SK) média szakember

Helyszín: a somorjai Pomlé Park színpada mögött

3. szakmai program: A művésztelep kiállításának megnyitója: *LÉLEKBÁZIS*, mely a Korona Udvar Zenei Napok rendezvénysorozat programjaként kerül megrendezésre

Helyszín: Korona, Somorja

Megnyitotta: Papp Emese (SRB/HU) esztéta

A kiállítás a kiállításmegnyitó napján volt látható.

A művésztelep alkotói: Biess Katalin (HU), Amy Bassin (USA), Jakatics-Szabó Veronika (HU), Jana Hunterová (CZ), Esse Bánki Ákos (HU), Izsák Előd (RO), Kiss Adél (HU), Könyv Katalin (HU), Lőrincz Ágnes (D/RO), Majoros Áron Zsolt (HU), Mayer Éva (SK), Méry Bea (SK), Polák Csilla (SK), Seeberg Lone (DK), Szabó Károly (HU), Szathmáry Lóránt (D/RO)

Társzervezők: Somorja város, Eklészia Egyesület, Somorjai Református Egyházközség, DUNARTCOM Egyesület

¹⁸⁸ KONCZ Csilla: *Alkotók és gondolatcserék a Lélekbázison*, Új Szó, Pozsony, 2014, 19.

<https://archivum.ujso.com/napilap/kultura/2014/07/10/alkotok-es-gondolatcserék-a-lelekbazison>, letöltés ideje: 2014.04.13.

¹⁸⁹ Papp Emese megnyitászövege a DUNART.COM4 záró kiállításmegnyitóján, Korona Udvar, Somorja, 2014

(40. kép) Majoros Áron Zsolt: *Pad*, 2014, objekt, Korona, Somorja

*Gondviselés*¹⁹⁰ (2015) címet kapta az ötödik találkozó. A gondviselésről alkotott elképzelések és tapasztalatok régtől foglalkoztatják a hívő és nem hívő embert egyaránt. A gondviselés hatóereje átfogja a teremtett világot. A már meglévőnek fenntartására, megőrzésére irányul, mely igazgatja annak természeti és erkölcsi rendjét is. A gondviselés személyes és rejtett bizonyosság, mégis valóságos, melynek körébe tartozik mindaz, amit a Teremtő az emberen át, az emberért tesz. Ha jó történik velünk, azt ajándéknak (kegyelemnek) érezzük a bizalom fenntartásával, mely azért érkezik meg hozzánk, mert a „jó hatalmak” lelkünk mélyén gyökereznek. A gondviselés létezik, de sosem a mi együttműködésünk nélkül van. Ezért jól tesszük, ha tudatosan elfogadunk és megragadunk minden lehetőséget afelé, hogy a gondviselés megajándékozzon minket.^{191 192}

---

¹⁹⁰ TALLÓSI Béla: Séta a művésztelepen. *Új Szó*, 2015. 68. évf. 192. szám. 6.

¹⁹¹ DUNART.COM5 Somorjai Nemzetközi Művésztelep leporellója, koncepció: Mayer Éva, Somorja, 2015.08.14-08.23.

Szakmai programok a Koronában, a Városi Művelődési Központban és a Moziban valósultak meg:
1. szakmai program: Esse Bánki Ákos (HU), Majoros Áron Zsolt (HU), Németh Marcell (HU), Rajcsók Attila (HU) szobrászművészek kiállítása

Megnyitotta: Tolnay Imre (HU)

Helyszín: VMK Prohászka István terme, Somorja

2. szakmai program: Szalay Zoltán (SK) író, az Irodalmi Szemle főszerkesztőjének előadása, könyvbemutatója: *Drága vendelinek*

A művésztelep résztvevői által sokféle válasz született erre a látszólag magától értetődő, valójában többértelmű fogalomra. A plasztikai, festői, grafikai vagy éppen intermediális megoldások arra irányították a figyelmet, hogy a gondviselés milyen mindannyiunk által ismerős természeti és hétköznapi formában tud megnyilatkozni: például állatokban, fában, gyümölcsben, terekben, anyai üzenetekben, egyszerű gyakorlatokban vagy a családi múltban. Rácsodálkozhatunk, hogy a gondviselés a mindennapi életünk és környezetünk legmélyebb szintjeit is áthatja. Mint ahogy Mészáros Zsolt művészettörténész is azt megfogalmazta megnyitóbeszédében: „A szimpózium alapja a beszélgetés. Emily Dickinson 19. századi, amerikai költő, bár nem mozdult ki szülővárosából, sok mindent tudott a lélek belső mozgásairól, a Föld és az Ég törvényszerűségeiről. A kiállítás anyaga kapcsán most azt a metaforáját idézném, amelyben a beszélgetést a mérőóhhoz hasonlította, amellyel egymás mélységeit mérjük. Ráhangolódás, odafigyelés, nyitottság, bizalom, a kommunikáció finom és érzékeny dinamikája, amely számomra leírja a gondviselés természetét. Dickinson kifejezését kölcsönvéve, a párbeszéd mérőónja szerencsés esetben több szinten működik egy művésztelep ideje alatt, egyrészt a résztvevő művészek között, másrészt a művészek és a város, mint táj és a város, mint közösség között, harmadrészt pedig az itt született művek és a befogadók között. Mert mi az, amit elviharunk magunkkal az együttlétekből, együttműködésekből, ami irányt adhat és vezethet bennünket, az a saját és a másik mélységeinek megtapasztalása.”¹⁹³

Biess Katalin budapesti grafikusművész *Touch me* (2011-2015) 3D interaktív videó-installációjában a (41. kép) a társadalmi szintéren zajló konfliktusokat és az egyén számára traumatikus tapasztalatot dolgozta fel. A traumatizált személy sok esetben nem tud megküzdenni az elszenvedett élmények emlékével, a poszttraumás stressz következményeként újraéli a fájdalmas eseményeket. Biess a személyesen átélt

---

Moderált: Rajkovics Péter (SK) újságíró

Helyszín: Mozi club, Somorja

3. szakmai program: egyéni bemutatkozó előadások és beszélgetések a művésztelep résztvevőivel

Moderált: Both Enikő (SK)

Helyszín: Mozi club, Somorja

4. szakmai program: A művésztelep kiállításának megnyitója: *GONDVISELÉS*

Alkotók: Sergej Andreevski (MK), Reshat Ameti (MK), Andrea Bartošová (SK), Esse Bánki Ákos (HU), Biess Katalin (HU), Stanislav Bubán (SK), Király Gábor (HU), Jana Farmanová (SK), Majoros Áron Zsolt (HU), Mayer Éva (SK), Németh Marcell (HU), Pézman Andrea (SK), Rajcsók Attila (HU), Sziget Gábor Csongor (RO/HU), Szőke Erika (SK)

Köszöntőt mondott: Bárdos Gábor (SK) Somorja polgármestere

Megnyitotta: Mészáros Zsolt (HU) művészettörténész

Közreműködött: Mayer József (SK) nagybőgőművész

Koncert: Samaria Jazz Tria (SK)

Helyszín: Korona, Somorja

Társzervezők: Somorja város, Eklézsia Egyesület, Somorjai Református Egyházközség, DUNARTCOM Egyesület

¹⁹² TOLNAY Imre: *Képfaragók*. Esse Bánki Ákos, Majoros Áron, Németh Marcell és Rajcsók Attila kiállítása. 2015. <https://www.ujmuveszet.hu/2015/08/kepfarago/> (A letöltés ideje: 2018.04.13.)

¹⁹³ MÉSZÁROS Zsolt megnyitószövege a DUNART.COM5 záró kiállítás megnyitóján, Korona, Somorja, 2014

konfliktusos helyzet következtében, majd a gyógyulás folyamatában megjelenő pszichés állapotváltozásokat jeleníti meg zenei elemekkel kísért koreografált tánc formájában. A táncműalkotás, a gyógyulási folyamat megjelenítésével, a kiütkeresés lehetőségeire fogalmaz meg kérdéseket és ad választ. A videómunkában szereplő nő egy helyzetet jelképez. Szerinte konkrét és átvitt értelemben vett szűk mozgástérben kell végbemennie a változásnak. A sikeres gyógyulás lehetőségére szeretné irányítani a figyelmet. A videó elsőként a somorjai művésztelepen került bemutatásra, munkáját falra vetítette a Korona bejárata melletti intimebb, zárt fülkében.

(41. kép) Biess Katalin: *Touch me*, 2011–2015, 3D interaktív videó-installáció, Korona, Somorja

Szigeti Gábor Csongor *F-Radar* (2015) (42. kép) című helyspecifikus installációja a kolostor romos belső udvarára lett tervezve, elnevezésével is utal a rádiólokátorok funkciójára, mely a Koronában lett installálva. Mint ahogy más műveiben is, markánsan megjelenik a transzcendencia mint minden alkotói tevékenység eredője, ahol a szellemi töltet jut érvényre. Önreflexióra sarkallnak, akár a természettudományos eszköztár átlényegülése révén. A „radar“ elforgatható függőleges fő tengelye körül, ekképp tartja mozgásban az egész, fokozatosan egyre kisebbedő, mozdulatlanságba merevedett, mintegy figyelő szerepet betöltő egységekből felépülő robusztus konstrukciót. Az „érzékelő” elmozdulásának látványa különleges esztétikai élményt nyújt, de rámutat a radar, a high-tech berendezés és a fából készült keresztek évezredes hagyományának kombinációjára: a korunkat átható profanitásban egy jelenkori szerkezet próbálja felkutatni a hiányzó transzcendenst.^{194 195}

---

¹⁹⁴ HEGEDŰS Eszter: Szigeti Gábor Csongor, In: Mayer Éva (szerk.): *Invariáns*. Eszterházy Károly Egyetem Vizuális Művészeti Intézetének oktatóinak kiállítási katalógusa. EKE Líceum Kiadó, Debrecen, 2016, 44–45.

¹⁹⁵ BERG, Andrea: Szigeti Gábor Csongor, In: Mayer Éva (szerk.): *Invariáns*. Eszterházy Károly Egyetem Vizuális Művészeti Intézet oktatóinak kiállítási katalógusa. EKE Líceum Kiadó, Debrecen, 2016, 44.

(42. kép) Szigeti Gábor Csongor: *F-Radar*, 2015, installáció, Korona, Somorja

A művészttelep hatodik találkozásának címe és témája a *Belső utakon* (2016) volt. Az út öröklött, kollektív tapasztalatokra épülő erőteljes szimbólumokkal bíró archetípus, így nem tűnik túlzásnak Heidegger kijelentése, miszerint „Minden út”, vagy ahogy Weöres Sándor írja: „Önmagam beutazása a mindenség beutazása”. A legtöbb művészeti műfaj nagyon szerteágazóan használja az úttal kapcsolatos kifejezéseket, metaforákat, melyek jó része közös kulturális tudatunk részét képezik. Az út életszimbólum, transz-perszonális és transzcendens jelkép, valamint a személyiségfejlődés, a tudás, az önismeret és az önmegvalósítás toposza is. Az út, mivel archetipikus kép, különösen alkalmas a személyiség lélektani vizsgálatára, segíthet az önmagunkról való tudás elmélyítésében, a tudatos és a tudattalan viszonyának feltérképezésében, mely szorosan összefügg lét-

tapasztalatainkkal. Az út-elképzelés közel áll mindenhez, aminek kezdete és vége van. Ez mindenekelőtt életutunknak a születés és a halál által határolt egészére, de sok-sok apró szakaszára is vonatkozik. Az út-motívum újra és újra megjelenik csoportok és egész népek sorsában, sőt az emberiség történelme folyamán is, ahol egyetlen nagy útba torkollik az egyéni élet ösvénye.¹⁹⁶

A művésztelepen alkotó művészeknek is megvolt külön-külön a maga módszere, amellyel a belső utat, a spirituális tartalmat képileg és anyagban kifejezték. A záró kiállítás gondolatiságáról Tolnay Imre írásában hangsúlyozta a művésztelep "spirituális elhivatottságát."¹⁹⁷ Az alkotásokban közvetetten vagy közvetlenül a lokális jelleg is megjelent. Mivel a Pomlé erdőben alkottak, több művész munkáján érezhető volt a természet hatása – annak absztrakt megjelenítési formációival –, hiszen egyrészt fizikailag is körülölelte az alkotóteret, másrészt pedig, mert az útkeresés, az eltévelyedés metaforájává válhatott.^{198 199}

Az elkészült alkotások közül kiemelném Sipos Levente *re-Dream* (2016) videoanimációját (43. kép), melyet a Korona bejárata melletti kis fülkében vetített le. Sipos fő érdeklődési köre a hagyományosan képregifikus struktúrák és gesztusok digitális generálása, mozgatása és ezen struktúrák nem elsősorban narratív, hanem adatbázis-logika mentén való elrendezése. Nem a fotórealisztikus leképezés érdekli, hanem az egyes képelemek grafikai-esztétikai szempontok alapján; a vonalak, pontok, síkidomok önmaguk maradnak, geometrikus absztrakt képet, szekvenciát alkotva. A majdnem három perces

---

¹⁹⁶ DUNART.COM6 Somorjai Nemzetközi Művésztelep leporellója, koncepció: Mayer Éva, Somorja, 2016.08.11. – 2016.08.21

A nyilvános szakmai programok a Koronában, a Városi Művelődési Központban és a Moziban valósultak meg:

1. szakmai program: Egyéni bemutatkozó előadások és beszélgetések a művésztelep alkotóival

Moderált: Both Enikő (SK) médiaszakember

Helyszín: Mozi, Somorja

2. szakmai program: A művésztelep kiállításának megnyitója: *BELSŐ UTAKON*

A művésztelep alkotói: Sergej Andreevski (MK), Voskresija Andreevska (MK), Reshat Ameti (MK), Esse Bánki Ákos (HU), Blazsek András (SK), Horváth Ágnes (HU), Kopasz Tamás (HU), Majoros Áron Zsolt (HU), Mayer Éva (SK), Mátyási Péter (HU), Gerlinde Pistner (D), Dick Roberts (USA), Sipos Levente (HU), Szűcs Gábor (SK)

Megnyitotta: Boda Bianka (SK) művészettörténész

Közreműködött: Kotiers András (SK) szaxofon

Mayer József (SK) nagybőgőművész

Kiss Sámson Endre (HU) református lelkész *Keresztény spiritualitás - hova vezet ez az út?* című előadása kötetlen beszélgetéssel

Helyszín: Korona, Somorja

Társszervezők: Somorja város, Hermész Német-Magyar Kulturális Egyesület, DUNARTCOM Egyesület

¹⁹⁷ TOLNAY Imre: Belső utak találkozásai Somorján. A DUNART.COM nemzetközi művésztelepről. *Új Művészet*, 2016/10, 4–5.

¹⁹⁸ BÁRÁNY János: *Belső utakon járnak a DUNART.COM6 alkotói*. Magyar, macedón, amerikai, német képzőművészek Somorján. 2016. <http://felvidek.ma/2016/08/belso-utakon-jarnak-a-dunart-com6-alkotoi/> (A letöltés ideje: 2018.04.13.)

¹⁹⁹ TALLÓSI Béla: Belső utak a Pomléból. *Új Szó*, 2016. 69. évf. 205. szám, 8.

szekvencia John Cage által 1948-ban írt Dream című zenemű részletének vizuális „újrálmodása”. A mozgó grafikai illusztráció alapvetően a képgrafika eszköztárát felhasználó, vegyes animációs technikával készült „videoklip”. Szabad asszociációs motívumok jelennek meg egy elsősorban szubjektív, belső térben; a kameratávrolról indított utat jár be ebben a fiktív környezetben. A háttérre vetülő árnyékok rántják vissza síkba a nézőt, hogy ne feledje az álmot körülvevő mikrovalóság jelenlétét. A szekvencia hagyományos kézi rajzok, textúrák, 3D animáció és élő videofelvétel összeillesztésével készült.²⁰⁰

(43. kép) Sipos Levente: *re-Dream*, 2016, video-animáció, Korona, Somorja

A hetedik művésztelep tematikája a *Fényküszöb* (2017) címet kapta: „Ekkor szólt az Isten: Legyen Világosság! És lett világosság.” (Ter 1,3) A művészet egyik feladata mindig is az Isteni szféra és ember közti kapcsolat megteremtése volt. Ezeknek a küszöböknek, kapuknak vagy ablakoknak a megjelenítése lehet a művészet feladata, melyet akkor tud megtenni, ha az alkotás szándéka tényleg tiszta. „Az a művészet, amely Istennel keresi a kapcsolatot, már a kezdeteknél a fény problémakörével találja magát szemben. Ugyanis mindannyiunknak van egyfajta személyes viszonya a fénnel.”²⁰¹ – mondja Beke László.

²⁰⁰ SIPOS Levente: *re-Dream*. In: Mayer Éva (szerk.): *Invariáns*. Eszterházy Károly Egyetem Vizuális Művészeti Intézetének oktatóinak kiállítási katalógusa. EKE Líceum Kiadó, Debrecen, 2016, 40.

²⁰¹ DUNART.COM7 Somorjai Nemzetközi Művésztelep leprellója, koncepció: Mayer Éva, Somorja, 2017

A személyes élményeink, és a Szentírásban olvasható fényutalások is összezsenghetnek. A Bibliában a fény vagy magát Istent jelenti, vagy az ő cselekedetét, illetve a hozzá vezető utat. Személyes élményként pedig az alkotó művészekre is gondolhatunk, akik feladatuknak tekinthetik, hogy az Isten és az ember kapcsolatát fény-motívumokkal ábrázolják. A művésztelep alkotói ezen gondolatokra reflektáltak a szimpóziumon készülő alkotásaikkal, többen közülük a fény technikát használták.^{202 203} Ugyanakkor az általuk elkészített szponzorképekből befolyó összeget Lipcsey György dunaszerdahelyi származású Munkácsy-díjas szobrászművész *Somorjai kitelepítés* emlékművére ajánlották fel, melyet 2019-ben avatnak fel a katolikus templom mellett.²⁰⁴

„Fénybe botlani, kapun belépni, ablakon kinézni – mind olyan, részben fénnel kapcsolatos kifejezések, melyek többlettartalommal bírnak. Mert nemcsak a nyelv olyan, hanem az emberi test és lélek is, hogy fényre vágyik, fény felé fordul, fénnel kommunikál.“ – mondta Tolnay Imre a művésztelep záró kiállításának megnyitóbeszédében – „...aki az imént belépett a Korona udvarba, a volt pálos kolostor félhomályos derengésébe, az sajátos fény-koncentrátumokba botlik. (...) Az elmúlt napokban Somorján készült művek is egyfajta olvasatban fény-lenyomatok, ahogy talán az embert is nevezhetjük az isteni fény lenyomatának. Fény-küszöbökbe botlunk itt tehát, fény árad belőlük, vagy fényt rejtenek. Mert a fény nemcsak a külsőt világítja meg, a fény belső dolog is, vagy leginkább az. Ennek a mély, megélt belső fénynek a felszínre hozása a

---

²⁰² TALLÓSI Béla: Fényküszöbök a művésztelepen. *Új Szó*, 2017.70. évf. 191.sz. 8.

²⁰³ BÁRÁNY János: Tizenöt alkotó öt országból a fény küszöbén. *Csallóköz*, 2017/34–35., 16–17.

²⁰⁴ DUNART.COM7 Somorjai Nemzetközi Művésztelep leporellója, koncepció: MAYER Éva, Somorja, 2017.08.11-08.20.

A nyilvános szakmai programok a Korona Udvarban, a Városi Művelődési Központban és a Moziban valósultak meg:

1. szakmai program: Somorjai-Kiss Tibor (SK/HU) képzőművész *10 új kép* önálló kiállítása

Megnyitja: Judita Kaššovicová (SK) író

Közreműködik: Juraj Turtev (SK) zenész

Helyszín: Városi Művelődési Központ, Somorja

2. szakmai program: Koncert: Bettika Quartet (SK/HU): *Szavam távoli zenére lejt* – Csukás István megzenésített felnőtt versei

Helyszín: Mozi club, Somorja

3. szakmai program: Madácsy István (HU) képzőművész előadása: *Transzparencia*

Helyszín: Mozi club, Somorja

4. szakmai program: Egyéni bemutatkozó prezentációk a művésztelep alkotóival

Moderált: Both Enikő (SK)

Helyszín: Mozi club, Somorja

5. szakmai program: A művésztelep kiállításának megnyitója: *FÉNYKÜSZÖB*

A művésztelep alkotói: Sergej Andreevski (MK), Bondor Csilla (HU), Csontó Lajos (HU), Eröss István (RO/HU), F. Balogh Erzsébet (HU), Madácsy István (HU), Majoros Áron Zsolt (HU), Mayer Éva (SK/HU), Lőrincz Zsuzsanna (SK/CZ), Gerlinde Pistner (D), Richter Sára (HU), Margita Titlová Ylovsky (CZ), Somorjai-Kiss Tibor (SK), Sztojánovits Andrea (HU)

Megnyitja: Tolnay Imre (HU) képzőművész

Közreműködik: Duna Folk Band (SK)

Helyszín: Korona, Somorja

Társzervezők: Somorja város, Hermész Német-Magyar Kulturális Egyesület, DUNARTCOM Egyesület

művész dolga, a szellemi bányákból felhozott, vagy égi szférákból lehívott szellemi-spirituális fűtőanyag „meggyújtása”, művekké gyúrása. Mert az ember fénnel való munkálkodása, babrálása a sötétséggel vívott harca is, higgyük el és tapasztaljuk meg itt és most is e művek között, hogy ennek a harcnak a legbékésebb módja a művészet és a vallás. Amint a szép somorjai református templom mennyezetére festett vigyorgó-vicsorgó középkori lények is ennek az ördöggel való küzdelemnek a fény-lenyomatai.²⁰⁵

Sztojánovits Andrea *A Tapasztalás eszközei* (2017) című installációja (44. kép) – mely doktori mestermunkájának prototípusa –, a hetedik művésztelep egyik kiemelkedő alkotása, mely a kolostor kerengőjében kapott helyet. Az installáció Kazimir Malevics fehér alapon fehér valamint fehér alapon fekete négyzetére adott reflexiója, a tér „semlegesítése”: fekete alapon fehér keret, valamint fehér alapon fekete keret az underground partiteret szimuláló sötét térben, „fekete dobozban” fogalmazódik meg. Az objektumok ledes háttérmegvilágítást kapnak, a cél egy olyan fénytér megfogalmazása, melyben az egyik véglet a vakítás, a másik pedig a sötétség, mely a nézőt egy belső nyugalmi pont keresésére hívja fel. Az installáció filozófiájában a végtelen pontjai ismétlődő vagy végtelenségig változó halmazrendszerek. A végtelen elképzelésével egy meghatározhatatlan ismeretlent képzelünk, a végtelen mint idő pontjainak egy adott meghatározottsága holtpontként értelmezhető. A holtpont egy olyan állapot, mely átbillent egy realitásból vagy álrealitásból egy másik realitásba vagy álrealitásba. A techno-ábra nem csupán esztétikai reflexió, lévén az underground partikultúra egy olyan társadalmi környezetben jött létre, melyben az eszképipizmus, a totális anyag-nélküliség, az energiák felszabadítása, a kényelmes környezet megteremtése volt a cél. Sztojánovits installációja interaktívan kommunikál a nézővel, az objektbe beépített befogadó szenzorok útján interakcióba tud lépni, ezáltal irányítja a környezet fényintenzitását.²⁰⁶

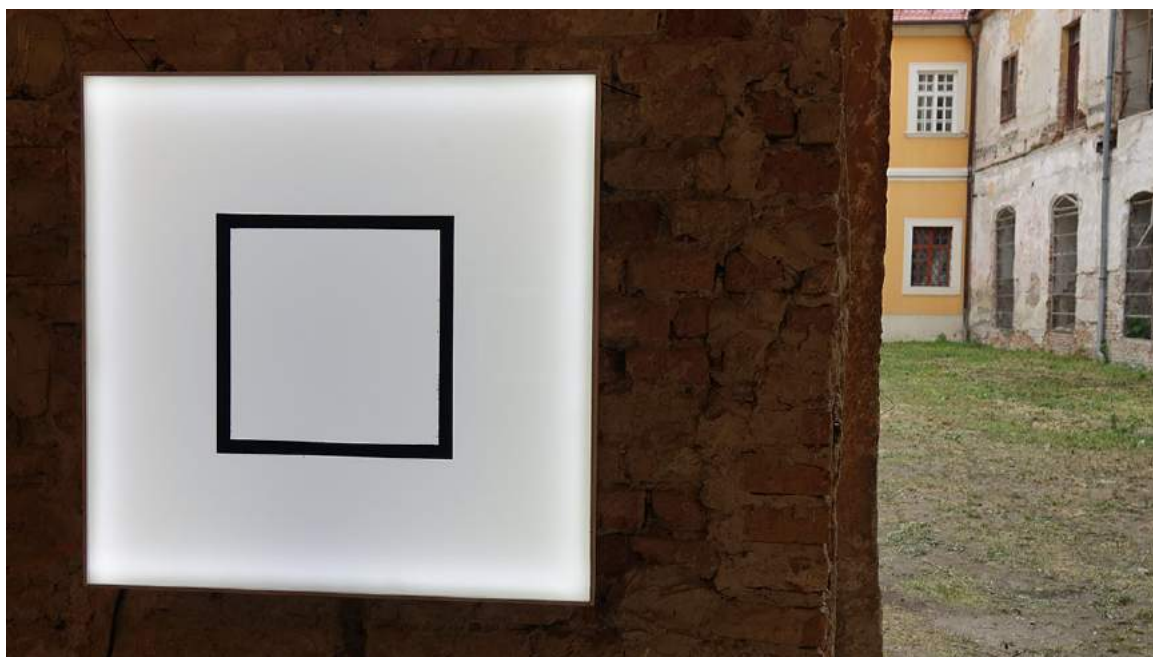
A paulánus kolostor hosszú éveken át várta, hogy hozzá méltó módon végre „megszépülhessen”, visszakapja eredeti külsejét, műemlékértékét és újrafelhasználása hozzáférhetővé váljon a továbbiakban is a városi lakosok és a széles nyilvánosság számára. A jelenlegi állapot szerint a kolostor azóta is romos állapotban áll, kivéve a katolikus egyházhoz tartozó szárnyat és a templomot. 2017-ben viszont biztossá vált rekonstruálása, a Szlovákia – Magyarország közötti pályázatok segítségével. Somorja városának önkormányzata, illetve a győri Szent Mór Bencés Perjelség sikeres pályázatot nyert, melynek eredményeképpen 2019 októberére megújulhat és újrafelhasználhatóvá vális a somorjai Korona. Ezzel együtt megtörténhet a győri Szent Mór Perjelség épületének rekonstrukciója is. A nemzetközi projekt célja a kulturális örökség helyszíneinek fejlesztése, az együttműködés támogatása a határ menti térségek kulturális és idegenforgalmi vonzerejének növelésével. A tervek szerint ez utóbbi célt fogják szolgálni a projekt eredményeképpen megrendezésre kerülő közös kiállítások, kórustalálkozók és a vallási-egyházi témájú konferenciák. Somorja és Győr városa azt reméli a közös projekttől, hogy a szomszédos országokból érkező látogatók száma jelentős mértékben növelni fogja a

---

²⁰⁵ TOLNAY Imre megnyitászövege a DUNART.COM7 záró kiállításán, Korona, Somorja, 2017.

²⁰⁶ Sztojánovits Andrea koncepciója munkájáról.

közös kulturális és idegenforgalmi együttműködés megteremtését. Szolgáltatásaikat évente akár több ezer fő is igénybe veheti.²⁰⁷

(44. kép) Sztojánovits Andrea: *A Tapasztalás eszközei*, 2017, Korona, Somorja

A Korona városi tulajdonban lévő részének és udvarának felújításával sokunk régóta dédelgetett álma válik valóra – Somorja központjában remélhetőleg létrejön egy olyan reprezentatív központ, amely a művelődést, a kultúrát, az idegenforgalmat egyaránt kiszolgálja majd. Reményeim szerint a városi önkormányzat korábbi ígéreteit megtartva a művésztelep programjainak és gyűjteményének is teret biztosít majd a renoválás után a Korona kolostor falai között. Ugyanakkor nem felejtí el a civil szervezetek és egyesületek korábbi segítségét, melyek az elmúlt években kulturális programjaikkal nagyrészt hozzásegítettek referenciaanyagként a város sikeres pályázatának elnyeréséhez.

---

²⁰⁷ LŐRINCZ Adrián: *Megújul a somorjai "Korona"*. 2017. <http://felvidek.ma/2017/09/megujul-a-somorjai-korona/> (A letöltés ideje: 2018.04.12.)

6.

**NAGYSZOMBAT DESZAKRALIZÁLT TERE:
JÁN KONIAREK GALÉRIA – NAGYSZOMBATI ZSINAGÓGA**

(45. kép), *Ján Koniarek Galéria – nagyszombati zsinagóga*, Nagyszombat

A Ján Koniarek Galéria 1976-ben alakult meg, Ján Koniarekról, a modern szlovák szobrászat megalapító személyiségéről kapta elnevezését. 2002 óta a Nagyszombati Önkormányzati Kerület alá tartozik, non-profit szervezetként működik. Legfőképpen a 20. század művészetét uraló témákra, valamint a kortárs vizuális kultúra bemutatására összpontosítanak. A Ján Koniarek Galériának hosszú ideig nem volt saját kiállítási helyszíne. Így kiállításait más kulturális intézményekben, mozikban, könyvtárakban, termelési intézményekben valósította meg az egész nagyszombati járáson belül (Nagyszombat, Pöstyén, Hlohovec, Hrnčiarovce, Brestovany). A társadalmi körülmények megváltozása után a galéria saját expozíciós és adminisztratív helyiségei jöttek létre. Azóta két helyszínen mutatják be a tárlatokat, 1992-től a *Kopplov-villában (Kopplova vila)* és 1994-től a *Zsinagóga – Kortárs Művészetek Központjában (Synagóga – Centrum)*

súčasných umení) (45. kép). A galéria, mint gyűjteményfejlesztő és adatfeldolgozó intézmény saját imázsának a megerősítésére törekszik, és a látogatók egyre szélesebb spektrumához kerül közel. Célja, hogy metodikus gyűjtői tevékenységével megszerezze, és a szakmai, valamint a laikus nyilvánosságához közel vigye az egyre szélesebb körre kiterjedő művészeti alkotásokat. Ugyanakkor célja, hogy kutatással, valamint publikálással foglalkozó intézményként működjön, így a galéria részét képezi egy szakirodalommal rendelkező könyvtár is. Az intézményben széleskörű lektori programok is szerepelnek. A galéria a nemzetközi művészeti versenyek főrendezőjeként is tevékenykedik, mint a *Nagyszombati Plakát Triennálé (Triennale plagátu Trnava)* és újabban a *Szkúter – Fiatal Szlovák Művészek Biennáléja (Skúter - bienále mladého slovenského umenia)*. A kortárs művészet bemutatására irányuló nemzetközi intézményrendszer, a *Central European Art Festival*²⁰⁸ alapító szervezeteinek az egyike.²⁰⁹

Nagyszombat történelmi jelentőségű város, máig erőteljes kulturális, vallási, oktatási és ipari központja Szlovákiának. Ma székhelye a nagyszombati járásnak és széleskörű kulturális infrastruktúrával rendelkezik. 1238-tól szabad királyi város volt, történelmi magját emlékműveinek egyediségével és megőrzésével az emlékművédelem 1987-ben a város a szlovák nemzeti műemlékvédelem jegyzékébe került. Számos temploma és egyházi hivatalának székhelye miatt a “Kis Róma” becenevet kapta. A Ján Koniarek Galéria szándéka szerint a Záhorská Galéria-val (Senica) és a Kortárs Magyar Galériával (Dunaszerdahelyen) együtt teremtik meg a szükséges szakmai hátteret a kortárs vizuális művészeteknek a régióban.²¹⁰

A nagyszombati régióban számos jelentős szlovák művész származik a 20. századból, mint Ján Koniarek, J. Štefunko, Majerník C., J. Reichentál, E. Spitz, A. Klimo, J. Koller, vagy A. Cepka.²¹¹

Nemzetisége szerint a város legnagyobb részt szlovák, kis számban cseh és magyar. A zsidók már a 14. században letelepültek a városban, megalapítva a magyar királyság egyik legelső hitközségét. 1494-ben – egy vérvádper után –, tizenhat nagyszombati zsidót meggyilkoltak, majd nemsokára minden zsidót kiutasítottak a városból. Több száz éven át nem léphették át a város kapuit, s nem is tértek vissza egészen a 18. századig. Nagyszombat városképét két egykori zsinagóga is ékesíti; mindkettő a 19. század végén épült. Az 1892-ben emelt ortodox zsinagóga kicsi, meglehetősen egyszerű épülete magántulajdonba került, ma elhanyagoltan áll a szűk Havliková utat szegélyező magas fal mögött. A többségi status quo ante közösség 1881-ben Jakub Gártner bécsi építész tervei alapján kezdte építeni a neológ zsinagógát – épp a másikkal szemközt, a Halenárska úton–,

---

²⁰⁸ Central European Art Festival fő célja a szakmai kommunikáció elősegítése és támogatása a lengyel, cseh, szlovák, magyar kortárs művészeteknek, a képzőművészet, a mozi és a zene területén. Mindezeket megismertetését tűzte ki célul a szlovák nyilvánosság és Nagyszombat lakói felé.

MIRONOV, Michal: *Stredoeurópsky festival umení 2008. Trnava má nový umelecký festival*. 2008. <https://www.gjk.sk/sk/vystavy/periodicke-akcie/stredoeurópsky-festival-umeni/stredoeurópsky-festival-umeni-2008/> (A letöltés ideje: 2018.04.14.)

²⁰⁹ <https://www.gjk.sk/sk/profil/historia/> (A letöltés ideje: 2018.02.07.)

²¹⁰ Uo.

²¹¹ Uo.

ami 1897-ban lett készen. Belső tere háromhajós, bazilika elrendezésű. A második világháború idején közel kétezer zsidót deportáltak és a közösségük teljesen megszűnt a városban. A zsinagóga döbbenetes hatású emlékműként tiszteleg a helyi zsidók előtt, akik a holokauszt idején lelték halálukat. Az épület mellett áll a Szalatnay Artúr tervezte holokauszt-emlékmű.

Az épületet az 1950-es években egy cég megvásárolta és raktárként használta, belterébe öt emeletet és egy teherliftet építettek. 1978-ban a zsinagóga a szlovák nemzeti műemlékvédelem jegyzékébe került. 1981-ben a Ján Koniarek Galéria megkapta, majd 1986-ban tűz rongálta meg. Az 1990-es évek elején az ikertornyos téglapépület omladozó rom volt csupán. 1992-93-ben a Ján Koniarek Galéria részenként restaurálták, kortárs művészeti központtá és hangversenyteremmé alakították. Átalakítása idején a szakemberek úgy jártak el, mint Somorján: meghagyták és az épületbe foglalták a pusztulás nyomait. Kívülről változatlanul romosnak tűnt sokáig a zsinagóga, belül sem vakolták és festették újra falait, megőrizték a kopott freskókat, az elmosódott héber feliratokat. Az épület nagy változáson ment át: rendkívüli hangulata csak emeli az előadások, a koncertek és kiállítások fényét, utóbbiak gyakran reflektálnak a történelmi eseményekre és a kollektív emlékezetre. A tér kifejezetten alkalmas az új mediális munkák (objektok, installációk, videóinstallációk, interaktív projektek) bemutatására. A nők karzata a judaika kiállításnak – mely a Szlovák Nemzeti Múzeumhoz tartozó Zsidó Kultúra Múzeumának egyik fióktárlata –, ad helyet.²¹²

A nagyszombati zsinagóga elsőként az *Út (Cesta)* (1994) című csoportos kiállítással nyitotta meg kapuit az *Untitled* csoporttal (P. Meluzin, V. Oravec, M. Pagáč, J. Želibská).²¹³

„Miként fogalmazható meg a létező világok, a szemléletek közötti határ, átmenet, milyen sajátosságai vannak mindennek a művészetben? Ki van körön belül, ki rekedt ki – illetve lett kirekesztve? Létezik-e központ és periféria, átjárhatóság a kettő között, és ki határozza meg, hogy ki tartozik a fővonalhoz és ki a marginálishoz, tulajdonképpen mi a kiemelkedő jelentőségű, a meghatározó, és mi képviseli a marginalitást a kortárs szlovákiai képzőművészetben?”²¹⁴ – kérdi Hushegyi Gábor. Állandósult visszatérő kérdések ezek 1989 óta, melyek foglalkoztatják a képzőművészeti szcénát. Szlovákiában 1993 óta tevékenykedő *Soros Kortárs Művészeti Központ (SCCA)* éves tárlatai ezekre a kérdésekre keresték a választ, különböző hangsúlyokat kiemelve a közegben megjelenő állandó változásoktól függően. A *Labirintusok*²¹⁵ (1993) címet adták az első Soros-kiállításnak, mely a Kopplov-villában került megrendezésre. 1989 után a cseh/szlovák művészeti

---

²¹² www.slovak-jewish-heritage.org (A letöltés ideje: 2018.01.25.)

Adatbázis Szlovákia összes ismert zsinagógaépületéről. Temetők és egyéb zsidó vonatkozású helyszínekről

²¹³ <https://www.gjk.sk/sk/profil/historia/> (A letöltés ideje: 2018.02.07.)

²¹⁴ HUSHEGYI Gábor: *Idekint – odabent; odakint – idebent, avagy a létező világok mezsgyéjén*. Az SCCA – Slovakia 3. éves tárlata. 1997. <http://www.kalligramoz.eu/Kalligram/Archivum/1997/VI.-evf.-1997.-marcius-A-lehetseges-vilagok-hataran-Made-in-Slovakia/Idekint-odabent-odakint-idebent-avagy-a-letezo-vilagok-mezsgyejen> (A letöltés ideje: 2018.02.12.)

²¹⁵ L. Čarný, R. Gregor, Nová vážnosť (J. Koller, P. Rónai), R. Ondák, B. Ondreička, P. Ondreičková, K. Pichler, R. Sikora, J. Šrámka: *Út (Cesta), Kopplov-villa, Nagyszombat, 1993.10.1. – 1993.11.30.*

életben – ahogy Közép-Kelet-Európában másutt is – vezető kulturális és kiállítási intézmények nyitották meg kapuikat az évtizedekig csupán tűrt, vagy tiltott művészeti megnyilvánulások előtt. Ada Krnáčová-Gutleber a kiállítási katalógus előszavában még magától értetődően a nyitottság és a tolerancia fogalmakra hivatkozott, mely szerint „teret kell adni azon gondolatok kifejtésére és megjelenésére, amelyekkel nem tudunk feltétel nélkül azonosulni, meg kell tanulnunk őket elfogadni”.²¹⁶ Ugyanakkor néhány sorral lejjebb a nyitottság parttalanságának veszélyére és szakmai korlátaira mutatott rá, s a „körön belüli nyitottság” elvét hangsúlyozta és tartotta elfogadhatónak. Az első Soros-kiállítás anyagában műfaji és korosztálybeli korlátozás valóban nem volt, a művek nagy része művészeti problémákat felvetésére vagy megoldására összpontosított, ahol a művészetten kívüli történések még nem jelentek meg. Ugyanakkor volt egy naiv elképzelés is: „A zárt körön belüli nyitottság egy új, a lehetőségekhez mérten egy nagyobb kör létrehozását jelenti, amely felfalja a korábbi, a zártat.”²¹⁷ Ez a szemlélet a Labirintus-témában is fellelhető volt, ahol a művészek reagáltak a kor emberét veszélyeztető negatívumokra és az új médiaalternatívákban rejlő veszélyekre.

A második Soros-kiállítás a *Margináliák* (1994) a zsolnai Vág Menti Művészeti Galériában, majd a harmadik kiállítás-sorozat *Az aura művészete* (1995–96) már a nagyszombati zsinagógában valósult meg Jana Geržová művészettörténész koncepciója szerint. Egymástól eltérő szemléletű és korú képzőművészek installációs munkáikkal mutatkoztak be a két év során kilenc kiállítás alkalmával.²¹⁸ Ezek közül a harmadik volt Monika Kubinská, Bohuš Kubinskí *Story* (1995) című tárlata, akik a kiállítás-sorozaton belül a leginkább helyspecifikus intermediális projektet hozták létre a zsinagóga terének addigi felhasználásával (46. kép). A létrehozott installáció „in situ”-ként jött létre, a tér adottságait figyelembe véve, ami egy megismételhetetlen, reprodukálhatatlan élményt eredményezett. Az akkor még harmincas éveiben járó fiatal Kubinký művészpáros együttműködött Iris Szeghy zeneszerzővel, aki az installáció téri hangját komponálta meg „*Story*” címmel, melyet két zeneműből (*Psalm – Hommage a Rodin*, *Story – Sigue von Osten*) állított össze. Közös projektjük része volt a *Bratislava European Electronic Computer Art and Music Project BEE 95 CAMP* programsorozatnak.

Ebben a tekintetben, a *Story* projektben három fő elem játszott szerepet, melyet a kiállítás koncepciójában is pontosan megfogalmaztak: az építészet (mint létező fizikai szerkezet), a helyszín (mint adott spirituális tér) és művészi stratégia (idea realizálása magán a művészeti anyagon keresztül), melyet a koncepciójukban is pontosan megfogalmaztak.

Építészet és helyszín: a nagyszombati zsinagóga több mint száz éves épület, kultikus hely. Magában hordozza az emberi emlékezet jelentős nyomait, ugyanakkor a szó szoros értelmében történelmi architektúra, melynek metaforikus többlete van (hosszú és

---

²¹⁶ KRNÁČOVÁ–GUTLEBER, Ada: *Labyrinty – Labyrinths*. Katalógus. SCCA-Slovakia – Galéria Jána Koniarka, Bratislava–Trnava 1993, 5.

²¹⁷ Uo.

²¹⁸ Uo.

eseménydús zsidó történelem). A Genius loci, a hely szelleme félreérthetetlenül jelen van és a tér energiája egyfajta aura, a lélek kisugárzása.

Az anyag használata mint művészeti stratégia: a zsinagóga beltere a megtöltött víztömeeggel (30 cm magasságig borította el a földszintet) egészült ki. A víztükör megsokszorozott látvánnyal adta vissza az architektúra részleteit, melyet méginkább fokozott a vízpára és fények misztikus játéka. A Kubinski házaspár szerint az anyag nagyon eltérő irányba tudja vezetni egyidejűleg a nézőt. Egyfelől a múltba való visszatekintést hívja elő, hivatkozva a víz és kén elemek természetes tulajdonságára. Másrésről az anyag többretegű jelentőségéről van szó: a víz mint az élet feltétele, számos vallás egyik elsődleges szimbóluma; a kén a bibliai romlás szimbóluma.²¹⁹

(46. kép) Monika Kubinská, Bohuš Kubinský: *Story*, 1995, helyspecifikus installáció, Ján Koniarek Galéria – nagyszombati zsinagóga, Nagyszombat

²¹⁹ GERŽOVÁ, Jana: *Monika Kubinská, Bohuš Kubinský: Story*. 1995. <https://www.gjk.sk/sk/vystavy/archiv-vystav/1995/monika-kubinska-bohus-kubinsky-story/> (A letöltés ideje: 2018.02.12.)

Az aura művészete kiállítás-sorozat ötödik állomásába csatlakozott be Németh Ilona *Labirintus*²²⁰ (1996) helyspecifikus installációja is (47. kép) – a már korábbi fejezetben említett prágai kiállítása és annak indíttatása hosszabb ideig éreztette hatását –, melyet *Anna Fedákovával (Tajomstvo)* közös kiállításon mutatott be.²²¹ Németh a nagyszombati zsinagógában 70 tonna homokból és 1000 darab jutazsákból készítette el 12 méteres átmérőjű labirintusát, amely a tátralomnici *Elementáris object II.*²²² (1994) alkotásának folytatásaként anya-labirintusként is értelmezhető.²²³

(47. kép) Németh Ilona: *Labirintus*, 1996, helyspecifikus installáció, Ján Koniarek Galéria – nagyszombati zsinagóga, Nagyszombat

²²⁰ KRNÁČOVÁ–GUTLEBER, i.m. 5.

²²¹ PETRÁNSKY, Ludo: *V trnavskej synagóge je až do 28. marca piata výstava v rámci cyklu Umenie aury*. 1996. <https://www.sme.sk/c/2105426/v-trnavskej-synagoge-je-az-do-28-marca-piata-vystava-v-ramci-cyklu-umenie-aury.html> (A letöltés ideje: 2018.02.06.)

²²² HUSHEGYI Gábor: *Németh Ilona – A művészeti mobilitás másfél évtizede*. 2003. <http://www.pragaitukor.com/archive/pt200403/tartalom.php> (A letöltés ideje: 2018.02.06.)

Vulva-motívum, amely földbe vájt nyílásként, fizikai tényként tátongett. Ez az environment vagy környezet átalakítás gallyak, és vesszők felhasználásával készült, amelyek jelentésükben is a termékenységre utalhatnak, melyet a földanya archetípussal is társíthatjuk.

²²³ HUSHEGYI Gábor: *Idekint – odabent; odakint – idebent, avagy a létező világok mezsgyéjén*. Az SCCA – Slovakia 3. éves tárlata. 1997. <http://www.kalligramoz.eu/Kalligram/Archivum/1997/VI.-evf.-1997.-marcius-A-lehetseges-vilagok-hataran-Made-in-Slovakia/Idekint-odabent-odakint-idebent-avagy-a-letezo-vilagok-mezsgyejen> (A letöltés ideje: 2018.02.12.)

Az aura művészete kiállítás-sorozatot a *Hely emlékezete (Pamät' miesta)* kiállítás-sorozat követte, melynek szintén Jana Geržová volt nyolc alkalommal a kurátora. Az ötödik kiállítás-ként Rónai Péter képzőművész mutatta be *After Alter Ego* (1997) című munkáját (48. kép), aki visszatérő művésze a Ján Koniarek Galéria-nak, a Kopplov-villa kiállító termeiben (*Mixed Memory* (2007) – önálló kiállítása, *Labirintusok*, *Prerušený obraz* (2004), *Stála expozícia* (2010) – csoportos kiállítások) vagy a zsinagóga terében (*Sampler* (2005) – csoportos kiállítás) több alkalommal szerepelt műveivel.

Rónai Péter nevének említése nélkül aligha beszélhetnénk a cseh–szlovák, a szlovákiai magyar, illetve a magyar képzőművészeti szcénáról, ami a nyolcvanas, kilencvenes és kétezres éveket illeti. Úttörő személyiség, szerteágazó alkotói tevékenysége mellett oktatóként is tevékenykedik, jelenleg a Kassai Műszaki Egyetem Művészeti Karának professzora, tanszékvezető tanára. A játékba hozott technikák és médiumok tekintetében egy valósággal univerzális alkotóról van szó, művei közt sok minden akad: videók és videoinstallációk, objektok, szobortervek, kollázsok, fotók, rajzok, festmények, performanszok, happeningek, asszamlázsok, illetve besorolhatatlan vagy néven nem nevezhető tárgyegyüttesek és ezek tudatos (vagy asszociatív) ötvözése. Igen gyakran és rendkívüli előszeretettel él a humor, a szarkazmus, az (ön)íronia eszközeivel, ezek mindennemű al- és válfajaival. Számos munkájában érezhető a kötődés a magyar írott kultúrához, ezen belül is elsősorban Karinthy és Örkény szövegeihez.

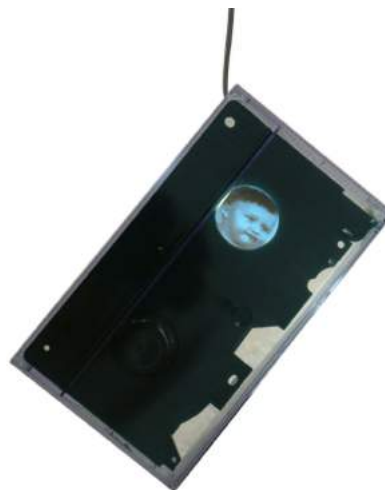
Nagyhatású kiállításai és akciói mellett életművének fontos állomása Július Kollerrel való együttműködése, művészpárosként *Új komolyság (New Seriousness)* néven hozták létre emblematikus akcióikat a 80-as és 90-es években.

A cseh- és szlovák képzőművészeti szcénában legelsőként kezdett videóval és fotográfiával foglalkozni, melyek technikai sajátosságait és összekapcsolódásait a 70-es évek közepétől kutatja, majd bővítette tovább eszköztárát az inter- és multimédiális installáció műfajával. Egy igazi posztmodern alkotó, provokatívan humoros, gyakran szarkasztikus és újszerű képzettársításokra készlet tárgyegyütteseivel. Szinte egész életművén át saját magát dokumentálja, elemzi, vagy éppen figurazza ki az identitás, a művészi énkép, a teremtő ego, az öntudat kérdéskörök folytonos és visszatérő boncolgatásával, ahol önarcképei saját maga tükörképei, mutációi, a kreatív felhasználás legkülönbözőbb variációival. Szinte nincs olyan téma, legyen az művészettörténeti, aktuálpolitikai, vagy az élet bármilyen történéseiből vett jelenet, ami szűrőjén ne lényegülne át és ne csapna át egyfajta játékos kísérletezéssé. Számára nem a forma, nem a látvány a fontos, hanem leginkább az idea, az elméleti szikra.

A nagyszombati zsinagóga terében Rónai *After Alter Ego* munkájánál az installáció két nagyméretű objektumból áll. Az egyik fekete műbőr bevonatú, mely az előtérben volt elhelyezve, a másik fekvő helyzetben volt látható tükörfelülettel bevonva. A plasztika alapja egy Dávid csillag, amiből egy kereszt nő ki – a kettő együtt egy akasztófát jelképez, amin egy VHS kazetta „lóg”. A kazettában egy kisméretű LCD display volt elhelyezve, ami az „*autoReverse*” című művet vetítette le, mely egy ún. önarcképsorozat-morfing

(a gyerekkori fotóktól a jelenkorig.) A fekvő objektumban egy kamera figyeli a nézőt és kivetíti egy kisméretű LCD monitorra.²²⁴

„... éppen most hol látható Rónai Péter? A kérdés önmagában is komplikált, mivel nem tudjuk, hogy melyik identitásáról van szó tulajdonképpen. A művész, polgár, apa, pedagógus, vagy örök játékos, misztifikátor, vagy végső soron az intrikus identitásáról? A kérdés még annyival is összetettebb, hogy nincs szilárd pontunk, amelyre támaszkodhatnánk, semmi biztosíték arra, hogy igazat mondunk, ha látszólag kézenfekvő igazságot is állapítunk is meg. Milyen mértékben érvényes például az, hogy Rónai Péter már nem gyerek, ha figyelembe vesszük azt a szakmát, amit választott és ahol a tiszta-semmivel sem terhelt tekintet, a keményfejű ellenkezés és a konvenciók elvetése az alkotás feltételeinek egyik meghatározója. Emlékeztetnem kell arra, milyen eltökéltséggel és gyerekes örömmel defenesztrálta, tehát az ablakon át kihajította, az egész saját installációját, az első jubileumi Labirintus²²⁵ kiállítás alkalmából, éppen itt a Ján Koniarek Galéria Kopplov kastélyában, 1993-ban, hogy bejelentse saját munkássága egy vonulatának kiüresedését.”²²⁶ – hangzott el Jana Geržová kurátori szövegében, a kiállítás megnyitójakor.

(48. kép) Rónai Péter: *After Alter Ego*, 1997, installáció, videó, Ján Koniarek Galéria – nagyszombati zsinagóga, Nagyszombat

²²⁴ Rónai Péter leírása az *After Alter Ego* munkájához egy levelezésünk alapján.

²²⁵ RÓNAI Péter (szerk.): *Peter Rónai – Rónai Péter*. FO ART, Pozsony, 2012, 185.

„A Soros alapítvány jubileumi kiállítása, ahol a legjobbnak értékelt alkotás különdíjban részesült. Rónai Péter és Július Koller egy hordozható „emlékszobát” hoznak létre, mely a csoportjukból a New Seriousness tevékenységét reprezentáló, akcióikból visszamaradt – de immár művészeti – tárgyak site specific installációjából állt. Rónai a különszámát az eredményhirdetés aktusára időzítette, mikor is – minden előző bejelentés nélkül – saját installációjának tárgyait defenesztrálta, azaz a galéria ablakán kidobta... Ezen akciók installáció a szerző meghatározásával a gravitációval való komponálás metódusa. A nemzetközi bíráló bizottság elnöke Klaus Hineff ezután megállapíthatta: „Na, ez így már lehet, hogy ér valamit...?” – írja Rónai Péter a *Labirintus* (1993) című kiállításokról magyarázatként.

²²⁶ Uo. 203.

Ezt követte a „*A tér meghatározása*” (*Vymedzenie priestoru*) (1999-2000) hat kiállításból álló sorozat, melynek szintén Jana Geržová volt a kurátora.

Az elmúlt évek kiállításai közül kiemelném Matuš Lányi munkáját, aki a fiatal generáció képviselője a kelet-szlovákiai képzőművészeti szcénának. A *Katedrális* (*Katedrála*) (2010) című monumentális szobrászati alkotása (12x14x6 méter) a Kopplov-villa kertjében került felállításra (49. kép), aminek alapja a keresztény templom formájának mintájára állványzati konstrukcióból volt felépítve. Lányi több éve reflektál a keresztény témákra és kultúrkörre, hol humoros, hol szarkasztikus nyelvezettel. Az utóbbi időben készült munkáit profán közegben állította fel – mint sportpálya, tornaterem –, ahol templomok alaprajzait rajzolta fel. *Katedrális* című munkája is ezt a sort követi a 3D megoldással, “rekonstrukcióját” jelenti a keresztény tematikának és tradíciónak, amit szerinte elavult és elkerült témaként értékelnek a kortárs vizuális kultúrában. *Katedrális* (csontváza - Skeleton) szimbolikus templomot is jelent. A Skeleton katedrális a szimbolikus kegyhelyet ábrázolja, a művész szerint a csontváz transzparenciája utal a profán tendenciák beszivárgására a szakrális környezetben, ami lineárisan tagolt épületi állványzattal van munkájában definiálva. Az enteriőr lelki jellegzetessége külső intervencióknak van kiadva, aminek következménye, hogy a tér üresedéséhez és entitásának megszűnéséhez vezet. A mű tükrözi a lelki devalváció tendenciáját, illetve a szekularizációt és rámutat arra az értékorientációra, ami a posztmodern társadalmunkban fennáll.²²⁷

(49. kép) Matuš Lányi: *Katedrális*, 2010, monumentális szobor, Kopplov-villa kertje, Ján Koniarek Galéria, Nagyszombat

---

²²⁷ Bevezető szöveg Matuš Lányi (1983) *Katedrális* című kiállításához, Ján Koniarka Galéria, Kopplova-villa kertje, Nagyszombat, 2010.09.14. – 2010.10.14., kurátor: Vladimír Beskid
BESKID, Vladimír: *Matuš Lányi Katedrála*. 2010. <https://www.gjk.sk/sk/vystavy/archiv-vystav/2010/matus-lanyi-katedrala/> (A letöltés ideje: 2018.02.12.)

A három elismert fiatal cseh képzőművész Jan Pfeiffer, Adéla Součková, Dana Sahánková csoportos kiállítása a *Spiritualitás, szekularizáció, kétoldaliság – A hiedelem árnyéka mások elméjében (Spiritualita, sekularita, bilaterálnost' – Stín víry v mysli jiných)*²²⁸ (2017) (50. kép), mely helyspecifikus installációból, performanszból, nagyméretű festményből tevődött össze. A kiállítás része annak a posztkonceptuális kortárs cseh- és szlovák művészetnek, mely a grafika műfajának határait feszegeti monumentális téri megjelenési formáival együtt. A fiatal negyven év alatti cseh és szlovák művészekből álló csoportosulás innovatív tevékenységét 2014 óta jegyzi a művészeti és kurátori közeg leginkább Csehországban és Szlovákiában.²²⁹

A kiállítás témája foglalkozik a hit és a szekularizáció kettősségével. Kurátoruk Lenka Sýkorová, aki valójában a projekt egyik alkotója. A kiállítás koncepciójában fókuszál arra a problematikára, mely a mai társadalmunkat egyre erősebben jellemzi az ateizmus felé irányuló orientálódással. Szerinte ez vezet a hit szétaprózódásához és a mások hite iránti intoleranciához. „Megcsorbul a hit és a tolerancia mértéke a mások hitében és vallásában. A közép-európai térség történelmileg kapcsolatban áll a zsidó-keresztény kultúrával, aminek archetípusai mélyebben befolyásolnak minket, mint ahogy azt hajlandóak vagyunk elfogadni. A 21. század elején a spirituális élet megváltozik, ugyanakkor manapság az emberek sokszor visszatérnek a gyökereikhez, amelyek segítenek megtalálni az elveszett identitást. A kiállítás e kettősségre reagál: a hittől a szekularizációig és visszafelé. A kiállításon a kifejezési eszköz a rajz lett a kortárs értelmezések határain belül. A fiatal művészek generációja szándékosan dolgozik kultúr-szociológiai és politikai viszonyokkal, mivel nagymértékben befolyásolnak bennünket.”²³⁰ – írja Sýkorová a kiállítás koncepciójáról.

A kiállításon szembetűnő helyet foglal el Jan Pfeiffer térgrafikája (51. kép), mely egy nagy hullámként lett installálva a térben. A művészt érdekli az ember és tér kapcsolata, az elmúlt időszakban monumentális grafikákat hoz létre grafitpor alkalmazásával. A zsinagóga terébe performansszal egybekötött térgrafikát épít fel, ezzel a gesztusával a rajz térbeli objektummá válik. Egy megosztott ország illúzióját kelti, ahol "kettő féle szabály érvényesül a földön". A dialógus értelmezhető segélyhívásként is a dombon túlról is. Két ember ugyanazon a helyen, ugyanabban az időben vallási és politikai határozatok miatt egészen máshol lehet. A szerző így utal a kettészakadt Palesztinára a személyes tapasztalataira is reflektál.²³¹

---

²²⁸ Kurátori szöveg Jan Pfeiffer, Adéla Součková, Dana Sahánková a *Spiritualitás, szekularizáció, kétoldaliság – A hiedelem árnyéka mások elméjében* csoportos kiállításához, Ján Koniarek Galéria – nagyszombati zsinagóga, Nagyszombat, 2017.09.14. – 2018.10.14., kurátor: Lenka Sýkorová SÝKOROVÁ, Lenka: *Spiritualita, sekularita, bilaterálnost'*. Stín víry v mysli jiných. 2017. <https://www.gjk.sk/sk/vystavy/archiv-vystav/2017/spiritualita-sekularita-bilaterálnost/> (A letöltés ideje: 2018.02.12.)

²²⁹ SÝKOROVÁ, Lenka: *Spiritualita, sekularita, bilaterálnost'*. Stín víry v mysli jiných. 2017. <https://www.gjk.sk/sk/vystavy/archiv-vystav/2017/spiritualita-sekularita-bilaterálnost/> (A letöltés ideje: 2018.02.12.)

²³⁰ U.o.

²³¹ Uo.

A zsinagóga terét Adéla Součková textiljei is uralják, aki a zsidó spiritualitás témáját dolgozta fel. Munkáját közvetlenül a kiállítótérbe tervezte, egy templomi függönyt lógatott be a térbe, amely szimbolikusan elválasztja a profán és a szakrális teret. Munkájának dramatizálását még inkább fokozta a függöny koptatott, szakadt és szétmállott felülete. Szimbolikusan ajtót nyit, és ugyanakkor felteszi a kérdést, hogy hová vezet ez az ajtó? A Golem, amely a vészkijárat menekülési piktogramját stilizálja, a "menj el" cselekedetet mutatja. A Golem megkettőzése és egymással szembe helyezése mégis egy találkozást szimbolizál. Součková ezekkel a stilizált leegyszerűsített ábrázolásokkal elemzi a társadalom jelenlegi helyzetét.²³²

Dana Sahánková szintén monumentális grafikákat mutatott be, melyekkel fókuszált a spirituális atmészférára, ezzel együtt bevonva a nézőt a képbe. Munkái gazdag belső tartalommal rendelkeznek.²³³

(50. kép) Jan Pfeiffer, Adéla Součková, Dana Sahánková: *Spiritualitás, szekularizáció, kétoldaliság – A hiedelem árnyéka mások elméjében*, 2017, helyspecifikus installáció, Ján Koniare Galéria – nagyszombati zsinagóga, Nagyszombat

---

²³² Uo.

²³³ <http://nzs.trnava.sk/?q=node/2475> (letöltés ideje: 2018.02.12.)

(51. kép) Jan Pfeiffer: *Térgrafika*, 2017, performansz,
Ján Koniarek Galéria – nagyszombati zsinagóga, Nagyszombat

Lenka L. Lukačovičová fiatal szlovák művésznő a *Szürke könyv (Šedá kniha)*²³⁴ (2017) fotóinstallációjának (52. kép) tematikájával több éve foglalkozik, aminek kereteit két fő vonal határozza meg, amelyek egymást keresztezik. Egyrészt a téma politikai női foglyokról szól az 50-es évek csehszlovák sztálinizmusának és a 80-as évek szocializmusának időszakából. A projekt címét arról az azonos nevű, az 1950-es évekből származó iratról kapta, ahol áldozatok hamis tanúvallomása miatt fogságot, kínzást, vagy egyes esetekben gyilkosságot kaptak. Másrészt a művésznő kísérletezik a fotográfia játékos, szétszórt elhelyezésével a zsinagóga terének talaján, a kísérleti fotográfia határainak feszegetésével. A nézők interaktívan kapcsolódnak be a szemlélődésbe, a múlt eseményeinek újragondolásával. Az üveggel lefedett 150 fotográfia között járhatnak, rájuk is léphetnek, így azokat felszínei meg is sérülnek, vagy megsemmisülnek egyúttal. A zsinagóga felső galéria részénél a művésznő fotókat lógatott be a térbe, ahol börtönök belső tereinek nyomasztó, kiüresedett tereit mutatja be.²³⁵

²³⁴ <https://mytrnava.sme.sk/c/20373687/lenka-lukacovicova-priniesla-do-galerie-fotografie-vazenkyn.html> (A letöltés ideje: 2018.02.14.)

²³⁵ Kurátori szöveg Lenka L. Lukačovičová *Szürke könyv* című kiállításához, Ján Koniarek Galéria – nagyszombati zsinagóga, Nagyszombat, 2016.11.02. – 2017.12.04., kurátor: Simona Bérešová

(52. kép) Lenka L. Lukačovičová: *Szürke könyv (Šedá kniha)*, 2017, fotó-installáció,
Ján Koniarek Galéria – nagyszombati zsinagóga, Nagyszombat

KOMÁROM DESZAKRALIZÁLT TERE: LIMES GALÉRIA, VOLT KATONATEMPLOM

Komárom a szlovákiai magyarság egyik legfontosabb kulturális és politikai központja. Mivel határmenti település, aktív kulturális kapcsolatot ápol Magyarországgal. 1952 óta működik a jelentős hagyományokkal bíró Jókai Színháza. A kiállítási helyszínek közül fontos megemlíteni a *Limes Galériát*.²³⁶

A domonkos-rendi templom és kolostor romjain építették a református hívők, 1640 körül a templomukat, majd a ferencesek az 1763-as földrengés után a klasszicista jegyeket felmutató későbarokk stílusában építették át. Miután 1809-ben a ferencesek elköltöztek Komáromból, a katonaság kezdte használni élelmiszerraktárként, 1906-tól a II. világháború végéig pedig helyőrségi templomként. A nagyon rossz állapotban lévő katonatemplomot az 1990-es években kezdték helyreállítani, jelenleg a kortárs művészeteket bemutató Limes Galéria működik a falai közt, melyet a *Duna Mente Művészetéért Polgári Társulás – a Pro Arte Dunubii* alapította 2001-ben, művészeti vezetője Farkas Veronika művészettörténész. A polgári társulás kulturális aktivitásának nagy része két helyszínhez kötődik Komáromban: az egyik a *Nádor Utcai Galéria* (Bencés Rendház folyosóján), a másik a Limes Galéria.

Az épület 2001-ig igen leromlott állapotban leledzett. A polgári társulás önkéntesei és barátai segítettek a templom talajának lebetonozásában. Jelenleg is így áll, romos állapotában, viszont legalább tisztán, és újrafelhasználhatóak terei. A falakon körös-körül freskótöredékek és falképmaradványok láthatóak, melyeknek állagát sem könnyű megőrizni. A falak helyreállításánál kerültek elő a korábbi Domonkos-rendi kolostor alapjai. A város jóvoltából megerősítették az épület falait és a tetőszerkezetét, így megóvták a további enyészettől.

A város próbálkozott az épület újrahasznosításával; különböző elképzelések merültek fel, de mivel jellegéből adódóan a templomépület nem felel meg például irodaháznak és nem kifűthető, így végül a képzőművészet otthona lett. A Duna Mente Művészetéért Polgári Társulás – a Pro Arte Dunubii célja a nemzetközi kortárs művészet bemutatása országos és nemzetközi viszonylatban, ahol ugyanúgy helyet kapnak fiatal, pályakezdő művészek is, mint ahogy a gazdag életművet magukénak tudó, elismert művészek. Másik célként kitűzték az egyetemes magyar népi kultúra ápolását, valamint a szlovákiai magyar képzőművészet bemutatását is. Ugyanakkor Szlovákia különböző kulturális intézményeiben, illetve nemzetközi szinten is rendez kiállításokat. Évi rendszerességgel

---

²³⁶ 2004 óta egyetemi város is, itt alapították meg első szlovákiai magyar nyelvű egyetemként a Selye János Egyetemet. Komárom legfőbb nevezetessége a várost körülölelő erődrendszer, amely szerepel az UNESCO világörökségi javaslati listáján.

10-15 kiállítást valósít meg pályázati támogatásokkal. Kétévente sérült embereknek is bemutatkozási lehetőséget ad egy biennálé keretén belül. A galéria kizárólag pályázati úton nyert pénzből tevékenykedik, nagyon szűkös pénzügyi keretek között, illetve Komárom városának önkormányzata kisebb összegű támogatásával tartja fenn magát. Kétségtelen vonzásköre, visszajáró stabil közönsége van. Illetve alkalmi látogatói is, beleértve a turistákat, akik leginkább Pat és Párkány fürdői miatt tartózkodnak hosszabban a környéken. Jelentős a magyarországi látogatók száma, illetve Csehországból és Morvaországból is gyakran érkeznek művészetkedvelők.²³⁷

(53. kép) *Limes Galéria*, a volt katonatemplom belső tere

A templom hatalmas beltere apszisával, és a kórus tere kiválóan alkalmas nagyobb volumenű csoportos kiállítások befogadására is (53. kép). A galéria működésének fő területe az egyes művészeti műfajok bemutatása, ahol a hagyományos képzőművészeti műfajok mellett helyet kap az installáció, a performansz, a konceptuális művészeti formák és akcióművészet is. Ugyanakkor koncerteknek, a táncművészetnek és evangelizációs játékoknak is helyet biztosít. Rendszeresen mutatkoznak be művésztalpek záró kiállításukkal, vagy a gyűjteményükkel. Így közel 17 éven keresztül szervezte meg a galériában Dolán György, a nagymácsédi származású képzőművész a *patfürdői*

---

²³⁷ KÖVESDY Károly: *Limes Galéria: A kultúra temploma*. Beszélgetés Farkas Veronika művészettörténésszel. *Új Szó*, 2004, 58. évf. 110. szám, 8.

szimpózium záró kiállítását, melynek folytatása 2015-től a *Bokros szimpózium*. Továbbá bemutatkozott gyűjteményével a *Szolnoki Művésztelep* (2017) és a *Ceredi Művészeti Alkotótábor* (2017) is. Magyarországi csoportos kiállítás közül megemlíteném a *Határok nélkül II.-t* (2006), melynek kurátora Körösenyi Tamás szobrászművész volt, aki élénk kapcsolatot folytatott évtizedekig a szlovák és a szlovákiai magyar képzőművészekkel.

Önálló kiállítások közül kiemelném Rónai Péter *Képtelenség* (2004) című tárlatát és képinstallációját (54. kép). Munkája ötven kisméretű szöveg – kép együttesből áll össze, számszerűségével jelzi az alkotó születésének évfordulóját: „...bár a bemutató egy évet késett – a külső „objektív” nehézségek következtében... – részletezi az alkotó munkáját saját művész albumában – a kiállítás témája a „kép” belső ideája és külső megjelenési formája közötti pre- és poszt-konceptuális libikóka. A képek itt – szerves kapcsolatban állnak környezetükkel, előéletük üzenetével is – önmaguk újbóli meghatározását kísérlik meg... A vizuális és verbális közmegegyezéssel egy középszerű demarkációs vonal mentén tüzzsünetet hirdet. A visszafordítható reakciók egymásba átjárhatóságával itt a leírt kép megegyezik saját (meg nem festett) képzeletbeli kép-másával... A „Képtelenség” arctalan (nem arcátlan) ars poetika.”²³⁸ – értékeli saját munkáját Rónai Péter.

Műveinek nagy része a *kép*, mint műként való létezés kérdésköre izgatja, hogy milyen térbe kerül, milyen elvárásoknak vagy sztereotípiáknak kell megfelelnie ahhoz, hogy a befogadóhoz eljusson. Rónai ezekkel a humoros, mégis kritikus üzeneteivel, szövegeivel gyakran áthágja, megkérdőjelezi a több évszázada jól bevált és kanonizált művészettörténeti szabályokat, elvárásokat. A *Képtelenség*-sorozat munkáin is a lehetőleg legminimálisabbra csupaszítja mondanivalóját, szinte már puritán módon, a fekete alapon fehér betűk felhasználásával. Az alkotás és a befogadás viszonyának tisztázatlan problematikájára kérdez rá sokszor a legösszintébb és legironikusabb válaszokkal fűszerezve.²³⁹

(54. kép) Rónai Péter: *Képtelenség*, 2004, képinstalláció, Limes Galéria, Komárom

²³⁸ RÓNAI Péter (szerk.): *Péter Rónai – Rónai Péter*. FO ART, Pozsony, 2012, 222.

²³⁹ Uo.

Szabó Ottó festőművész meghatározó művésze a szlovákiai magyar képzőművészetnek. Művészete sokoldalú, szakrális és monumentális festészettel, formatervezéssel, klasszikus és számítógépes technikával, könyvillusztrációkkal, tipográfiával foglalkozik. Egyike a leggyakrabban foglalkoztatott képzőművészeknek az egyházművészet területén. Több felvidéki templomban (Diósförgepatony, Bodolló, Szepsi, Reste) imádkoznak a hívők keresztút-sorozatai előtt. Ugyanakkor tervezett már katolikus templomba sekrestyét, oltárt, trónust és különböző liturgikus tárgyakat is, amelyek belső téralakításával Szabó elképzelései alapján valósultak meg. Így az általa tervezett leginkább újjépítésű templomterek művészileg egységessé válhattak. 23 évvel ezelőtt egyik alapítója volt a ma is aktívan működő kassai *Rovás*²⁴⁰ művészeti társulásnak, amely jelenleg fenntartója és működtetője a *Rovás Akadémiának*. A Rovás különböző területű művészeti tevékenységgel foglalkozik, kiállításszervezéssel, művésztelepekkel, tehetséggondozással, oktatással nemzetközi, országos és regionális jelleggel.²⁴¹

Szabó Ottó a Limes Galériában bemutatott *Térgrafikája* (2004) (55. kép) az alkotás és a néző közötti kommunikációra helyezi a központi hangsúlyt. Abból a megfontolásból született térinstallációja, hogy egy-egy kiállítás alkalmával a legnagyobb gondolatot feldolgozó grafikák, festmények is képesek beleveszni a csoportos kiállítások anyagába, a térbe, vagy a többi kép zürzavarába. A művész szerette volna felhívni magára a figyelmet, gondolatait megosztani másokkal, felrázni, elgondolkodtatni... – ehhez azonban szerinte szükséges volt a nézőt megállítania és behelyeznie a térbe, vagyis a téri grafikába.

(55. kép) Szabó Ottó: *Térgrafika*, helyspecifikus installáció,
Limes Galéria, katonatemplom, Komárom, 2004

²⁴⁰ <http://www.rovart.sk/> (A letöltés ideje: 2018.02.19.)

²⁴¹ KOVÁCS Ágnes: *A vonalak mestere – Szabó Ottó művészetéről*. 2018. <http://kepiras.com/2017/12/kovacs-agnes-a-vonalak-mestere-szabo-otto-muveszeterol/> (A letöltés ideje: 2018.02.19.)

ÖSSZEGZÉS

A szakrális és deszakralizált terekben megvalósuló kortárs művészeti kezdeményezések és képzőművészeti projektek létrehozása is jelzi, hogy nem eredménytelen professzionális működésük és fáradozásuk, amely lehetőleg elősegíti a nyitottabb társadalmi és kulturális kommunikációt a földrajzi fekvésüktől és a nemzeti identitástól függetlenül. Ahol megismerhetjük egymás kultúráját, értékeit, történelmét. Szlovákián és Közép-Kelet-Európán belül és túl. Nem utolsó sorban oldják a többség és a kisebbség közötti feszültségeket, az ellentéteket, az oly sokszor emlegetett multikulturalizmust és toleranciát hangsúlyozva. Ugyanakkor a múltban gyökerező ellentmondások, kimondatlan és részben kimondott konfliktusok még koránt sincsenek befejezve, lezárva, mint ahogy azt jobbra a nyugati társadalmakban megfigyelhetjük. A történelmet magunkkal hordozzuk mindennapjainkban. Az egyéni magántörténetek és a kollektív múlt az emlékezéssel elválaszthatatlanul összefonódnak a nagybetűs történelemmel. Az intézmények komoly identitásformáló érdekeket képviselnek, melyeknek legmélyebben mégiscsak a történelemben gyökerezik álláspontjuk. Ideológiájuk pontosan tükrözi a kortárs művészeti koncepciók támogatását és megvalósítását, nem utolsó sorban a pénzügyi háttér megteremtésének szándékával. „Azaz egy nemzet létmódja, ami épp mára, az átalakuló világ számos pontjának léttapasztatásával egyezik (utalhatunk a helyi és globális közti feszültségre), s így egyetemes kérdést fogalmaz meg. Mondhatjuk: az érzékelés-befogadás rítusa maga a memoria passionis, aminek során végigkövethetjük az emlékezés mint megismerési folyamat útját az események lényegének felismeréséig.”²⁴²

A disszertációban bemutatott kiállítások és képzőművészeti projektek alkalmával az alkotók olyan egységes légkört teremtenek a saját kultúrájuk, történelmük, identitásuk és művészetük felvonultatásának segítségével, mely a befogadót vagy más nemzet képviselőjét gondolkodásra, nyitottságra, elfogadásra készítik, a tolerancia és a megbékélés jegyében. Mindez példaértékű lehet a többség és kisebbség egymás közötti ellentéteinek és konfliktusainak legyőzésére.

A tolerancia hiánya nemcsak a művészet világában gyakori, hanem a társadalmi lét más szintjén is. A művészeti kezdeményezések sok esetben rámutatnak arra, hogy épp a kultúra az a terület, amely nem csupán propagálja a toleranciát, hanem tartalommal is képes megtölteni. A kultúra nem ismer határokat, a kölcsönhatások szinte mindig érvényesülnek, hacsak nem zárnak el egy országot hermetikusan. Ez az első alaptétel. A második, hogy ez az együttműködés különböző erősségű, mélységű lehet. Fontos feladat az együttműködés

---

²⁴² KESERŰ Katalin, i.m. 151.

intézményes elmélyítése, fenntartása és bővítése – beleértve a szakrális és deszakralizált tereket is – , hisz a legtöbb kortárs projekt mégiscsak a segítségükkel valósulhat meg és kap szó szerint teret.

A disszertációban felsorolt példákkal, szemléletekkel nem kívánok konzekvens döntéseket és megoldást nyújtani. Nem a kérdések sorának lezárására törekszem, hanem nyitva hagyásukra, a felmutatásukra helyezem a hangsúlyt. Célom, hogy a kérdésekkel és válaszokkal bárki vitába szállhasson, melyeket bárki továbbgondolhat.

Bár szeretném azt hinni, hogy a kultúra nem ismer határokat, a nagy tehetségek bizonyos értelemben nemzetek felettiek!

SZAKRÁLIS ÉS DESZAKRALIZÁLT TEREK ÚJRAFELHASZNÁLÁSA A SAJÁT MUNKÁKBAN

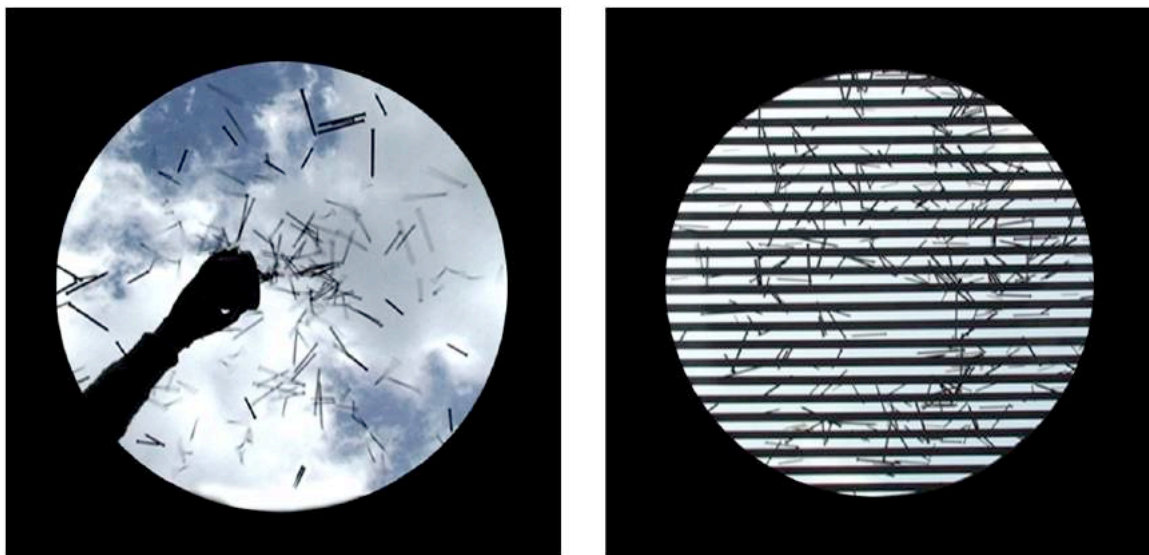
Transzparencia, átláthatóság, áttetszőség és átvilágítás. A dolgok legbelsőbb jellege, működése mást mutat, mint ahogy azokat kívülről látjuk. Ha kívülről szemlélődünk, jelentőségüket nem fedezhetjük fel tökéletesen!

Fájdalom, ami ellen semmit sem tehetünk. Egy betegség kezdete és annak hosszas időbeli lefolyása, tele megválaszolatlan feltevéssel és kérdéssel. Felmerül a betegség, a kiszolgáltatottság állapotával félelmet, várakozást hoz magával. Nem tudjuk, mi történik körülöttünk. Nincs egy biztos pont, amibe kapaszkodhatnánk, így egy képzelt világot teremtünk magunk köré, mely biztonságosabbnak tűnhet. Körbevesz bennünket egy látszólagos menedék, szimbolikusan vélt védelmező közeg, egy külső burok, mely törékeny, s emiatt sérülékeny. Mindez a legvégén csak foszlányaiban marad meg, jelezvén ottlétét, s szinte már meg is szűnik védelmi funkciója. Mi lehet a valóság és mi a képzelet?! Semmi sem olyan, amilyennek látszik! Ez esetben feltehetjük a kérdést: Mennyire valóságos a védelmező tér, valóban létezik-e, hiszen törékeny és könnyen sérülhet. A biztonságot teremtő közeg csak látszat, egy valóságos helyzetben képzelődünk. A biztonságos lét nem létezik!²⁴³

Az elmúlt tizenhárom évben készült munkáim és kutatásom alapgondolata e pár sor lehetne, melyekre személyes élmények hatottak. Több éve foglalkoztat a betegség vizuális megfogalmazása, egyfajta kutatási szándékkal és érdeklődéssel dolgozom fel a témát, melynek logikusan felállított rendszere számos kísérletezésből áll össze. 2005-ben gyújtópontja volt mindennek egy váratlanul kezdődő betegségem, amiről akkor még nem is sejthettem, hogy a mai orvostudomány szerint gyógyíthatatlan. A betegség neve *endometriózis*. Az állapotomat sokáig nyilvánosan nem vállaltam, azonban nemrégiben változott bennem valami. Magamat azóta sem definiálom betegnek, mindezt saját életemben egy megoldandó állapotként, leküzdendő feladatként, kihívásként értelmezem és kezelem, ennek köszönhetően személyiségemben, nem utolsó sorban szakmaiságomban is rengeteg fejlődés és változás történt. A pszichológiai szakirodalom ezt poszttraumás növekedésnek hívja.

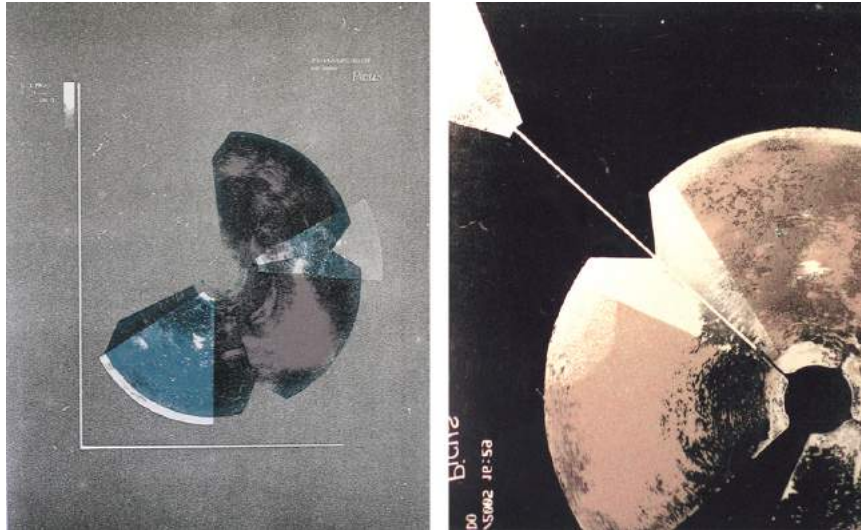
²⁴³ Mayer Éva: Motiváció, In: MAYER Éva, TEPES Ferenc (szerk.): *Mayer Éva katalógusa*. Gabbiano Print Nyomda és Kiadó, Budapest, 2010, 23.

(56. kép) Mayer Éva: *Under the shadow of friendship*, 2007,
videók, szituációk (festett szögek, barátok), Cork

(57. kép) Mayer Éva: *Diagnosis fogassal*, 2007, installáció
(litográfiák és szerigráfiák fólián, ruhafogas, vállfák),
Református templom, Somorja (SK)

(58. kép) Mayer Éva: *Diagnosis fogassal* (részlet), 2007, installáció (litográfiák és szerigráfiák fólián)

A betegségből való első felépülésem és gyógyulásom során a Magyar Képzőművészeti Egyetemen harmadéves hallgató voltam. Azokban a hónapokban számtalanszor ellátogattam egymagam az epreskerti Kálvária terébe, a teljes védettség és nyugalom falai közé. Úgy álltam ott, akár egy templomi meghitt térben, ahol a csend és meghittség imádságra készítetett. Ösztönösen vonzódtam hozzá, különleges, gyógyító hatású helyszín volt számomra. Évekig inspirált munkáimban az épület története, nemesen egyszerű falai, a kupoláján elhelyezkedő kör alakú üveglablakkal, ahonnét sejtelmesen beszűrődik a fény. Több évig szinte megszállottan különböző videókat, installációkat terveztem a térbe, olyanokat, mint az irországi Erasmus-ösztöndíjam alatt készült *Under the shadow of friendship*²⁴⁴ (2007) videóim (56. kép), a *Diagnosis fogassal*²⁴⁵ (2007) grafika-installáció (57-58. kép), vagy a *biztonság. biztonságság? még vákuumban sem!*²⁴⁶ (2008) videóim. Míg végül 2008-ban a *Diagnosis*²⁴⁷ (2008) című diplomamunkámat (59. kép) a

²⁴⁴ Uo. 42–43.

²⁴⁵ Uo. 18–21.

²⁴⁶ Uo. 45.

²⁴⁷ Uo. 24.

Kiinduló koncepcióm egy olyan műtárgy-együttes létrehozása volt, ahol az érinthetlenség, a bezártság, a konzervált jelleg, a tisztaság dominál. A kórházak nyomott légkörét jellemző steril, tiszta hangulat megteremtésére törekedtem, a nőiséggel járó szenvedéstörténetnek, a vele járó fájdalomnak és stációinak szimbolikus ábrázolásával.

A grafika-installációt a Magyar Képzőművészeti Egyetem epreskerti Kálváriájába terveztem. A kis centrális alaprajzú épület mára a béke és a nyugalom szigete. Kupoláján elhelyezkedő kör alakú üveglablakát egy zárt, méhszerű formaként értelmezem. Ilyen lehet az anyaméh állapot, a látszólagos csend, védettség és biztonság ürege?! Meglehet!

Az installáció kört alkotva az oktagonális térben a betegség zárt kényszerpályáját szimbolizálta, melyből nem könnyű a kilépés.

Kálváriában sikerült megvalósítanom, melyet önálló kiállításként is bemutattam. A legelső grafika-installációm volt, melyet deszakralizált térbe sikerült terveznem. A Kálvária épülete magában hordozza a keresztutat, Krisztus kínszenvedését és halálát, mely átvitt értelemben szenvedések, bosszúságok sorozata. A kálvária latin eredetű kifejezés, „koponyahegyet” jelent. Ez a Jeruzsálem melletti Golgota-hegy héber nevének fordítása, amely hegyen Krisztus az evangéliumok szerint kereszthalált halt. Vagyis az emlékmű a szenvedéstörténet kifejezője. A Kálvária 2006. április 16-án újjászületett, azóta folyamatosan működik, tárt kapukkal várja a látogatókat. Mára már a kortárs művészetek számára is bemutatótérként szolgál, ezzel is kikényszerítve belőlünk a folytonos gondolkodást. Munkáimban akkor is, és azóta is ugyanazokra a kérdésekre keresem a választ, az egyes térbeli megoldásokkal, vizuális megfogalmazásokkal. Ott, ahol az egyén és a társadalom között egyfajta dinamikus kapcsolat áll fenn, melyben a fájdalommagatartás és a rá adott válaszok időbeli kibontakozásukban kölcsönösen befolyásolják egymást.

Minden kultúra és szociális csoport, sőt minden család is rendelkezik saját, egyedül általa használt „fájdalomnyelvvel”, kifejezőkészséggel, amellyel a beteg, vagy traumát átélt egyén, népcsoport kifejezésre juttatja állapotát. Van egy sajátos, standardizált, verbális és nem verbális elemeket egyaránt tartalmazó jelzési módjuk, amivel az egyén kilátástalan helyzetét tudatja. Mindezekből kifolyólag számomra a betegség és az ehhez kapcsolódó

Első variációként nyolc darab fehér asztalra, illetve „kálvária-oltárra” helyeztem a laminált grafikákat, színültig vízzel töltött üvegakváriumokba. A tér nyolcas tagoltsága a végtelent, a megváltást jelképezi. A víz legegyszerűbb értelmezésben a megtisztulást és az életet jelenti, koncepcióm szerint a betegségből való felépülést szimbolizálja. Az üvegakváriumok a törékenység érzetével hatnak, mégis betöltik védelmi funkciójukat, a konzerválást, a teljes lefedettséget biztosítva. (Előzmények: a Semmelweis Orvostudományi Egyetem Anatómia Múzeumában látott, preparátumokat konzerváló üvegtartályok, formaldehiddel).

Az installáció második térbeli megvalósítására a Magyar Képzőművészeti Egyetem képgrafika szakjának diploma-kiállításán került sor (60. kép). Az üvegek alacsony fehér talapzatra helyezve kört képeztek a térben. Az egyes tartályokban a meghatározott növekedési vízszint a megtisztulás folyamatát jelezte. Az első üveg, mely teljesen üres volt, a betegség folyamatának kezdeti állapotát idézte. Az üvegeket fokozatosan töltöttem fel vízzel, az utolsót színültig, mely a betegség végét, a pozitív végkifejletet, a megtisztulást hangsúlyozta. A lapok színei három hét vízben ázás után sokkal intenzívebbé, jellegzetesen „kórházi zöld” színűvé váltak. A fólia mikrorepedésein át lassan beszivárgó víz jelentősen megváltoztatta az eredetileg barnászöld grafikák színét.

A többször, különböző terekben kiállított munka koncepciója folyamatában alakult. Foglalkoztatott, hogyan érvényesülhet a munka, és miként változhat meg időről időre formailag, meddig lehet határait kiszélesíteni, feszegetni.

A harmadik térbeli variáció a *Hypochondria* grafika-installáció, mely további értelmezése az előbbi munkának. A kiállítás az Országos Művészeti Diákköri Konferencián és a Magyar Nemzeti Galéria projektjén belül valósult meg. Az üvegakváriumokat már nem a korábbi szigorú rend szerint állítottam fel térben, így a teljesség, az egység kompozíciója megszűnt, tükrözve a hipochonder fragmentumokat. Az akváriumokat itt különböző színintenzitású folyadékokkal (kálium-permanganát vizes oldata, melyet fertőtlenítőszerként használnak) töltöttem fel, a vízszint játékát megtartva. A színes folyadék az élénk fantáziát és a kórosan felfokozott félelemérzetet, a megtisztulni akarást érzékeltette, mely a hipochondrikus betegségből fakad.

A visszajelzések alapján a kiállításokat nézők többsége átérzte munkám lényegét, és fontosnak tartotta az effajta „bizar” jellegű téma kinyilatkoztatását.

társadalmi traumák nem töltenek el szomorú, bizarr és nyomasztó rémképekkel, hanem mint kutatási téma máig is inspirálnak.²⁴⁸

(59. kép) Mayer Éva, *Diagnosis* (1. variáció), 2008, grafika-installáció hanggal (üvegtartály, víz: 40 liter, laminált print), diplomamunka, Kálvária, Epreskert, Magyar Képzőművészeti Egyetem, Budapest

---

²⁴⁸ MAYER Éva: *Diagnosis*. szakdolgozat. Magyar Képzőművészeti Egyetem, Budapest, 2008, 2.

Munkáimban akkor is, és azóta is ugyanazokra a kérdésekre keresem a választ, az egyes térbeli megoldásokkal, vizuális megfogalmazásokkal. Ott, ahol az egyén és a társadalom között egyfajta dinamikus kapcsolat áll fenn, melyben a fájdalommagatartás és a rá adott válaszok időbeli kibontakozásukban kölcsönösen befolyásolják egymást.

Minden kultúra és szociális csoport, sőt minden család is rendelkezik saját, egyedül általa használt „fájdalomnyelvvel”, kifejezőkészlettel, amellyel a beteg, vagy traumát átélt egyén, népcsoport kifejezésre juttatja állapotát. Van egy sajátos, standardizált, verbális és nem verbális elemeket egyaránt tartalmazó jelzési módjuk, amivel az egyén kilátástalan helyzetét tudatja. Mindezekből kifolyólag számomra a betegség és az ehhez kapcsolódó társadalmi traumák nem töltenek el szomorú, bizarr és nyomasztó rémképekkel, hanem mint kutatási téma máig is inspirálnak.²⁴⁹

Munkáim többszöri kiállítása során tanulságossá vált számomra az a megfigyelés, hogy e „bizarr“ betegségtémáról miként vélekednek egyes országok, különböző kultúrák, nemzetek.

(60. kép) Mayer Éva: *Diagnosis* (2. variáció), 2008, grafika-installáció hanggal (víz: 0-40 liter), diploma-kiállítás, Barcsay-terem, Magyar Képzőművészeti Egyetem, Budapest

---

²⁴⁹ U.o.

A 2009–2010 közötti időszakban saját munkáimban alapvetően foglalkoztatott az egyén önazonosságának problémája. Ez tükrözi érzékenységet saját egyéni korlátainak megértésére, ledöntésére, és elősegíti a közösségben való helyzetem meghatározását. Munkásságomnak jól követhető építkező folyamata van, melyben az *identitás* mint a szükségszerű önmeghatározás és a társadalmi, közösségi erő fő motívuma kap helyet. Ebben a kontextusban 2009 óta egyre nagyobb figyelmet kap nálam a közép-kelet-európaiság mint identifikáció, mely nem újkeletű felvetés az elmúlt évtizedek szociokulturális értekezéseiben sem. Fontosnak tartom a közösen vállalt kulturális értékek felmutatását, vagyis meghatározni magunkat szellemi javaink által a tágabb európai egységben. A közép-európai régióban fennálló nemzetiségi-kisebbségi kérdéskör egyaránt érinti az egyént és a társadalmat. Így ebben az időszakban az egyén és környezetének kölcsönhatásban lévő kapcsolatát, és az ehhez társuló alapfogalmakat jártam körbe.²⁵⁰

Így foglalkoztatott munkáimban a társadalom “identitáshiányának” problematikája, mely pszichiátriai értelemben is súlyos zavarként, egyfajta betegségként üti fel a fejét a társadalomban. Létrehoztam a *Réteghiány avagy Korlátok a fejedben vannak...*²⁵¹ (2010) című installációm (61. kép). Foglalkoztatott, hogy célunk-e felismerni és megőrizni a közép-kelet-európai identitást? Egyének kulturális identitása létezik-e, vagy még az sem? Ha igen, fontosnak tartjuk-e, és mit teszünk megőrzéséért? A munka létrejöttét befolyásolta a szlovákiai magyarságot éppen sanyargató, az akkoriban aktuálisan törvénybe hozott nyelvtörvény beiktatása. A rendeletnek célja volt megakadályozni a szabad magyar nyelvhasználatot az intézményekben Szlovákia területén. Szabályszegés esetén pénzbüntetést szabtak ki. Ezzel a tiltással az akkori szlovák kormány megvétózta a szlovákiai magyarságot, kisebbségi kultúráját a nyelvhasználatával együtt.

Saját művészetemet nem kifejezetten politikai szempontból tárgyalom, viszont akkor foglalkozom a társadalmi témákkal, mikor úgy érzem, aktualitásában annak helye van. Gondolok itt a kisebbségi, a nemzetiségi vagy a vallási jogokat sértő előítéletességre, vagy a bárminemű sértő és kirekesztő attitűdre. Ezt saját személyes életemben és munkásságomban is folyamatosan érzékelem, tehát szükségesnek érzem, hogy másokkal is diskurzust folytassak minderről.

Tudom, milyen kisebbségi létben élni, annak minden pozitív és negatív jellemvonásával együtt, megismerni egy másik nemzet kultúráját, s nyelvét elsajátítani. Gyerekkorom óta a mindennapi életemben meghatározó volt kisebbségi létem. Akadtak olyan helyzetek is, amikor atrocitások, mellőzések és megkülönböztetések értek a többségi államban. Ezt kár tagadni. Családom egyrésztől évszázadok óta felvidéki magyar származású, másrésztől osztrák. Hívő katolikus. Néptáncos, népzeneész családból származom, ahol mindig fontos értéknek tekintettünk a magyar kulturális gyökerekre és a nyelv ápolására. Ebben az értékrendszerben nevelt az otthoni szűkebb közösségem. Nyitottságom ettől függetlenül más nemzetek, nemzetiségek, vallások felé maximálisan fennáll, mert saját bőrömen

---

²⁵⁰ USZKAY Tekla: Mayer Éva. In: Mayer Éva, Tepes Ferenc (szerk.): *Mayer Éva katalógusa*. Gabbiano Print Nyomda és Kiadó, Budapest, 2010, 3–4.

²⁵¹ MAYER, TEPEŠ (szerk.), i.m. 46–59.

tapasztaltam az előítéletességet és a kisebbséggel való bánásmódot. Így saját munkásságomban és magánemberként e mindenféle jellegű nemzeti, nemzetiségi, vallási és egyéb előítéletességet kizárva fontosnak tartom megismerni mások kultúráját, vallását vagy akár művészetét.

(61. kép) Mayer Éva: *Réteghiány avagy Korlátok a fejedben vannak...* (1. variáció), 2010, installáció (3 ház, fakonstrukció, tükör, giclée nyomtatás), Somorjai zsinagóga – At Home Gallery, Somorja

Ennek függvényében ellenérzésemnek hangot adva a szlovákiai nyelvtörvény beiktatásával szemben a *Réteghiány avagy Korlátok a fejedben vannak...* témakörömnél az együttműködés jövőjét kívántam elemezni, melynek feltétele a személyes szabadság, a szabad nyelvhasználat, érzékelés és a társadalmi korlátok elvetése. Úgy vélem, kultúránk, kulturális identitásunk megőrzése tehet bennünket igazán értékes és fontos szereplőjévé Európának. Ha meggyőződünk arról, hogy igenis létezik közép-európai identitás, közös kultúrpolitikát kell folytatnunk. Amíg ezen törekvések nem valósulnak meg, addig csupán „réteghiányról” beszélünk, mely magával hordozza az asszimilációs problémákat is. Mindezek súlyos következményeket vonnak maguk után.

Reflektáltam az installációmon keresztül a helyi identitáshelyzetekre, illetve a szlovákiai magyarság helyzetének problematikájára, hogy olyan aktuális kérdéseket, válaszokat adjak, melyek elgondolkodtatásra, együttműködésre szólítják fel a nézőt. Megfigyelve a civilizációs különbségeket a nyugati és a kelet-európai társadalomban a kisebbségi lét kérdését illetően, eltérő hozzáállást, megközelítést tapasztalok. A fiatalabb generáció nézőpontjából szerettem volna reflektálni a múltra, annak feldolgozására, a történelmi fordulatok okozta sebek jelenlétére a képzőművészet eszközeit használva. Fontosnak tartottam, hogy munkámon keresztül nyitottságra szólítsam fel a közönséget.²⁵²

---

²⁵² Kiinduló koncepció: műtárgy-együttes létrehozása volt, ahol az érinthetlenség, a bezártság dominál, ugyanakkor egy nyomott légkör megteremtése, mely a közép-európaiságot súlytó történelmiségből ered. Az installáció folyamatosan született meg, mozgásban lévő munka. Célom volt Közép-Kelet-Európa egyes országaiba eljuttatni és különböző helyszínekre installálni. Így az új terekhez adaptálhattam a témát, beépítve ezzel a befogadó ország szellemiségét, a helyi lokális identitáshellyel.

A munka első térbeli variációja a somorjai zsinagógában – At Home Gallery – valósult meg (2010. június 25.–2010. július 25.), *Színek nélkül* címen, a BA nemzetközi hanginstallációs csoport együttműködésével. Közös kiállításunk reflektált Somorja város arculatának teljes megváltoztatására, melynek oka a 70-es, 80-as évek kultúrpolitikájában gyökerezik leginkább. A város nagy részét és főutcáját a cseh-szlovák szocializmus földig rombolta, melynek alapvető célkitűzése „a múlt, a gyökerek eltörlése” volt. A megsemmisített házakra reflektálva a kiállítás során három „identitásházat” helyeztem el a térben, melyek szimbolizálták az otthont, a lokalitást és a földhözragadtságot, mely a Közép-Kelet Európát gyakran jellemzi. A házakban lévő grafikák a saját szembenlévő arcom részletét mutatták, ahol az érzékszerveimet lezártam vagy szögekkel (szájjár, szemellenző), vagy pénzérmékkel. Utaltam arra, ha személyiségünket nem tudjuk meghatározni, identitásunk megszűnhet, vagyis egyfajta deperszonalizáció történik. A házak teteje tükörből készült - mely visszatükrözte a tér falait és mennyezetét-, mely egyfajta pozitív elemként szolgált, egyfajta kiutat mutatva a bezártság kompenzálására. Ugyanakkor a néző a tükröződés által szembekerült saját magával (tükör mint az identitás szimbóluma). A házak hátoldalai kétszáz éves vallató kérdésekkel egészültek ki, Somorja bűnügyi történeteinek szövegeiből, individuális perekből kiemelve (Presinszky Lajos *Bilincsbevert somorjaiak* című könyvéből). A régmúlt kérdései aktualitásukkal mindmáig hatnak a jelenkor emberére és annak identitáshelyzetére: „Megmered-e neki ezt szemibe mondani?”, „Ha nem vétkeztél, mi okra reszkettél?”, „Honnan és kivel jöttél ide Somorjára és mi dologban?”

A munka eredetileg a somorjai református templomba volt tervezve, viszont mégis úgy adódott, hogy megelőzte a zsinagóga kiállítását. Így az installáció második téri variációja végül a református templomban is valósult meg a *Réteghiány avagy Korlátok a fejedben vannak...* című önálló kiállítás keretén belül (2010. augusztus 27 – október 31.). A templom sajátosan okító középkori freskói a kopogtató figurákkal együtt (főbűnököt szimbolizálják) reflexiókként hatottak az „identitásházakba” szorult fejek ábrázolására. (62–64. kép)

(62. kép) Mayer Éva: *Réteghiány avagy Korlátok a fejedben vannak...* (2. variáció), 2010, installáció (6 ház, fakonstrukció, tükör, giclée nyomat), Somorjai református templom, Somorja

---

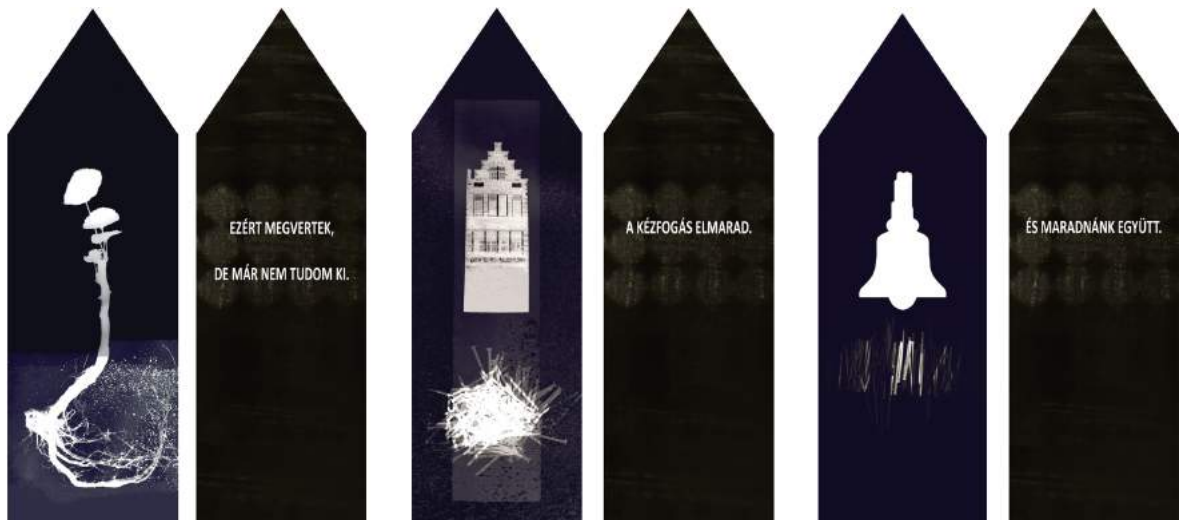
A korábban megjelenő kérdések mellé válaszokat is párosítottam az előbb említett individuális perek gyűjteményéből: *Megverték, de már nem tudom ki* – a történelemben megjelenő „körkérdésekre” reflektál–mindig körbe-körbe beszélünk ugyanarról. *A kézfogás elmarad* – együttműködés hiányára való felhívás. *És maradnánk együtt* – egyfajta pozitív végkifejlet gondolatisága a jövőt illetően. (Uszikay Tekla: *Templom ihlette installáció*. Mayer Éva *Réteghiány avagy Korlátok a fejedben vannak...* kiállítása október 31-ig látható Somorján. Új Szó, 2010, 63. évf. 218. szám, 10.)

A somorjai református templomban lévő önálló kiállításon forgattuk le azt a videóinterjúmat Kontsek Judit szociológus segítségével, amely a Robert Bosch Alapítvány ösztöndíjasok válogatott kurátori csapatának projektjének felhívására valósult meg. Ők hívtak meg Berlinbe, workshopjuk a Collegium Hungaricumban került megrendezésre DEMOInterVIW 2.0 címen (2010.09.17.). A videó nagy vihart kavart közöttük, végül csak egy részét vetítették le (szinte cenzúrázták). Akkor még nem értettem, hogy az ösztöndíjasoknak a videó elkészülését követően mi volt a kifogásuk az interjú anyagának teljes levetítésével. A politikai erőviszonyokat és az ellenpólusokat a kultúrában akkor éreztem élesen először. Szakrális témáim szakrális terekben való installálásával és annak felvállalásával akarva-akaratlan, darázs-fészekbe nyúltam...

Videóinterjú itt látható: http://www.youtube.com/watch?v=QdzkgGJ69_A

A munka hosszú távon engem igazolt. 2012-ben meghívást kaptam önálló kiállítás bemutatására a berlini Collégium Hungaricumba (2012.03.02. – 2012.04.12.), akkor már Baksa Soós Veronika kurátori válogatása alapján. Így az installáció harmadik variációját és a további installációimat itt mutathattam be, az *Élethelyzetek/Von Lebenslagen* című önálló kiállításon.

(63. kép) Mayer Éva: *Réteghiány avagy Korlátok a fejedben vannak...* (2. variáció) (részlet), 2010, installáció (6 ház, fakonstrukció, tükör, giclée nyomtatás), Somorjai református templom, Somorja

(64. kép) Mayer Éva: *Réteghiány avagy Korlátok a fejedben vannak...* (2. variáció) (részlet), 2010, installáció
(6 ház, fakonstrukció, tükör, giclée nyomtatás), Somorjai református templom, Somorja

Így jutottam el a szakrális tematikákhoz, a szakrális és deszakralizált terekig.

DOKTORI MESTERMUNKA

Mestermunkám két részből áll; a *Magánterület Egopolis határán* (2011–2016) és a *Bölcsők* (2018) című installációkból, melyek időben és történetben is lineárisan egymásra épülnek. Mindkét munka deszakralizált térbe készült.

10.1. Magánterület Egopolis határán

A *Magánterület Egopolis határán* (2011–2014) című installációm a korábbi *Szakítópróba* (2011), *Transcom2* (2012) és a *Transcomnet* (2013) című installációim összefoglalása, mely végül a somorjai zsinagóga – At Home Gallery – terében került bemutatásra önálló kiállításom alkalmával 2014-ben, mely további installációs formációkban bővült ki 2016-ig.

Személyes életemben 2011-ben tragédia történt, a szeretett társam elvesztése egy szerencsétlen baleset során. A korábban már feldolgozott fájdalom, betegség és annak lelki vonatkozásai újra felszínre kerültek egy elementárisabb veszteségérzés, a gyász és a vándorlás/migráció, a megbékélés egyre szimbolikusabb értelmezésében. Ebben az évben készítettem a *Szakítópróba*^{253 254} című helyspecifikus installációt (65. kép), melynek az Óbudai Társaskör Galéria dongaboltozatos, fehérre meszelt, zárt pincetere adott otthont. A katakombák világát idéző elsötétített teremben zseblámpa segítségével lehetett közlekedni a felülről belógatott 12 közlekedési jelzőtábla között (a KRESZ-táblák eredeti tiltó vagy megengedő jelentésére utalt a háromszög-, négyzet-, kör- és nyolcszög forma), melyek reflexfóliára nyomtatott képekként élesen rajzolódtak ki a feketeségben.²⁵⁵

A jelzőtáblák szimbolizálták az útkeresést, életutat, valamint a helyes úti irányok jelzését. A terem közepén található nyolcszögletű tábla a „Szerethet engem Isten, hogy

²⁵³ *Szakítópróba*, önálló kiállítás, Óbudai Társaskör, Budapest, 2011.09.06. – 2011.10.02. A kiállítást György András református lelkész nyitotta meg.

²⁵⁴ USZKAY Tekla: *Szakítópróbák*, *Új Művészet*, Budapest, 2012/2, 36–37.

²⁵⁵ „A kiállításon ebben a mély sötétségben elvesztem szorítottunk kezünkben az egyetlen fénycsóvánkat, ami abban a pillanatban az egyetlen kapaszkodónknak tűnt. Csöndben, bizonytalanul lépkedtünk. Félelmetes, bizsergető érzés volt a fájdalomtól hevített emlékfoszlányok és az abszurd bábfigurák ridegséget sugalló képei között bolyongani.” (Uszkay Tekla)

USZKAY Tekla: *Úti-kalauz. Alkotás az intenció szolgálatában*, In: Mayer Éva, Szigeti Gábor Csongor (szerk.) *Mayer Éva. Lélekterek*, katalógus. Gabbiano Print Nyomda és Kiadó, Budapest, 2015, 34.

ennyire próbál” felirattal egyben az installáció szimmetrikus elrendezésének középpontját adta. A képek elhelyezése egy narratív folyamatot rajzolt ki, melynek főszereplője a „vándor”. Egyszerű, hétköznapi pillanatai merevedtek ki a megállított idő szimbolikus emlékképeinek, melyek egy mesés, gyermekkori világot idéznek a régi játékok felvonultatásával (játék az élet).²⁵⁶ Elsősorban a migráció és az elmúlás témája foglalkoztatott. A migráció számomra nemcsak a helyzetváltoztatást, a mozgékonyt jelenti, hanem ezzel együtt a lélek belső vándorlását, a személyiség fejlődését és változását is. Mikor az ember elhagyja szülőföldjét, országát, egy új világgal szembesül és ismerkedik meg. A számára nem megszokott társadalmi szokásokkal, korlátokkal találkozik útja során. Integrálódik vagy visszatér. Ingázik vagy megállapodik. Vándorlása során egy számára teljesen új “irányvonal” kiépítésén fáradozik. Nyitottsága és a toleráns hozzáállása segíti, hogy az ismeretlen rendszerben újra eligazodást találjon. Rengeteg veszély, izgalom, új ismeretek és kihívások kuszaságában találja magát, ezzel együtt lehetőséget kap, hogy felfedezze és megismerhesse ismét önmagát. Ha lelke megnyugszik, otthonra talál. Vajon meddig keresheti az ember az útját? S ha rátalál a bizonyosságra, lecsap rá a “SZAKÍTÓPRÓBA”²⁵⁷?

A táblákon megjelenő munkák vegyes technikával készültek fotó, fotogram alapon, az analóg módszert ötvözve a digitális számítógépes eljárással. A fotogramok készítésekor a megvilágítást és átvilágítást mint szimbolikus folyamatot értelmeztem. A visszatérő motívumok, tárgyak, újakkal párosulva fekete-fehérben, fény-árny játékkal a matéria egyfajta lenyomataként értelmezhetők.

Az installációhoz *hang* is készült, melyet öcsém, Mayer József nagybögöművész készített. A zenei kompozícióban a reformátusok *Csend van bennem* kezdetű énekét dolgozta fel.

Ideje a meghalásnak beszélgetést szerveztem a kiállításhoz, ahol a halál bizonyos aspektusait jártuk körül György András református lelkész és Varga Judit pszichológus vezetésével.

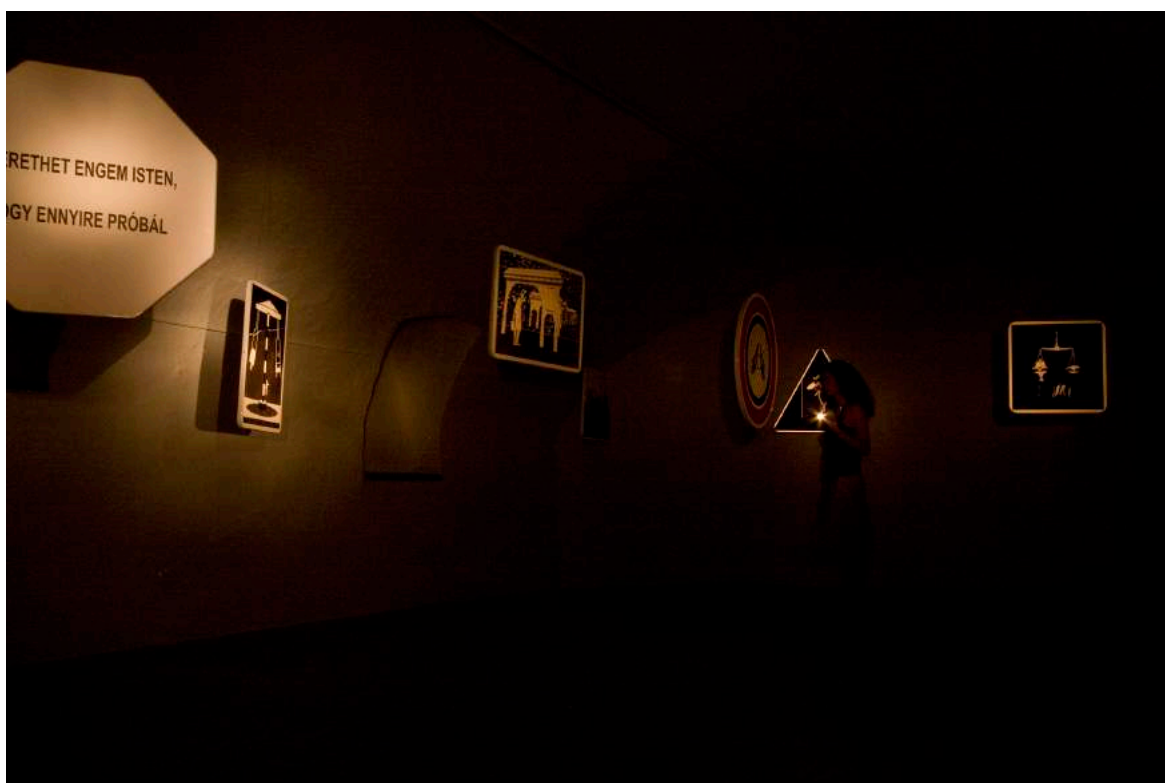
---

²⁵⁶ „A főszereplő az őt körülvevő világ változásait minden esetben természetességgel veszi tudomásul. Megnyugvást sugall, ahogyan vándorítja egyes állomásain békés fennköltség és bölcsesség bújik meg tekintetében. Mayer pedig a hétköznapi nyers, egyszerű és fájdalmas tapasztalatokat igyekszik szebbé varázsolni szürrealisztikusnak tűnő világában, valami emelkedettebb művészi valóságban keresve a megnyugvást.

A Szakítópróba kulcsfigurája útvesztőben bolyong, vándorol, találkozik másokkal, töpreng, küzd, játszik, kísérletezik mint mindenki más. (...) ...az életútnak a végét jelenti, amikor általános értelemben az ember a személyi és tárgyi környezetével való kapcsolatait felszámolja, avagy elszámol. A képek háttérét időnként egészen jelzésszerű elemekkel vagy homogén felületekkel sematizálja, egyes részletek pedig élethűen részletgazdagok, illetve variálja a figurát/bábot az emberi alakokkal. Az említett technikai megoldások által egy egészen egyedi összképet kapunk.” (Uszkay Tekla)

USZKAY, i.m. 34.

²⁵⁷ A Szakítópróba jelentése komplex: “Szerethet engem Isten, hogy ennyire próbál” (Gyökössy Endre: Zarándokút Jézussal), fizikában az anyagok fizikai próbatétele, vagy a párkapcsolatok próbatétele.

(65. kép) Mayer Éva: *Szakítópróba* (1. variáció), 2011, interaktív installáció hanggal, vegyes technika, fényvisszaverő reflexfólia, 12 jelzőtábla (50 x 50, 50 x 70, 70 x 50, 75 x 84, 71 x 71 cm), Óbudai Társaskör Galéria, Budapest

A migráció témája mellett az emberi- és párkapcsolatok rejtettebb szimbolikája foglalkoztatott a gyászfeldolgozás során.²⁵⁸

A *Transcom2*²⁵⁹ és *Transcomnet*²⁶⁰ installációim egyes lapjainál a gyászoló személy szemszögéből kiindulva boncolgattam a gyászmunka témát és annak feldolgozását az intim

²⁵⁸ GYENES Gábor: Mayer Éva Szakítópróbájáról. *Irodalmi Szemle*, Somorja, 2012/8, 92–93.

magánterület és a fájdalmas élethelyzet ábrázolásával, valamint azt, hogy miként lehetséges az újrakezdés egy önkéntelenül elvesztett szerelem után, amit sosem lehet elfeledni és lezárni igazán, csupán egy más síkra helyezve átértelmezni, elfogadni és számtalanszor megbirkózni a veszteséggel. Miként lehetséges egy ilyen jellegű trauma után egy új, reményteli szerelem kialakítása, a bizalom újból megtalálása, egy egészséges, meghitt és működő intim kapcsolat kialakítása?

Foglalkoztatott, hogy a társadalom miként vélekedik, hogyan bírálja a gyászoló személyt. Milyen különbség van gyász és gyász között (ha pl. valaki családtagot, barátot, szülőt vagy szerelmet veszít el)? Ezekben az esetekben milyen elvárásoknak kell megfelelnie a gyászolóknak a társadalomban? Az együtt érző, a segítő és a támadó magatartást próbáltam érzékeltetni a gyászoló szemszögéből, aki számára már egészen mást jelent az élet értelme, és értékrendszere is teljesen megváltozott a történet hatására.

Ha valakit elvesztünk, egyfajta űr keletkezik. Ekkor tanuljuk meg igazán, mennyire értékes az életünk. A kérdés az, hogy mit kezdünk az életünkkel ezután. „Az élet akkor kezdődik, amikor az ember a halálos sebet megkapta” – mondja Pál Ferenc a *Tükör által világosan* című könyvében. Igazából az életünk nagy kérdései akkor merülnek föl, amikor ki-ki eljut arra a pontra, hogy nincs tovább. Az „igazából” szó azt jelenti, hogy itt jön egy olyan kihívás, amelynek megválaszolása a hit elmélyítése által lesz lehetséges. Aki egy ilyen helyzetbe belekerül, és egy ilyet átél, az nem fogja azt gondolni, hogy az ő tapasztalata és élménye viszonylagos élmény.

Ahogy korábbi munkáimban is feszegettem már a tabu témakörét, most a gyász, mint tabu került elemzésre. A mai kultúránkban és a társadalmunkban nem veszünk tudomást a halálról és a gyászról. Egyfajta háritás és hallgatás övezi körül a témát, pedig életünk szerves része. Értelemszerűen nem szeretjük a megpróbáltatásokat, a kríziseket és a traumákat, melyeket hajlamosak vagyunk a szőnyeg alá söpörni. Éppen ezért, szerettem volna szembenézni a problémákkal, és általánosabb érvényűvé formálni a mondanivalót: Hogy viszonyul a halál és a veszteség témához, az elmúláshoz a kollektív tudat? Ha nem tesszük fel a kérdést, és nem foglalkozunk azzal, hogy hol van a vég, akkor honnét tudjuk, hogy most hol vagyunk, és merre tartunk?

A halál felfogása és elfogadása befolyásolja az életünk módját, az elintézetlen problémák, az elért és el nem ért eredmények teszik könnyűvé vagy nehezzé a megválást az élettől. Olyan összefüggéssel állunk szemben, amely meghatározó egész életünkre.

A sorozatban nyomatékosan foglalkoztam a gyászmunka legvégső fázisával, az adaptációval és a megbékéléssel (gyógyulás és megtisztulás), amikor is a veszteség elfogadása megtörténik, és a gyászoló képes lesz a megfelelő életvitelre. Ilyenkor az ember képes viszonylagossá tenni saját, ezzel kapcsolatos élményét és tapasztalatait. Az új egyensúlyi állapot megfelelhet annak, hogy a gyászfolyamat végén egyesek pszichésen

---

²⁵⁹ *Transcom2* önálló kiállítás, Kortárs Magyar Galéria, Dunaszerdahelyen, 2013. december 6. – január 5.
Megnyitotta: Popovics Viktória művészettörténész

²⁶⁰ *Transcom.net* önálló kiállítás (Gyenes Gáborral, Szőke Erikával és Pézman Andreával), Ján Koniarek Galéria – Nagyszombati Zsinagóga, Nagyszombat, 2013.

gyengébbnek, sebezhetőbbnek érezhetik magukat, míg mások olyan tapasztalatokra tesznek szert, amelyek növelik én-erejüket, fejlesztik megküzdési képességüket.

Foglalkoztatott a *poszttraumás növekedés*, mellyel a pozitív pszichológia foglalkozik leginkább. Az ember a veszteségélménye kapcsán, ebben a beszűkült, feszült, fájdalmas állapotában is olyan fejlődésen mehet át, mely meghaladja a krízis előtti állapotot. A tapasztalt változások öt területen mutatkoznak leginkább:

- Az élet fokozottabb megbecsülése, és a prioritásokban bekövetkezett változások
- Melegebb, intimebb kapcsolatok átélése
- Sérülékenység érzése, de egyidejűleg a személyes erő fokozódásának érzése
- Új lehetőségek és életpályák felfedezése a személyes életben
- Spirituális fejlődés, az élet végső kérdései iránti érdeklődés

Ha súlyos trauma éri az embert, két út lehetséges. Vagy megroskad, vagy megerősödik.²⁶¹ A *Transcom.net* a *Ján Koniarek Galéria – nagyszombati zsinagóga* terében 14 újabb és a korábnál nagyobb méretű (súlyosabb tömegű) jelzőtáblák függesztve hasítottak a tér közepén (66–67.kép), szinte életveszélyes helyzetbe hozva.²⁶² Az oszlopokra helyezett QR kódok vezették tovább a nézőt a világhálón olvasható interjúkhoz, ahol gyászoló személyek történetei voltak leolvashatóak. Belépett egy további aspektus a téma feldolgozásának kereteibe, ahol a barátaim és ismerőseim veszteségélményeiről számoltak be egy előzetesen megírt kérdőív²⁶³ kérdései alapján.

---

²⁶¹ „A gyász folyamatának alkotó munkába való azonnali átültetése érthető módon terápiaként szolgált. A halál elfogadása, belsővé tétele azonban hosszú folyamat, és ez lehetőséget adott Mayernek, hogy a későbbiekben egyre elfogulatlanabban nyúljon a témához. (...) ...a gyásznak egy következő fázisába lép a művész, önvizsgálatot és helyzetanalízist folytat, továbbá azt tanulmányozza, hogyan lép reakcióba ő, mint gyászoló a környezetével, és milyen ezeknek a kölcsönhatásoknak a dinamikája. Itt már szinte egy pszichoterápia részesei vagyunk, kimondottan is analizál, tehát a gyász folyamatát, mint élményt képes művészete tárgyává, eszközévé tenni. Képes – tőle megszokott módon – hihetetlenül intim kapcsolatba kerülni saját műveivel, visszaidézi, feldolgozza őket egy-egy újabb képen. Olyan álmom az álomban állapot ez, amikor a művész saját művészetének tárgyi világát megeleveníti egy következő munkában, ezzel mintegy önmaga megfigyelőjeként állást foglalva. A maga építette szürreális világban érzi jól magát, elvonul, ábrándozik, még nem tud elszakadni tőle, még van benne megfejténi való. Erősen érezhető a megnyugvás, a megtisztulás utáni vágy, az elengedési kísérletek – ahogyan a címek is utalnak rá –, de egy további aspektus is felszínre kerül, mégpedig a környezet, a társadalom reakciójának vizsgálata. A makett-városokban tüsténkedő bizzar bábfigurák leginkább szürrealisztikus mesefil-hősökre emlékeztetnek, akik gyermekkori emlékek homályosan megidézett filmkockáit játsszák újra. A szorgos munkások, akik most Mayer Éva gyászfeldolgozó üzemének alkalmazottai, hol táblákon, hol jelzőtáblákon tűnnek elő.” (Uszkay Tekla) USZKAY, i.m. 46.

²⁶² CSANDA Máté: *Mnémoszüné viasztáblái*. Mayer Éva, Pézman Andrea, Szőke Erika és Gyenes Gábor: *Transcom.net*, 2013. <http://kulter.hu/2013/07/mnemoszune-viasztablai/> (A letöltés ideje: 2018.04.17.)

²⁶³ *Az interjúhoz tartozó kérdések:*

1. Le tudnád-e írni azt az érzést, amit akkor éreztél, amikor megtudtad, hogy elveszítetted szeretteted?
2. Ha nem okoz gondot, megosztanád-e, hogy melyek voltak a legsötétebb gondolatok, melyeket a halálessel kapcsolatban éreztél (magaddal vagy másokkal kapcsolatban-gyűlölet, öngyilkossági vágy, nincs értelme az életnek, már soha nem megyek férjhez, stb.)?

Fontosnak gondoltam, hogy egyfajta interaktív stádiumba lépjek a külvilággal; a saját gyászomon felülkerekedve és a tapasztalatokat megosztva más traumatizált gyászolóknak is segíthessek.

(66. kép) Mayer Éva: *Transcomnet* (3. variáció), 2013, interaktív installáció hanggal, vegyes technika, fényvisszaverő reflexfólia, 14 jelzőtábla (76 x 105 cm, 105 x 76 cm, 90 x 90 cm, 74,5 x 84 cm), Ján Koniarka Galéria – nagyszombati zsinagóga, Nagyszombat

3. Milyen érzéseid voltak az elhunyttal kapcsolatban a tragédia után, hogy látod őt most x év elteltével? (a felmagasztaláson, az elhunyt személy idealizálásán túl talán negatív érzések is felszínre kerülhettek: itt hagytál, kitöltél velem, neked már könnyű?!...)
  4. Ki vagy mi adott erőt ahhoz, hogy-e személyes tragédia után értelmét érezd az életednek, folytatni tudod azt?
  5. Mikor érezted (érezed-e) egyáltalán hogy a haláleset megerősített, “új emberré” váltál? Változtak-e interperszonális (másokkal való) kapcsolataid? Milyen módon? Változott-e életszemléleted? Milyen személyiségváltozást észleltél magadon?
  6. Mikor érezted, hogy “tovább tudsz lépni”? Éreztél-e büntudatot? (Amennyiben szerelmi társról van szó, mikor kezdted azt érezni, hogy most már valaki az elhunyt kedvesed “helyébe léphet?”)
  7. Mi segített, mi segít a feldolgozásban? Mik segítettek számodra a megbékélésben, a gyógyulásban, a felépülésben a gyázmunka feldolgozása kapcsán? (Miben különbözik szerinted egy “művész” gyázmunkája, gyorsítja-e vagy késlelteti-e a gyászfolyamatot, ha a szeretett elhunyt a gyászoló műveiben megjelenik, esetleg főszerepet kap?)
  8. Szerinted meddig tart a gyász és egyáltalán véget ér-e valaha?
  9. Emelkedettebb, esetleg spirituálisabb irányt vett-e az életed? Hogy alakult a történetek után a hittel való kapcsolatod?
  10. Értelmezted-e a tragédiát tágabb perspektívából, mit akarhatott ezzel velem Isten?
- Az interjúkra adott válaszok a következő blogon érhetőek el: <http://transcomnet.blogspot.hu>

(67. kép) Mayer Éva: *Transcomnet* (3.variáció), 2013, QR kód leolvasása okostelefonnal

Az installációhoz hang is tartozott, melyet szintén Mayer József komponált. Megjelenik benne az óceán, a szívverés, és a sóhaj hangja is. Az óceán hangja szimbolikusan a gyászfolyamat időszakának kezdeti stádiumát jelenti (morajló, hullámozó, felkavaró, dübörgő hangzás), innen jutunk el a megbékélésig, majd a gyógyulásig (csendesebb, halkabb, meditatívabb hangzás).

Ezt az alkotói szakaszt a megelőző néhány évet átölelő, visszatekintő *Magánterület Egopolis határán*²⁶⁴ (2014) (68–73. kép) kiállítással zártam le a somorjai zsinagógában, az At Home Gallery-ben. A fent említett installációkat egészítettem ki néhány új munkával, amelyek a narratívan rendezett ciklusok záró darabjaiként a megnyugvás, a megbékélés, a megállapodás és az újrakezdés témája köré szerveződtek. A bizalom kiépülése egy új párkapcsolatban, az eljegyzés, a család – mint a biztos háttér és a valahová tartozás szimbóluma –, a színeket is visszahozta munkáimba. A kiállítóterben a korábbiaktól eltérően a táblákat nem a térbe lógatva installáltam, hanem a földre helyeztem. A 30 jelzőtábla rengetege ily módon fákra emlékeztetett és az erdő/park motívumot hordozta. A korábbi két installáció munkái hátrébb, a félhomályba kerültek, míg az újak a fényforrástól megvilágítva intenzíven világítottak a térben.²⁶⁵

²⁶⁴ *Magánterület Egopolis határán*, önálló kiállítás az At Home Galleryben, a somorjai zsinagógában; 2014. március 27. – május 3.

²⁶⁵ DERZSI Bernadett: *Magánterület Évivel. Új Nő*. 2017, 46–48.

(68–69. kép) Mayer Éva: *Magánterület Egopolis határán*, 2014, interaktív installáció hanggal, vegyes technika, fényvisszaverő reflexfólia, 30 jelzőtábla (76 x 105, 105 x 76, 50 x 70, 70 x 50, 100 x 150, 50 x 50, 70 x 30 cm, 74,5 x 84 cm), somorjai zsinagóga – At Home Gallery, Somorja

(71–72. kép) Mayer Éva: *Magánterület Egopolis határán*, interaktív installáció hanggal, vegyes technika, fényvisszaverő reflexfólia, 30 jelzőtábla (76 x 105, 105 x 76, 50 x 70, 70 x 50, 100 x 150, 50 x 50, 70 x 30, 74,5 x 84 cm), somorjai zsinagóga – At Home Gallery, Somorja, 2014

(73. kép) Mayer Éva: *Bázis* (részlet a *Magánterület Egopolis határán* installációból), 2014, fényvisszaverő reflexfólia, jelzőtábla (74,5 x 84 cm)

A munka további verziói a *Magánterület Egopolis határán (Hiba és Társai)* (2013–) (74. kép) és a *Magánterület Egopolis határán (Bevésődés)* (2016–) interaktív installációk (75. kép), melyek folyamatosan fejlődnek a kiállítási terek és a nézők interakciójához képest. A munka koncepciója a társadalmi nyomás és a sztereotípiák megfigyelésén alapszik, amelyek által az egyéni lét sérülhet. Megszületésünk után már célpontokká válunk. Megválaszthatjuk utunkat, hogy például a többség vagy a kisebbség csoportjához tartozunk-e? Ez az egyén döntése, amely valójában személyiségfüggő, ki-ki amit választ. Fontos, hogy sorsunkat ne engedjük ki a kezünk közül. Lényeges és elengedhetetlen a belső hangra való összpontosítás és figyelem, mindez akár a hit megerősítése által is lehetséges. HIBÁK: Hiba lehet a koncentráció és a belső hangra figyelés hiánya. Hiba lehet a társadalmi nyomás hatására történő behódolás és beolvadás. Hiba lehet a kategorizálás a társadalom felől. Ugyanakkor hiba lehet az egyén túlzott elzárkózása is. Mi akkor a megfelelő megoldás...?

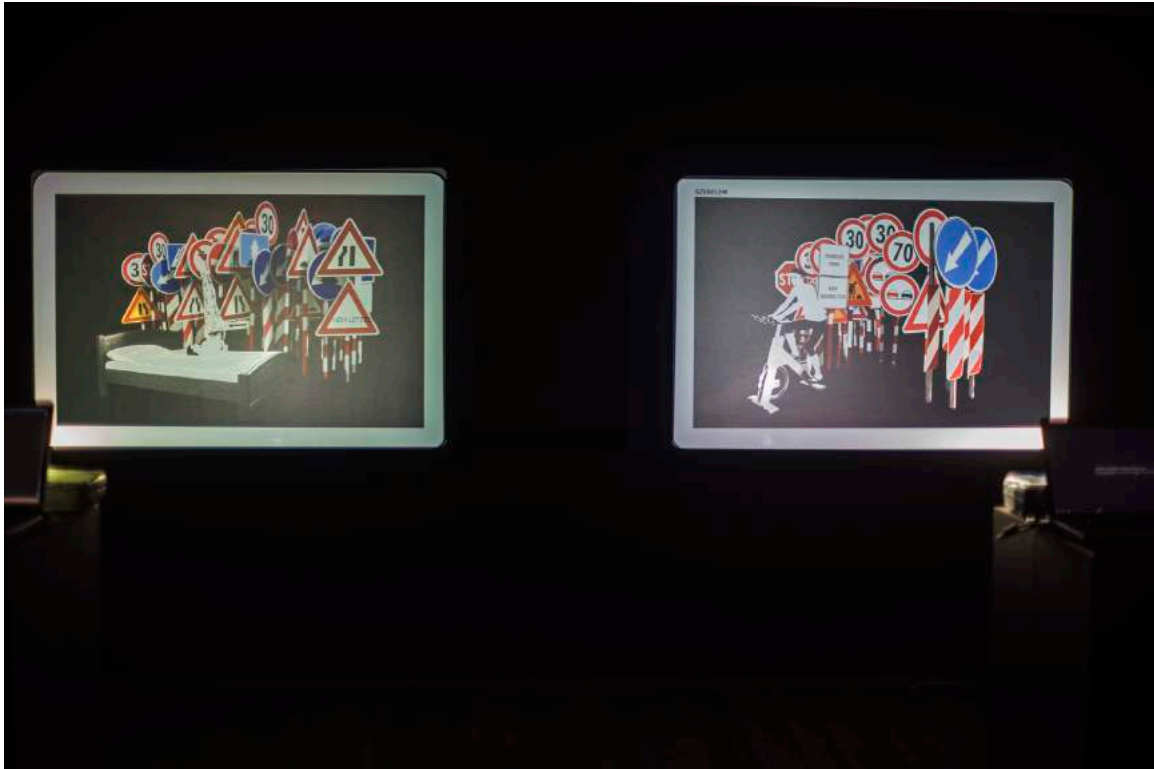
Az interaktív installációkon keresztül célozom felmérni és összegyűjteni a nézők által megélt, illetve az ő általuk megtapasztalt társadalmi hibákat és bevésődéseket. A következő kérdés olvasható le és tölthető ki a számítógép monitoránál: „Egy szóval, mi a hiba?“, „Egy szóval, mi a bevésődés?“. A nézők által beírt szavak elhelyezkedését is meg lehet határozni a kivetített munka tetszőlegesen kiválasztott felületén, ahol ezt követően megjelenik az általuk kiválasztott szó. (76. kép)

(74. kép) Mayer Éva: *Magánterület Egopolisz határán (Hiba és Társai)*, 2013 -, interaktív installáció, fényvisszaverő reflexfólia, jelzőtábla (100 x 150 cm), projektor, laptop, billentyűzet

(75. kép) Mayer Éva: *Magánterület Egopolisz határán (Bevésődés)*, 2016–, interaktív installáció, fényvisszaverő reflexfólia, jelzőtábla (100 x 150 cm), projektor, laptop, billentyűzet

(76. kép) Mayer Éva: *Magánterület Egopolisz határán (Bevésődés)*, 2016, interaktív installáció, fényvisszaverő reflexfólia, jelzőtábla (100 x 150 cm), projektor, laptop, billentyűzet, MODEM, Debrecen

10.2. Bölcsők

Mestermunkám második részében a meddőséget és az ezzel járó traumatizált helyzetet dolgoztam fel a legutolsó önálló kiállításom alkalmával. Mindenképpen szerettem volna egy új, aktuális munkát létrehozni a mestermunka második részeként, mely deszakralizált térben került elsőként bemutatásra, a komáromi Limes Galériában, 2018. május 18. – június 10. között.²⁶⁶

Fontos volt számomra, hogy szimbolikusan és gyakorlatilag is társszerzőként férjemmel, Majoros Áron Zsolt szobrászművésszel dolgozzam együtt.

Munkámmal szeretném felhívni a figyelmet az endometriózisban szenvedő nőkre és a betegségükkel járó problémáikra. Akiknek nem pusztán a fájdalom keseríti meg az életét, hanem a krónikus betegség gyakran meg is fosztja őket az anyaság élményétől. A betegség

²⁶⁶ A kiállítást Boros Lili művészettörténész nyitotta meg.

BOROS Lili: Egyetemes traumák. Mayer Éva és Majoros Áron Zsolt kiállítása. *Új Művészet*, 2018/6, 48–49.

ugyanis sokszor meddőséhez vezethet, statisztikailag 50%-ban, mely rémisztően magas szám. (A meddő nők fele endometriózis érintettséggű, bár legtöbbjük nem is tud róla.)²⁶⁷

Magyarországon a beteg tájékoztatás kielégítő, a szakmai cikkek és az ehhez kapcsolódó csoportok száma folyamatosan bővül. Szlovákiában mindez nem mondható el, szinte alig foglalkoznak a témával, nem lelhető fel megfelelő számú szlovák szakirodalom, és nincs ehhez kapcsolódó közösségi fórum sem. Emiatt is szerettem volna elsőként a munkát célirányosan Szlovákiában bemutatni. A munkával rámutattunk a meddőség problémájára, mely napjainkban minden harmadik párt érintő állapot a statisztikák szerint, s mely probléma nagyon sok helyen még ma is tabu témának számít.

A téma kutatásánál a magyarországi működtetésű, *Endometriózis Támogató Csoport* zárt csoportjában tartottam felmérést. Az érintettek válaszai nagyban hozzájárultak a munka tartalmi megtöltéséhez, a valós adatok, élettörténetek és tapasztalatok megosztásával, melyek Bandor Éva Jászai Mari-díjas színművész segítségével elevenedtek meg téri hang formájában. Anonim *kérdőív* segítségével állítottam össze kérdéseimet (felhasználtam a jelzőtáblákon is) (77. kép), melyet előzetesen egy pszichológus szakemberrel ellenőriztettem:²⁶⁸

1. LE TUDNÁD-E ÍRNI AZT AZ ÉRZÉST, AMIKOR KÖZÖLTÉK VELED (VAGY TUDATOSÍTOTTAD MAGADBAN AZ ÉVEK SORÁN), HOGY NAGYON NEHEZEN, VAGY TALÁN SOHA NEM LEHET GYERMEKED?

2. MILYEN LÉPÉSEKET TETTÉL ANNAK ÉRDEKÉBEN, HOGY EGYSZER MÉGIS ÉDESANYÁVÁ VÁLHASS?

3. KI MIT TANÁCSOL SEGÍTSÉGGÉNT? MILYEN ÚTBAIGAZÍTÁST KAPTÁL MÁSOKTÓL?

4. HA NEM OKOZ GONDOT, MEGOSZTANÁD-E, HOGY MELYEK VOLTAK A LEGSÖTÉTEBB GONDOLATOK, MELYEKET A MEDDŐSÉGGEL KAPCSOLATBAN ÉREZTÉL MAGADDAL VAGY MÁSOKKAL SZEMBEN?

5. ÉREZTÉL-E BŰNTUDATOT AMIATT, HOGY VALAMIT ROSSZUL TETTÉL AZ ÉLETEDBEN, VAGY NEM VOLT MEGFELELŐ AZ ÉLETVITELED? VALAMIT MÁSKÉPP CSELEKEDNÉL, HA ÚJRA KEZDHETNÉD?

6. MILYEN ÉRZÉSEID VOLTAK A MEDDŐSÉGGEL, HOGY LÁTOD EZT MOST XY ÉV ELTELTÉVEL?

---

²⁶⁷<http://semmelweis.hu/mediasarok/2017/10/26/a-meddo-nok-kozel-fele-endometriozisban-szenved/>
(A letöltés ideje: 2018.04.15.)

²⁶⁸ A kérdőívek a következő felületen tölthetők ki: <https://www.surveio.com/survey/d/X2C9J0P7T6P4I4W7L>

7. KI VAGY MI ADOTT ERŐT AHHOZ, HOGY E SZEMÉLYES TRAUMÁD UTÁN ÉRTELMÉT ÉREZD ÚJRA AZ ÉLETEDNEK, HOGY FOLYTATNI TUDD AZT? MIKOR ÉREZTED, HOGY „TOVÁBB TUDSZ LÉPNI”?

8. MIKOR ÉREZTED (ÉREZTED-E EGYÁLTALÁN), HOGY A TRAUMA MEGERŐSÍTETT ÉS “ÚJ EMBERRÉ” VÁLTÁL? VÁLTOZTAK-E INTERPERSZONÁLIS (MÁSOKKAL VALÓ) KAPCSOLATAID? VÁLTOZOTT-E ÉLETSZEMLÉLETED?

9. MIK SEGÍTETTEK SZÁMODRA A MEGBÉKÉLÉSBEN, A GYÓGYULÁSBAN, A FELÉPÜLÉSBEN A GYERMEKTELENSÉG FELDOLGOZÁSA KAPCSÁN?

10. MIKOR DÖNTENÉL (DÖNTÖTTÉL) ÚGY, HOGY HA VÉRSZERINTI ÉDESANYJA NEM LEHETSZ A GYERMEKEDNEK, SZÍVSZERINTI MÉG IGEN? ELGONDOLKODTÁL AZ ÖRÖKBEFOGADÁSON?

11. EMELKEDETTEBB, ESETLEG SPIRITUÁLISABB IRÁNYT VETT-E AZ ÉLETED EZUTÁN? HOGY ALAKULT A TÖRTÉNEK UTÁN A HITTEL VALÓ KAPCSOLATOD?

12. ÉRTELMEZTED-E A TRAUMÁT TÁGABB PERSPEKTÍVÁBÓL? MIT CSINÁLSZ AZÓTA MÁSKÉPPEN AZ ÉLETEDBEN?

(77. kép) Mayer Éva, társszerző: Majoros Áron Zsolt: *Bölcsők*, 2018, installáció hanggal, Limes Galéria, Komárom

Installálás a deszakralizált térben:

Kilenc bölcső helyezkedett el szétszórtan a templom terének központjában (78–80. kép). Számuk szimbolizálja a magzati fejlődés kilenc hónapját. A bölcsők rozsdamentes acéllemezből épültek fel, felső részüknek plexirétegét finom szemcsézettességű fehér gipszréteg borította. A bölcsők belsejében elrejtve fényforrás volt található, így a folyamatosan megszáradó és berepedező gipszfelületek egyre inkább kiadták a babák sziluettjeit. Az agyag száradási időtartama különböző stádiumokat mutatott, melyek az idő múlásával változtak. Vagyis a feszes víztükrös felület egészen a berepedezett megszikkadásig terjedt. A végső száradás után valóban láthatóvá vált a baba-formák léte vagy hiánya. A bölcsők belülről világítottak a sötétben, mint a remény különböző lehetőségei (81–83. kép). A bölcsők körül nyílformájú táblák oszlopokon elforgatva szétszórtan helyezkedtek el térben, melyeken a kérdőívben megjelenő kérdések és az ezekre összegyűjtött válaszok válogatása jelent meg. A táblák megadhatják a lehetséges irányokat, amelyeket továbbgondolhatunk, vagy amely utakon továbbmehetünk... Az installációhoz hang is párosult, a tér viszhangos akusztikája az installáció hangjával együtt drámai és sejtelmes hatást keltett.

Bölcső: az új élet, a születés, a kezdet szimbóluma. Az anyaméhhez hasonlóan a védelmet és a biztonságba való visszatérést asszociálja. Élethajó, bárka szimbólum is, lehet bárka vagy sajka formája is, ilyenkor az utazást, az élet tengerén való átkelést jelképezi. A Bibliában a gyermek Jézus fekvőhelye, a keresztény ikonográfiában a bölcsőben fekvő gyermek Szent Ambrus attribútuma (akit egy gyermek közbekiabálására választottak püspökké – Legenda Aurea). Apácakolostorokban a meditáció elősegítésére tették a gyermek Jézus szobrát a bölcsőbe. A bölcső a születés metafora mellett a sírhelyre is utal: ahogy Vörösmarty Mihály írja Szózatában, *bölcsőd az, s majdan sírod is*, vagy ahogy Kosztolányi Dezső a *Koporsó és bölcső közt* című versében az anyához kötődő életút kezdetét szimbolizálja.²⁶⁹

Természetesen nem volt egyszerű a nyilvánosság elé vinni a kérdéskört. Hiszen a meddőség és gyermektelenség problémájáról általában nyíltan nem szívesen beszélnek a párok, mivel nagyon intim és személyes feldolgozás vagy trauma áll a háttérben. Attól még létezik a jelenség, és elég súlyos gondot okoz a társadalmunkban. A kiállítást nagyon pozitívan fogadták, sokan elmesélték a saját élményeiket és tapasztalataikat a témával kapcsolatban. Örülök, hogy a munkával nem csak magamon, hanem másoknak is segíthettem.²⁷⁰

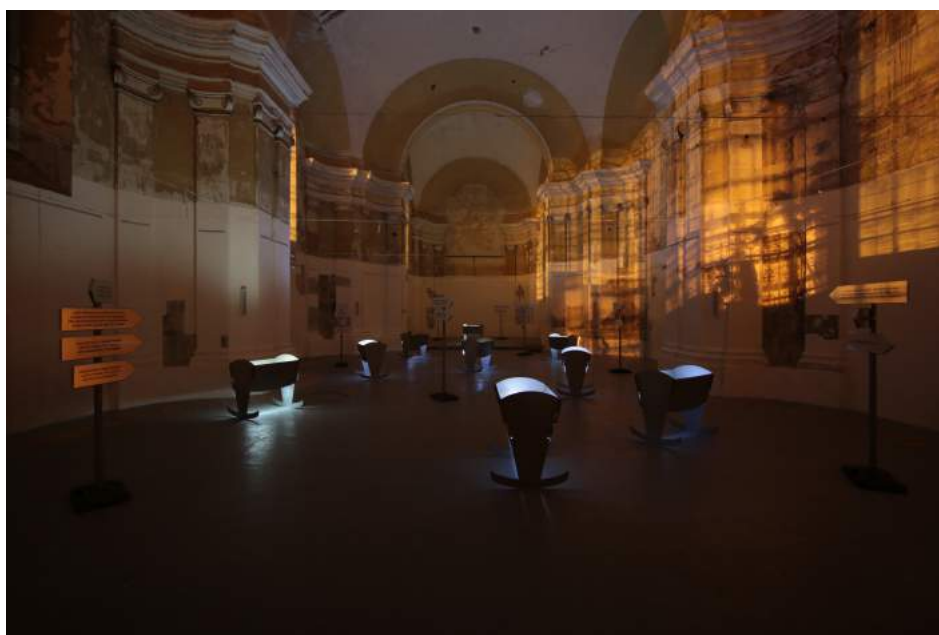
²⁶⁹ PÁL József, ÚJVÁRI Edit (szerk.): *Szimbólumtár*. Balassi Kiadó, Budapest, 2001, 85.

²⁷⁰ MISLAY Edit: A hiány és a remény bölcsői. *Új Szó*, 2018. 71. évf. 140. szám, 10.

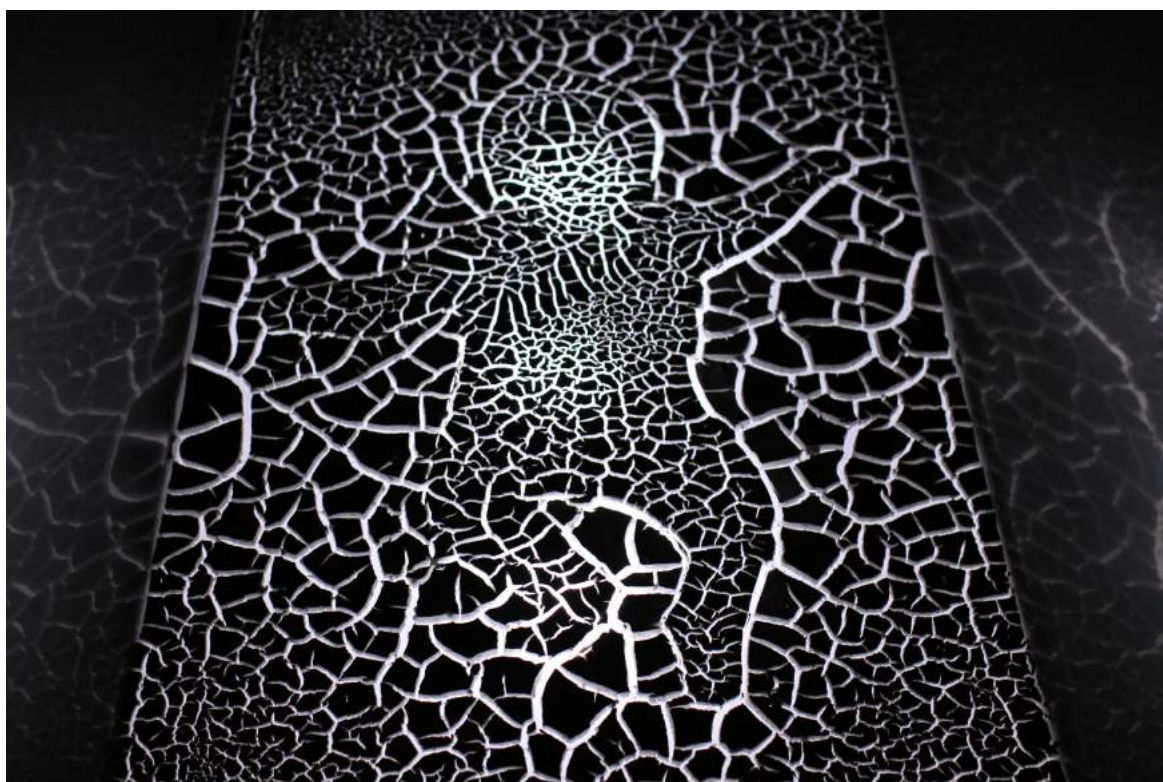
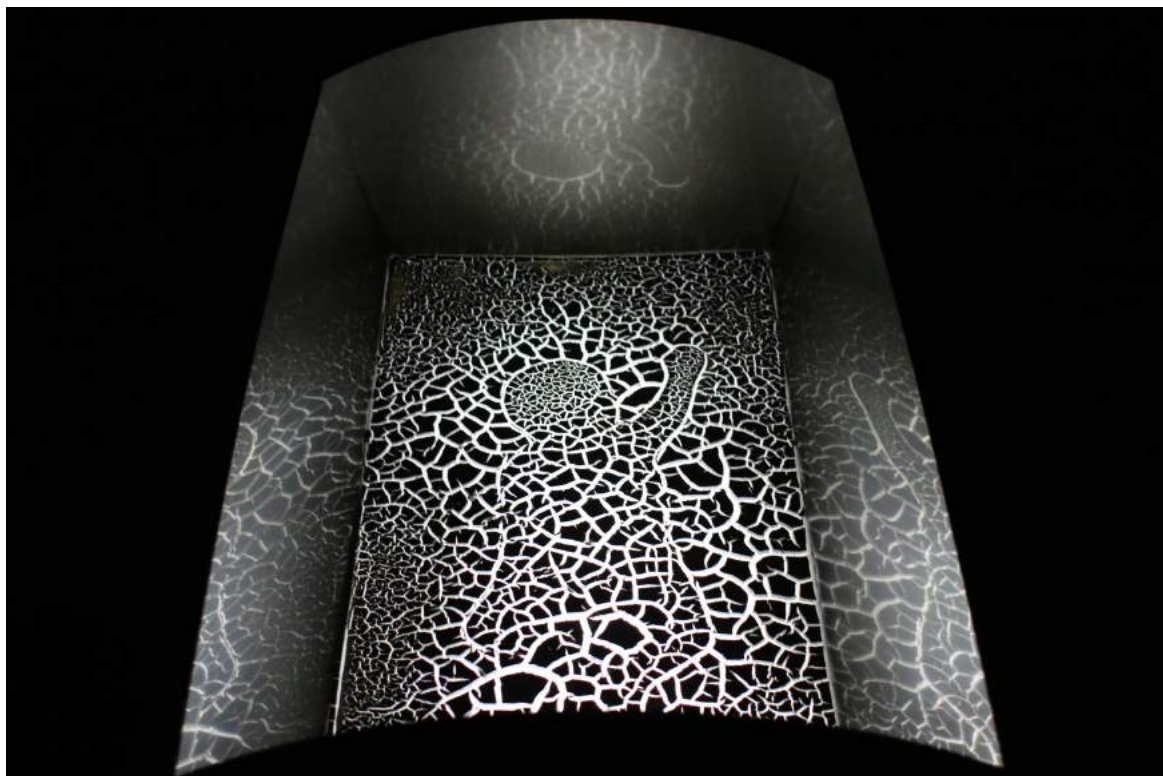

(78. kép) Mayer Éva, társszerző: Majoros Áron Zsolt: *Bölcsők*, 2018, installáció hanggal
(Hang: Bandor Éva) 9 bölcső, 8 oszlop talppal, jelzőtáblák, reflexfólia
vegyes technika: rozsdamentes acél, plexi lemez, lámpa, gipsz
változó méret, bölcsők: 80 x 100 x 80cm, oszlop: 2m
jelzőtáblák: 20 x 50cm, 20 x 90cm, 20 x 110cm
Limes Galéria, Komárom

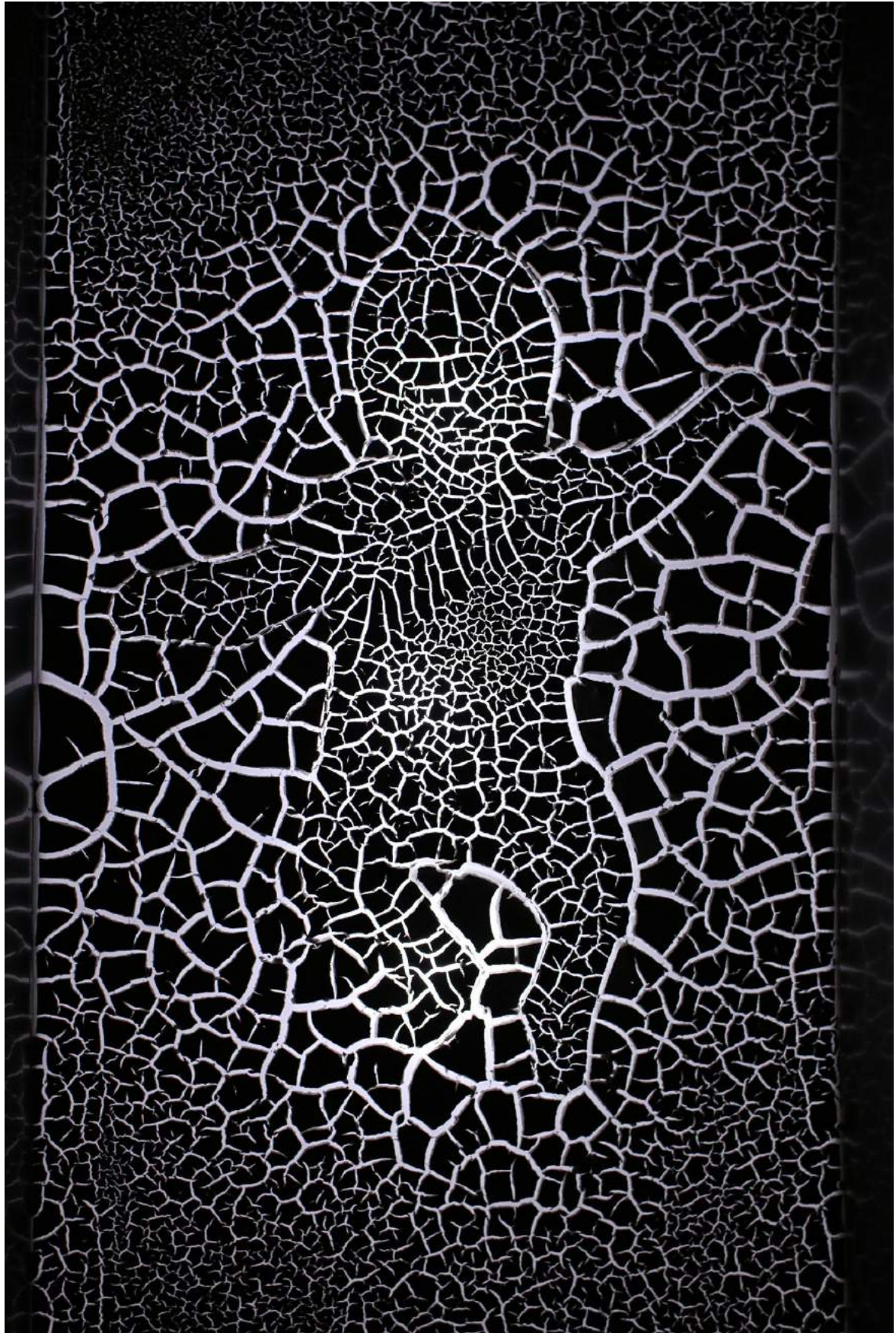

(79–80. kép) Mayer Éva, társszerző: Majoros Áron Zsolt: *Bölcsők*, 2018, installáció hanggal
(Hang: Bandor Éva) 9 bölcső, 8 oszlop talppal, jelzőtáblák, reflexfólia
vegyes technika: rozsdamentes acél, plexi lemez, lámpa, gipsz
változó méret, bölcsők: 80 x 100 x 80cm, oszlop: 2m
jelzőtáblák: 20 x 50cm, 20 x 90cm, 20 x 110cm

(81-83. kép) Mayer Éva, társszerző: Majoros Áron Zsolt: *Bölcsők*, 2018, installáció hanggal

BIBLIOGRÁFIA

- ANDRÁSI Edit: *Kulturális átöltözés. Művészet a szocializmus romjain*. Argumentum, Budapest, 2009.
- BARTHA Elek: A szakrális tér néprajza. In: Lőrincz Zoltán (szerk.): *Szakrális építészet ma hazánkban*. Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Rajz Tanszéke, Szomathely, 1995, 12–14.
- BÁNHÉGYI B. Miksa: Ars sacra, In: Zentai László (szerk.): *Szent művészet*. Xénia Könyvkiadó, Budapest 1994, 13–20.
- BÁNHÉGYI B. Miksa: Lelkiség és művészet. *Teológia*, 1983/3, Budapest, 1997, 131–134.
- BÁLVÁNYOS Anna (szerk.): *Nézőpontok/Pozíciók. Művészet Közép-Európában 1949–1999*, Kortárs Művészeti Múzeum – Ludwig Múzeum, Budapest, 2000.
- BÁRÁNY János: Tizenöt alkotó öt országból a fény küszöbén. *Csallóköz*, 2017/34–35., 16–17.
- BECKER Gábor: *Templomépítés*. DLA-értekezés, BME Építőmérnöki Kar Doktori Iskolája, Budapest, 1999. (kézirat)
- BEKE László, MAYER Éva (szerk.): *Hiba és társai*. A Magyar Képzőművészeti Egyetem Doktori Iskolájának kiállítása. Magyar Képzőművészeti Egyetem, Budapest, 2014.
- BEKE László: Tűrni, tiltani, támogatni. A hetvenes évek avantgárdja, In: Hans Knoll (szerk.): *Második nyilvánosság*. XX. századi magyar művészet. Enciklopédia Kiadó, Budapest, 2002, 228–247.
- BEKE László: Útinapló Kassa. Európa Kulturális Fővárosa. *Új Művészet*, Budapest, 2013/11, 6–10.
- BERG, Andrea: Szigeti Gábor Csongor, In: Mayer Éva (szerk.): *Invariáns*. Eszterházy Károly Egyetem Vizuális Művészeti Intézet oktatóinak kiállítási katalógusa. EKE Líceum Kiadó, Debrecen, 2016, 44.
- BOROS Lili: Egyetemes traumák. Mayer Éva és Majoros Áron Zsolt kiállítása. *Új Művészet*, 2018/6, 48–49.
- BOROS Lili: Modellek, viszonyok, heterotípiák. Gondolatok a kiállított művekről, In: Mayer Éva (szerk.): *Invariáns*. Eszterházy Károly Egyetem Vizuális Művészeti Intézet oktatóinak kiállítási katalógusa. EKE Líceum Kiadó, Debrecen, 2016, 11–13.
- BROZMAN, Dušan: At Home Gallery, In: Hushegyi Gábor, Suzanne Kiss (szerk.): *At Home Gallery 1995–2000*. At Home Gallery, Somorja, 2001, 5–8.
- CSAPODY Kinga: Hetven kiállítási tárgy plusz négy kilo. *Új Szó*, 2011. 64. évf. 168. szám, 9.
- CSAPODY Kinga: Hullámhossz a templomban. *Új Szó*, 2011. 64. évf. 157. szám, 7.
- CSERHÁTI József, FÁBIÁN Árpád (szerk.): *A II. Vatikáni zsinat tanítása*. Szent István Társulat, Budapest, 1992.
- DERZSI Bernadett: Magánterület Évivel. *Új Nő*, 2017, 46–48.
- DR. CSERHÁTI József (szerk.): Nagy képes Biblia. Saxum Kiadó, Budapest, 1972. Ford.: Dr. Gál Ferenc
- ELIADE, Mircea: *A szent és a profán*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1999.
- ERŐSS István: A Vizuális Művészeti Intézet, In: Mayer Éva (szerk.): *Invariáns*. Eszterházy Károly Egyetem Vizuális Művészeti Intézetének oktatóinak kiállítási katalógusa. EKE Líceum Kiadó, Debrecen, 2016, 5–6.

- GÁSPÁR Zsuzsa, MAROS Donka (szerk.): *A hit asztala. Az áldozattól az istentiszteletig. Öt vallás liturgikus tárgyaiból.* Offica Nova, Budapest, 1990.
- GEREBEN Ágnes: *Egyház az ateista államban,* PolgArt, Budapest, 2011.
- GYENES Gábor: Mayer Éva Szakítópróbájáról. *Irodalmi Szemle,* 2012/8, 92–93.
- GYÖRGY András: A képzőművészet útja a lélekhez. *Új Szó,* 2012. 65. évf. 208. szám, 8.
- GYÖRGY András: *Csukás Zsigmond program: A Somorjai Református Egyházközség fejlesztési koncepciója.* Somorjai Református Egyházközség, Somorja, 2016. (kézirat)
- GRUBER, Ellen Ruth: *Zsidó emlékhelyek Közép- és Kelet-Európában.* Geographia Kiadó, Budapest, 2010. Ford.: Benke László
- HEGEDŰS Eszter: Szigeti Gábor Csongor, In: Mayer Éva (szerk.): *Invariáns.* Eszterházy Károly Egyetem Vizuális Művészeti Intézetének oktatóinak kiállítási katalógusa. EKE Líceum Kiadó, Debrecen, 2016, 44–45.
- HUSHEGYI Gábor, KISS, Suzanne (szerk.): *At Home Gallery 1995–2000.* At Home Gallery, Somorja, 2001.
- HUSHEGYI Gábor, GYENES Gábor, KUBIČKA KUCSERA Klára (szerk.): *Szlovákiai magyar képzőművészek arcképcsarnoka.* Szlovákiai Magyar Írók Társasága, Dunaszerdahely, 2011
- HUSHEGYI Gábor, SÖRÉS Zsolt (szerk.): *Transart Communication.* Performance & Multimedia Art. Studio Erté 1987–2007. Kalligram, Pozsony, 2008
- JELENITS István: A keresztény templom. *Alaprajz,* Budapest, 1998/5., 10.
- JELENITS István: Jézus Istene. *Vigília,* 1976/12., 795.
- KESERŰ Katalin: *Emlékezés a kortárs művészetben.* Noran Kiadó, Budapest, 1998.
- KLANICZAY Júlia, SASVÁRI Edit (szerk.): *Törvénytelen avantgárd.* Galántai György balatonboglári kápolnaműterme 1970–1973. Artpool-Balassi, Budapest, 2003.
- KONCZ Csilla: Alkotók és gondolatcserék a Lélekbázison. *Új Szó,* 2014. 67. évf. 157. szám. 19.
- KONCZ Csilla: Mint egy nagy család, *Új Szó,* 2013. 66. évf. 197. szám, 8.
- KÖVESDI Károly: Limes Galéria: a kultúra temploma. Beszélgetés Farkas Veronika művészettörténésszel. *Új Szó,* 2004, 58. évf. 110. szám. 8.
- KRNÁČOVÁ–GUTLEBER, Ada: Labyrinty – Labyrinths. Katalógus. SCCA-Slovakia – Galéria Jána Koniarka, Bratislava–Trnava 1993, 5.
- KUSSBACH, Erich: A kereszténység jövője Közép-Európában. *Távlatok,* 1994/3-4, 388.
- MARTOS Gábor: Ars sacra: A szentség erejének sugárzása. *Múzeum Café,* 2008/2009, 50–53.
- MAYER Éva: A Magyar Képzőművészeti Egyetem Doktori Iskolájának „Hiba és Társai” című csoportkiállítása. Periférián, provincializmus nélkül, In: Beke László, Mayer Éva (szerk.): *Hiba és társai.* A Magyar Képzőművészeti Egyetem Doktori Iskolájának katalógusa. Magyar Képzőművészeti Egyetem, Budapest, 2014, 5.
- MAYER Éva: *Diagnosis.* szakdolgozat. Magyar Képzőművészeti Egyetem, Budapest, 2008.
- MAYER Éva: Fontosnak tartom az SzMKT működését. *Atelier,* 2013/5, 18–19.
- MAYER Éva (szerk.): *Invariáns.* Eszterházy Károly Egyetem Vizuális Művészeti Intézetének oktatóinak kiállítási katalógusa. EKE Líceum Kiadó, Debrecen, 2016
- MAYER Éva, TEPEŠ Ferenc (szerk.): *Mayer Éva katalógusa.* Gabbiano Print Nyomda és Kiadó, Budapest, 2010
- MAYER Éva: *Művészeti centrumok, kezdeményezések a periférián – provincializmus nélkül avagy A periférián lévő határon túli zsinagógák, mint kulturális centrumok jelentősége a közép-európai identitás-, illetve a kisebbséggel szembeni előítéletes gondolkodás kérdéskörében.* tanárképző szakdolgozat, Magyar Képzőművészeti Egyetem – Tanárképző Tanszék, Budapest,

2009. (kézirat)
- MAYER Éva, SZIGETI Gábor Csongor (szerk.): *Mayer Éva. Lélekterek*. katalógus. Gabbiano Print Nyomda és Kiadó, Budapest, 2015.
- MÁTHÉ Andrea: Egyszerre közel és távol. Kortárs művészeti intézmények, intézetek Magyarországon és Európában. Műhelykonferencia. *Balkon*, 2005/5, 18–21.
- MISLAY Edit: A hiány és a remény bölcsői. *Új Szó*, 2018. 71. évf. 140. szám, 10.
- MISLAY Edit: A lélek sokszor fontosabb a testnél. *Új Szó*, 2009. 62. évf. 246. szám, 8.
- MISLAY Edit: Izgalmas kaland számára az alkotás. *Új Szó*, 2010. 63. évf. 116. szám, 8.
- MISLAY Edit: Melengető fénnel. *Új Szó (Nők +7 nap)*, 2017. 7.évf. 7.szám, 4–8.
- MISLAY Edit: Suttogó betűk a kultúra óriáskeréken. *Új Szó*, 2002/?, 8.
- MISLAY Edit: Tájból, fából, természetesen. *Új Szó*, 2001/?, 9.
- N. MÉSZÁROS Júlia, PÉTER Ágnes, HARSAY Iлона (szerk.): *25 év symposion: Társaság + Alapítvány + Művésztelep*. Múcsarnok, Budapest, 2017.
- NIETZSCHE, Friedrich: *A vidám tudomány*. Szukits Könyvkiadó, 2003. Ford.: Romhányi Török Gábor
- PATAKI Ferenc: *Érzelem és identitás*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2004, 110.
- PÁL Ferenc: *A függőségtől az intimitásig*. Vágy, élmény, kapcsolat. Kulcslyuk Kiadó, Budapest, 2010.
- PÁL József, ÚJVÁRI Edit (szerk.): *Szimbólumtár*. Balassi Kiadó, Budapest, 2001.
- PETROVIČ, Rastislav: A somorjai paulánus kolostor – a Csallóköz jelentős barokk emlékműve, In: Strešňák Gábor, Végh László (szerk.): *Fejezetek Somorja város történetéből*. Történelmi konferencia a Zsigmond király által adományozott városi kiváltságok elnyerésének 600. évfordulója alkalmából. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja-Dunaszedahely, 2005, 181–192.
- POPOVA, Olga, SMIRNOVA, Jengelina, CORTESI, Paola (szerk.): *Az Ikon*. Officina, Budapest, 1998.
- PUSZTAY Sándor: *Zsinagógák Szlovákiában*. Zsinagógák, zsidó temetők, emlékhelyek. Kornétás Kiadó, Budapest, 2018.
- PROKOPP Mária: *Somorja középkori temploma*. Méry Ratio, Somorja, 2005.
- REASON, James, HOBBS, Alan: *Managing Maintenance Error – A Practical Guide*, Ashgate Publishing Company, Aldershot, Hampshire, England – Burlington, VT, USA, 2003
- ROCKENBAUER Zoltán (szerk.): *Mátrai Erik: Gömb 02.2*. Chiesa di San Lio, Velence. Múcsarnok, Budapest, 2013.
- RÓNAI-BALÁZS Zoltán: Az identitás a Duna mentén. Nemzetközi kiállítás Somorján. *Új Művészet*, 2011/10, 34–35.
- RÓNAI Péter (szerk.): *Peter Rónai – Rónai Péter*, FO ART, Pozsony, 2012.
- SCHADE, Herbert: A modern festészet világnézeti szerkezet, in: *A teremtő dicsérete* (Prugg Verlag, Bécs 1985) 61–70; COTTIN, Jérôme, La mystique de l'art: Art et christianisme de 1900 à nos jours (Cerf, Paris 2008)
- STARÝ, Oldřich: *Boj proti kosmopolitismu je cesta k socialistickému umění*. Umění, 1953/7–8, 357.
- STURCZ JÁNOS: Tolnay Imre kiállítása. *Új Művészet*, 2017/4, 53.
- SÝKOROVÁ, Lenka: *Postkonceptuální přesahy v české kresbě*. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně. Fakulta umění a designu, Ústí nad Labem. 2015.
- SZALAY Zoltán: Mérlegre tett művészellemek. Beszélgetés a DUNART.COM művésztelep főszerzőjével, Mayer Évával, *Irodalmi Szemle*, 2013/1, 60–62.

- SZEGEDY-MASZÁK Zsuzsanna: DUNART.COM3. *Irodalmi Szemle*, 2013/?, 94–95.
- TALLÓSI Béla: A földi életünk állomása. *Új Szó*, 2009. 62.évf. 210. szám, 8.
- TALLÓSI Béla: Amikor a műhiba nem hiba. *Új Szó*, 2013. 66.évf. 293. szám, 8.
- TALLÓSI Béla: Belső utak a Pomléból. *Új Szó*, 2016. 69. évf. 205. szám, 8.
- TALLÓSI Béla: Fényküszöbök a művésztelepen. *Új Szó*, 2017. 70. évf. 191. szám, 8.
- TALLÓSI Béla: Galériáink, művésztelepeink, művészeink bemutatkozása. A Pozsonyi Magyar Intézetben tartották a Szlovákiai Magyar Képzőművészeti Fórumot – gondolatok a szombati szakmai műhelybeszélgetésről. *Új Szó*, 2012. 65. évf. 19. szám., 8.
- TALLÓSI Béla: Kortárs művészet sokféle szemszögből. *Új Szó*, 2014. 7. évf. 7. szám, 17.
- TÍMÁR Katalin: Installált természet. *Balkon*, 1995/3, 28–30.
- TOLNAY Imre: Belső utak találkozásai Somorján. A DUNART.COM nemzetközi művésztelepről. *Új Művészet*, 2016/10, 4–5.
- UNAMUNO, Miguel de: *A kereszténység agóniája*. Kossuth Kiadó Rt, Budapest, 1997.
- USZKAY Tekla: Szakítópróbák. *Új Művészet*, 2012/2, 36–37.
- USZKAY Tekla: *Templom ihlette installáció*. Mayer Éva Réteghiány avagy Korlátok a fejedben vannak... kiállítása október 31-ig látható Somorján. *Új Szó*, 2010, 63. évf. 218. szám, 10.
- ÜTŐ Gusztáv: *Akcióművészet 1978 és 1998 között Erdélyben (1. rész)*. Erdélyi Művészet, Székelyudvarhely, 2000/3, 21–27.
- ÜTŐ Gusztáv: *Akcióművészet 1978 és 1998 között Erdélyben (2. rész)*. Erdélyi Művészet, Székelyudvarhely, 2001/1, 16–22.
- VARGA Lajos: *Ars sacra, ars liturgica, ars moderna. A vallásos művészet és az ars sacra – ars liturgica különválása*, Magyar Sion, Budapest, 2015/1, 19–40.
- VÁRNAGY Antal: *Liturgika*, Lámpás Kiadó, Abaliget, 1999, 313.
- W. SIMONS, Thomas, Jr.: *Eastern Europe in the postwar*. St. Martin's Press, New York, 1993.

INTERNETES FORRÁSOK

- ARGYRIADES, Marcia: *Church conversion into a residence in Utrecht by Zecc*. 2011. <https://www.yatzer.com/Church-conversion-into-a-residence-in-Utrecht-by-Zecc-Architects> (letöltés ideje: 2018.01.18)
- BÁN Zsófia: *Ne bántsátok a végsőt: az emlékezést!*, megnyitószöveg, Kis Zsinagóga / Egri Kortárs Galéria, Eger, 2009. http://mng.hu/idoszaki_kiallitasok_kapcsolodo/kicsiny-balazs-vandorlo-ertelmezes-122013 (A letöltés ideje: 2018.02.07.)
- BÁRÁNY János: *Belső utakon járnak a DUNART.COM6 alkotói*. Magyar, macedón, amerikai, német képzőművészek Somorján. 2016. <http://felvidek.ma/2016/08/belso-utakon-jarnak-a-dunart-com6-alkotoi/> (A letöltés ideje: 2018.04.13.)
- BESKID, Vladimír: *Matúš Lányi Katedrála*. 2010. <https://www.gjk.sk/sk/vystavy/archiv-vystav/2010/matus-lanyi-katedrala/> (A letöltés ideje: 2018.02.12.)
- BÉREŠOVÁ, Simona: *Lenka L. Lukačovičová: Šedá kniha*. 2016.

- <https://www.gjk.sk/sk/vystavy/archiv-vystav/2016/lenka-l-lukacovicova-seda-kniha/> (A letöltés ideje: 2018.02.12.)
- CSANDA Máté: *TRANSCOM.net. Veszteségek rajzolatai.* 2013. http://www.rovart.com/hu/transcomnet_2800 (A letöltés ideje: 2018.03.08.)
- CSANDA Máté: *Mnémoszüné viasztáblái.* Mayer Éva, Pézman Andrea, Szőke Erika és Gyenes Gábor: Transcom.net. 2013. <http://kultuer.hu/2013/07/mnemoszune-viasztablai/> (A letöltés ideje: 2018.04.17.)
- ČIKOVSKÝ, Konštantín, MIKUŠOVIČ, Dušan (szerk.): *28-ročný mladík odfotil všetky naše kostoly, trvalo mu to osem rokov.* 2015. <https://dennikn.sk/167001/28-rocny-mladik-odfotil-vsetky-nase-kostoly-trvalo-mu-to-osem-rokov/> (A letöltés ideje: 2018.03.16.)
- DEMEŠ, Pavol: *Fotografie z vernisáže výstavy Videl som všetky kostoly Slovenska.* 2015. <https://dennikn.sk/178154/fotografie-z-vernissage-vystavy-videl-som-vsetky-kostoly-slovenska/> (A letöltés ideje: 2018.03.16.)
- DÉKEI KRISZTA: *Isa pur és...* Vincze Ottó: Ex Nihilo/Molnár Ani Galéria. 2013. <http://www.revizoronline.com/hu/cikk/4426/vincze-otto-ex-nihilo-molnar-ani-galeria/> (A letöltés ideje: 2018.03.22.)
- DZURJANIN, Zdenko: *Kostoly Slovenska: mapa, fotky a vyhľadávanie.* 2015. <https://dennikn.sk/160769/kostoly-slovenska-mapa-fotky/> (A letöltés ideje: 2018.03.16.)
- FOUCAULT, Michael: *Más terekről. Heterotópiák.* 1967. Ford.: Erhardt Miklós. <http://exindex.hu/index.php?l=hu&page=3&id=253> (A letöltés: 2018.01.10.)
- GERŽOVÁ, Jana: *Monika Kubinská, Bohuš Kubinský: Story.* 1995. <https://www.gjk.sk/sk/vystavy/archiv-vystav/1995/monika-kubinska-bohus-kubinsky-story/> (A letöltés ideje: 2018.02.12.)
- HOMOLY Erzsó: *Kapcsolaterősítő képzőművészeti fórum Kassán.* 2013. (A letöltés ideje: 2018.03.08.)
- HUSHEGYI Gábor: *An attempt at domestication.* 2007. http://www.athomegallery.org/www.athomegallery.org/Balazs_Kicsiny.html (A letöltés ideje: 2018.02.07.)
- HUSHEGYI Gábor: *Idekint – odabent; odakint – idebent, avagy a létező világok mezsgyéjén. Az SCCA – Slovakia 3. éves tárlata.* 1997. <http://www.kalligramoz.eu/Kalligram/Archivum/1997/VI.-evf.-1997.-marcius-A-lehetseges-vilagok-hataran-Made-in-Slovakia/Idekint-odabent-odakint-idebent-avagy-a-letezo-vilagok-mezsgyejen> (A letöltés ideje: 2018.02.12.)
- HUSHEGYI Gábor: *Németh Ilona – A művészeti mobilitás másfél évtizede.* 2003. <http://www.pragaitukor.com/archive/pt200403/tartalom.php> (A letöltés ideje: 2018.02.06.)
- KOVÁCS Ágnes: *A vonalak mestere – Szabó Ottó művészetéről.* 2018. <http://kepiras.com/2017/12/kovacs-agnes-a-vonalak-mestere-szabo-otto-muveszeterol/> (A letöltés ideje: 2018.02.19.)
- LŐRINCZ Adrián: *Megújul a somorjai “Korona”.* 2017. <http://felvidek.ma/2017/09/megujul-a-somorjai-korona/> (A letöltés ideje: 2018.04.12.)
- MAYER Éva: *DUNART.COM – túl a hetedik évadon.* 2017. <http://kepiras.com/2017/12/dunart-com-tul-a-hetedik-evadon-a-somorjai-nemzetkozi-muveszteleprol/> (A letöltés ideje: 2018.03.19.)

MIRONOV, Michal: *Stredoeurópsky festival umení 2008. Trnava má nový umelecký festival*. 2008. <https://www.gjk.sk/sk/vystavy/periodicke-akcie/stredoeuropsky-festival-umeni/stredoeuropsky-festival-umeni-2008/> (A letöltés ideje: 2018.04.14.)

NORA, Pierre: *Az emlékezet és történelem között*. A helyek problematikája. 1984. Ford.: K. Horváth Zsolt http://www.aetas.hu/1999_3/99-3-10.htm (A letöltés ideje: 2018.04.17.)

TOLNAY Imre: *Képfaragók*. Esse Bánki Ákos, Majoros Áron, Németh Marcell és Rajcsók Attila kiállítása. 2015. <https://www.ujmuveszet.hu/2015/08/kepfarago/> (A letöltés ideje: 2018.04.13.)

PETRÁNSKY, Ludo: *V trnavskej synagóge je až do 28. marca piata výstava v rámci cyklu Umenie aury*. 1996. <https://www.sme.sk/c/2105426/v-trnavskej-synagoge-je-az-do-28-marca-piata-vystava-v-ramci-cyklu-umenie-aury.html> (A letöltés ideje: 2018.02.06.)

ROGERS, SA: *Religious Conversions: 15 Houses of Worship Turned Secular*. 2013. <https://weburbanist.com/2013/09/09/religious-conversions-15-houses-of-worship-turned-secular/> (A letöltés ideje: 2018.01.20.)

SÝKOROVÁ, Lenka: *Spiritualita, sekularita, bilaterálnosť*. Stín víry v mysli jiných. 2017. <https://www.gjk.sk/sk/vystavy/archiv-vystav/2017/spiritualita-sekularita-bilateralnost/> (A letöltés ideje: 2018.02.12.)

<https://www.visegradfund.org/> (A letöltés ideje: 2018.03.12.)

<http://www.artpool.hu/2005/experimenter/Sugar.html> (A letöltés ideje: 2018.04.14.)

<http://uj szo.com/cimkek/regio/2006/11/20/a-somorjai-voros-csillag-titka> (A letöltés ideje: 2018.04.06.)

<http://twistedsifter.com/2009/07/church-conversion/> (A letöltés ideje: 2018.01.22.)

<http://www.euvonal.hu/tagorszagok/szlovakia/> (A letöltés ideje: 2018.03.08.)

<http://www.maszk.hu/ProgramInfo/117> (A letöltés ideje: 2018.02.16.)

<http://www.hkt.sk/36hkt.html> (A letöltés ideje: 2018.04.12.)

<http://athomegallery.org/> (A letöltés ideje: 2018.02.06.)

<http://lilianecsuka.work/landart.htm#> (A letöltés ideje: 2018.02.07.)

<http://www.jiriprihoda.cz/en/32748m-3/> (A letöltés ideje: 2018.02.07.)

<https://archivum.uj szo.com/cimkek/kultura/2002/04/12/ujra-bezarjak-a-zsinagogat> (A letöltés ideje: 2018.02.08.)

<http://athomegallery.org/> (A letöltés ideje: 2018.02.07.)

<http://srek.sk/a-templom/> (A letöltés ideje: 2018.03.19.)

<http://www.vinczeotto.com/?p=255> (A letöltés ideje: 2018.03.22.)

<http://somorja.sk/2017/10/03/megujul-volt-paulanus-kolostor-azaz-korona-epulete/> (A letöltés ideje: 2018.04.16.)

<http://www.slovak-jewish-heritage.org/trnava-status-quo-synagogue.html> (A letöltés ideje: 2018.02.07.)

<https://www.gjk.sk/sk/profil/historia/> (A letöltés ideje: 2018.02.07.)

www.slovak-jewish-heritage.org (A letöltés ideje: 2018.01.25.)

<https://mytrnava.sme.sk/c/20373687/lenka-lukacovicova-priniesla-do-galerie-fotografie-vazenkyn.html> (A letöltés ideje: 2018.02.14.)

<http://www.rovart.sk/> (A letöltés ideje: 2018.02.19.)

<http://semmelweis.hu/mediasarok/2017/10/26/a-meddo-nok-kozel-fele-endometriozisban-szenved/> (A letöltés ideje: 2018.04.15.)

<https://www.survio.com/survey/d/X2C9J0P7T6P4I4W7L>

KÉPJEGYZÉK

- (1. kép) <http://www.artpool.hu/boglar/1972/720826a.html> (A letöltés ideje: 2017.12.20.)
- (2. kép) <http://www.artpool.hu/boglar/1972/720826a.html> (A letöltés ideje: 2017.12.20.)
- (3. kép) <http://www.artpool.hu/boglar/1972/720826a.html> (A letöltés ideje: 2017.12.20.)
- (4. kép) <http://www.deol.hu/main.php?c=8536&print=1> (A letöltés ideje: 2017.12.20.)
- (5. kép) Fotó: Tóth Szilvia, <http://www.artpool.hu/2005/experimenter/Sugar.html>
(A letöltés ideje: 2018.04.)
- (6. kép) <https://csuhai.com/2014/08/06/somorja/> (A letöltés ideje: 2018.04.06.)
- (7. kép) Fotó: Mátrai Erik
- (8. kép) Fotó: Mátrai Erik
- (9. kép) Fotó: ismeretlen, forrás: Mátrai Erik
- (10. kép) Fotó: Mátrai Erik
- (11. kép) Fotó: Mátrai Erik
- (12. kép) <https://weburbanist.com/2013/09/09/religious-conversions-15-houses-of-worship-turned-secular/> (A letöltés ideje: 2018.01.20.)
- (13. kép) <https://weburbanist.com/2013/09/09/religious-conversions-15-houses-of-worship-turned-secular/> (A letöltés ideje: 2018.01.20.)
- (14. kép) Fotó: Frank Hanswijk, <https://weburbanist.com/2013/09/09/religious-conversions-15-houses-of-worship-turned-secular/> (A letöltés ideje: 2018.01.20.)
- (15. kép) <http://twistedstifter.com/2009/07/church-conversion/> (A letöltés ideje: 2018.01.22.)
- (16. kép) <https://dennikn.sk/160769/kostoly-slovenska-mapa-fotky/> (A letöltés ideje: 2018.03.16.)
- (17. kép) <http://lilianecsuka.work/installations/06.htm> (A letöltés ideje: 2018.02.16.)
- (18. kép) <http://www.hkt.sk/36hkt.html> (A letöltés ideje: 2018.04.12.)
- (19. kép) <http://athomegallery.org/> (A letöltés ideje: 2018.02.06.)
- (20. kép) <http://athomegallery.org/> (A letöltés ideje: 2018.02.06.)
- (21. kép) Fotó: Martin Marenčin
- (22. kép) <http://athomegallery.org/> (A letöltés ideje: 2018.02.06.)
- (23. kép) <http://athomegallery.org/> (A letöltés ideje: 2018.02.16.)
- (24. kép) <http://athomegallery.org/> (A letöltés ideje: 2018.02.07.)
- (25. kép) <http://athomegallery.org/> (A letöltés ideje: 2018.02.07.)
- (26. kép) http://www.athomegallery.org/www.athomegallery.org/Balazs_Kicsiny.html
(A letöltés ideje: 2018.02.07.)
- (27. kép) <http://athomegallery.org/> (A letöltés ideje: 2018.02.07.)
- (28. kép) https://en.wikipedia.org/wiki/%C5%A0amor%C3%ADn#/media/File:Kostol_samorin.jpg
(A letöltés ideje: 2018.03.25.)
- (29. kép) <http://srek.sk/a-templom/> (A letöltés ideje: 2018.03.19.)
- (30. kép) Fotó: Kiss Gábor Gibbó
- (31. kép) Fotó: Kiss Gábor Gibbó
- (32. kép) Fotó: Kiss Gábor Gibbó
- (32. kép) Fotó: Kiss Gábor Gibbó
- (34. kép) Fotó: Kiss Gábor Gibbó

- (35. kép) Fotó: Majoros Áron Zsolt
- (36. kép) Fotó: Kiss Gábor Gibbó
- (37. kép) <http://somorja.sk/2017/10/03/megujul-volt-paulanus-kolostor-azaz-korona-epulete/>
(A letöltés ideje: 2018.04.16.)
- (38. kép) <http://somorja.sk/2017/10/03/megujul-volt-paulanus-kolostor-azaz-korona-epulete/>
(A letöltés ideje: 2018.04.16.)
- (39. kép) Fotó: Majoros Áron Zsolt
- (40. kép) Fotó: Majoros Áron Zsolt
- (41. kép) Fotó: Biess Katalin
- (42. kép) Fotó: Szigeti Gábor Csongor
- (43. kép) Fotó: Sipos Levente
- (44. kép) Fotó: F. Balogh Erzsébet
- (45. kép) <http://www.slovak-jewish-heritage.org/trnava-status-quo-synagogue.html> (A letöltés ideje: 2018.02.07.)
- (46. kép) Fotó: Martin Marenčin
- (47. kép) Fotó: Martin Marenčin
- (48. kép) Fotó: Rónai Péter
- (49. kép) <https://www.gjk.sk/sk/vystavy/archiv-vystav/2010/matus-lanyi-katedrala/> (A letöltés ideje: 2018.02.12.)
- (50. kép) <https://www.gjk.sk/sk/vystavy/archiv-vystav/2017/spiritualita-sekularita-bilateralnost/>
(A letöltés ideje: 2018.02.12.)
- (51. kép) <https://www.gjk.sk/sk/vystavy/archiv-vystav/2017/spiritualita-sekularita-bilateralnost/>
(A letöltés ideje: 2018.02.12.)
- (52. kép) <https://www.gjk.sk/sk/vystavy/archiv-vystav/2016/lenka-l-lukacovicova-seda-kniha/>
(A letöltés ideje: 2018.02.12.)
- (53. kép) Fotó: Farkas Veronika
- (54. kép) RÓNAI Péter (szerk.): Peter Rónai – Rónai Péter. FO ART, Pozsony, 2012, 222.
- (55. kép) Fotó: Szabó Ottó
- (56. kép) Fotó: Mayer Éva
- (57. kép) Fotó: Sztás Zoltán
- (58. kép) Fotó: Bán Miklós
- (59. kép) Fotó: Balázs József Tamás
- (60. kép) Fotó: Mayer Éva
- (61. kép) Fotó: Mayer Éva
- (62. kép) Fotó: Kiss Gábor Gibbó
- (63. kép) Fotó: Mayer Éva
- (64. kép) Sztás Zoltán
- (65. kép) Fotó: Balázs József Tamás
- (66. kép) Fotó: Mayer Éva
- (67. kép) Fotó: Mayer Éva
- (68. kép) Fotó: Kiss Gábor Gibbó
- (69. kép) Fotó: Kiss Gábor Gibbó
- (70. kép) Fotó: Kiss Gábor Gibbó
- (71. kép) Fotó: Kiss Gábor Gibbó
- (72. kép) Fotó: Kiss Gábor Gibbó

(73. kép) Fotó: Mayer Éva

(74. kép) Fotó: Mayer Éva

(75. kép) Fotó: Mayer Éva

(76. kép) Fotó: Süli-Zakar Szabolcs

(77. kép) Fotó: Szalai Erika

(78. kép) Fotó: Majoros Áron Zsolt

(79. kép) Fotó: Majoros Áron Zsolt

(80. kép) Fotó: Majoros Áron Zsolt

(81. kép) Fotó: Majoros Áron Zsolt

(82. kép) Fotó: Majoros Áron Zsolt

(83. kép) Fotó: Majoros Áron Zsolt

SZAKMAI ÖNÉLETRAJZ

MAYER ÉVA

1983. szeptember 10., Pozsony, Szlovákia
Budapesten és Somorján (SK) él és alkot.
www.mayereva.hu, mayereva83@gmail.com

Tanulmányok

2015	Akademie výtvarných umění, Prága (CZ), festőszak, mester: Vladimír Skrepl
2012-	Magyar Képzőművészeti Egyetem, DLA, Budapest prof.: Dr. habil, BEKE László CSc., Dr. habil. Somorjai-Kiss Tibor DLA
2003-2008	Magyar Képzőművészeti Egyetem, Budapest, képgrafika szak mesterek: Eszik Alajos, Somorjai-Kiss Tibor
2004-2009	Magyar Képzőművészeti Egyetem, Budapest, vizuális nevelőtanár szak (művészettörténet - és művészi rajz szakos középiskolai tanári képesítéssel) 2007 Crawford College of Art and Design (CIT) - multimédia szak, Cork, (IRL)
2002-2003	Óbudai Képzőművészeti Szakközépiskola mesterek: Gallusz Gyöngyi, Sárközi Róbert
1998-2002	Madách Imre Magyar Tanítási Nyelvű Gimnázium, Somorja, Szlovákia
1988-2002	Németh-Šamorínsky István Művészeti Alapiskola, hegedű - és rajz tagozat, Somorja

Művészeti díjak, ösztöndíjak

2017	Szlovák Köztársaság Kormányhivatala a Nemzetiségi Kultúrák 2017 Program, alkotói támogatás,(SK) Római Magyar Akadémia ösztöndíja Nemzeti Kulturális Alap, alkotói ösztöndíj
2016	Nemzeti Kulturális Alap, alkotói ösztöndíj
2015	Szlovák Köztársaság Kormányhivatala a Nemzetiségi Kultúrák 2015 Program, alkotói támogatás,(SK) Erasmus plus – DLA kutatói ösztöndíj
2013	Munkácsy-díj Szlovák Köztársaság Kormányhivatala a Nemzetiségi Kultúrák 2013 Program, alkotói támogatás,(SK)
2012	„Reformáció és tolerancia” pályázat díja, Magyarországi Evangélikus Egyház Artist residency, International Center of Art and Sustainable Development „Art

	Point – Gumno”, Sloeshtica, (MK)
	Nemzeti Kulturális Alap, alkotói ösztöndíj
	Magyar Képzőművészeti Egyetem Doktori Iskola állami ösztöndíja
	Szlovák Köztársaság Kormányhivatala a Nemzetiségi Kultúrák 2012 Program, alkotói támogatás,(SK)
2011	„MEGA-PIXEL 2010” Digitális Alkotások Országos Tárlata, zsűri díja, Szlovák Köztársaság Kormányhivatala a Nemzetiségi Kultúrák 2011 Program, alkotói támogatás,(SK)
2009	IV. Országos Művészeti Diákköri Konferencia, Képgrafika I. – 1. díj
2008	Kondor Béla Alapítvány díja
	Intézményi Diákköri Konferencia II., Magyar Képzőművészeti Egyetem, Bp
2007	Intézményi Diákköri Konferencia I., MKE, Budapest képgrafika kategória, 1. díj
2006-2007	Erasmus-ösztöndíj, Crawford College of Art and Design (CIT) - multimédia szak, Cork, Írország
2006	Barcsay Jenő Alapítvány díja – fődíj
2005-2006	Magyar Köztársasági ösztöndíj
2004	„Szerintem a világ” alkotói pályázat – 1. díj, (SK)
2003-2008	Oktatásügyi Minisztérium tanulmányi ösztöndíja

Munkakör, szervezések, kurátori, egyéb kulturális tevékenység

2016	„Invariáns“ c. kiállítás kurátora, az Eszterházy Károly Egyetem Vizuális Művészeti Tanszék oktatóinak kiállítása, Kortárs Magyar Galéria, Dunaszerdahely, (SK)
2015-től	Eszterházy Károly Egyetem Vizuális Művészeti Tanszék tanára
2014-től	Budapesti Metropolitan Egyetem képi ábrázolás szakirány óraadó tanára
2013	„Hiba és társai“ című kiállítás kurátora, a MKE Doktori Iskola csoportos kiállítása, Vermes-villa, Dunaszerdahely, (SK)
2012-től	Szlovákiai Magyar Képzőművészeti Fórum társszervezője, a Pozsonyi Magyar Intézettel, (SK) – Pozsony, Kassa, Dunaszerdahely (SK)
2011-től	„DUNART.COM“ Somorjai Nemzetközi Művésztelep főszervezője és kurátora, Somorja, (SK)
2011	„TRANSCOM.hu“ kiállítás szervezője és kurátora, Kortárs Magyar Galéria, Vermes – villa, Dunaszerdahely, (SK)

Önálló kiállítások

2018	„Bölcsők”, (Majoros Áron Zsolttal), Limes Galéria, Komárom
2017	„Pusztulás vagy Tisztulás“, Nemzetiségek Háza, Prága, (CZ)
2016	„Lélekterek”, Stubenberg-kúria, Gutenberg, (A)
2015	„Lélekterek”, Molnár Ani Galéria, Budapest
	„(N)omen”, Szlovák Nemzeti Múzeum - Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma, Pozsony, (SK)
2014	„Magánterület Ego polis határán”, At Home Gallery, Somorja, (SK)

- Önálló kiállítás Majoros Áron Zsolttal, Vörösmarty Társaság, Székesfehérvár
- 2013 „Transzvízió”, (Majoros Áron Zsolttal), Halászbástya, Szent-Mihály kápolna, Budapest
 „Itiner”, Molnár Ani Galéria, Budapest, (Jakatics-Szabó Veronikával), Budapest
 „Stano Bubán és Mayer Éva”, Nemzeti Galéria, Malá Stanica, Skopje, (MK)
 „Transcomnet”(Gyenes Gáborral, Pézman Andreával, Szőke Erikával), Galéria Ján Koniarek, Nagyszombati zsinagóga, (SK)
- 2012 „Transcom2”, Kortárs Magyar Galéria, Dunaszerdahely, (SK)
 „Élethelyzetek” / „Von Lebenslagen”, Collegium Hungaricum, Berlin, (D)
- 2011 „Életmérleg”, Molnár Ani Galéria, Budapest
 „Szakítópróba”, Óbudai Társaskör, Budapest
 „Találd meg az otthonod, Selyem András emlékére, Művelődési Ház Karincsi Sándor terme, Gyergyószentmiklós, (RO)
- 2010 „Réteghiány avagy Korlátok a fejedben vannak...”, Somorjai református templom, Somorja, (SK)
- 2009 „Hullámhossz”, Tornyai János Múzeum, Hódmezővásárhely, (Dobó Biankával)
 „Diagnosis / Hipocondia”, Balassi Intézet, Budapest
 „Réteghiány”, Creon Galéria, Vágsellye-Vágvecse, (SK)
- 2008 „Diagnosis” grafika-installáció, MKE, Epreskert, Kálvária, Budapest
 Németh-Šamorínsky István Művészeti Alapiskola, Somorja, (SK)
- 2007 „Elemszabadulás”, Budapest Zongoraszalon, Budapest
 Madách Imre Gimnázium, Somorja, (SK)
- 2004 „l'été en Slovaquie” / „nyár Szlovákiában” a Cent lieux d'art csoporttal, „Döntés előtt állva...” installáció, At Home Gallery, Somorja, (SK)
- 2003 „Vannak nők...” irodalmi est illusztrálása, At Home Gallery, Somorja, (SK)

Válogatott csoportos kiállítások

- 2017
 „Art Vienna”, Leopold Múzeum, Bécs, (A)
 „Post Vienna”, Kun Kelemen Fine Art, Pozsony, (SK)
 „Magán metropoliszok”, Latarka, Lengyel Intézet, Budapest
 „Fénykűszöb”, a DUNART.COM7 záró kiállítása, Korona Udvar, Somorja, (SK)
 „Hajlék”, Pannonhalmi Apátság Múzeum és Galéria, Pannonhalma
- 2016
 „The Magic of The Blue Mountains”, EU Info Centre, Skopje, (MK)
 „DUNART.COM I-V.”, MAMÜ, Budapest
 „Belső utakon”, a DUNART.COM5 záró kiállítása, Korona Udvar, Somorja, (SK)
 „Ephemera”, University of North Carolina Wilmington, Észak-Karolina, (USA)
 Székelyföldi Grafikai Triennálé, Sepsiszentgyörgy, (RO)
 „Invariáns”, Kortárs Magyar Galéria, Dunaszerdahely, (SK)
 „Bevésődés / Imprinting”, MODEM, Debrecen, (HU)

2015

„Itt és most”, Múcsarnok, Budapest, (HU)

„Tucataru / Mozgásban”, XII. Kecskeméti Acélszobrászati Szimpózium, KÉSZ Ipari Park, Kecskemét

„23+1 árnyalat”, Magyar Műhely Galéria, Budapest

„Map of the New Art”, a Benetton Alapítvány Imago Mundi gyűjteménye, Fondazione Giorgio Cini, Velence (I)

„Viennacontemporary”, Bécs (A)

2014

„Best of CHB”, Collegium Hungaricum, Berlin, (D)

„Game”, Latarka, Lengyel intézet, Budapest

MEGA-PIXEL 2010 díjazottjainak kiállítása, MKISZ Andrassy úti Galériája, Budapest

„Analógiák és Differenciák”- képpárok, Balassi Intézet Kairói intézete, Kairó, (EG)

„Pecha-Kucha Night”, A4 priestor súčasnej kultúry, Pozsony, (SK)

2013

„Transcomnet”, Löffler Ház, Kassa, (SK)

„Art Point – Gumno”, Sloeshtica, (MK)

„Art Point – Gumno”, Bitola, (MK)

„ViennaFair, Bécs

„Hiba és Társai”, Kortárs Magyar Galéria, Dunaszerdahely, (SK)

„Arcok az Arctalanságban”, eNRA csoportos kiállítás, Limes Galéria, Komárom, (SK)

2012

No Boundaries International Art Colony 2012, Észak-Karolina, Wilmington, Acme Art Studio, (USA)

„Symposium Trahen“, Zalošče, (SLO)

„Art Point – Gumno”, Sloeshtica, (MK)

„Untouchable Matters”, Molnár Ani Galéria, Budapest

2011

MMMart 2011, Galerija Klinec, Medana, (SLO)

Preview Berlin, Airport Berlin Tempelhof, Berlin, (D)

„TRANSCOM.hu”, Kortárs Magyar Galéria, Vermes-villa, Dunaszerdahely, (SK)

„Trendi vagy nem trendi. Ennyi.” Fiatal Képzőművészek Stúdiójának Egyesülete, Stúdió Galéria, Budapest

"MEGA-PIXEL 2010" Digitális Alkotások Országos Tárlatának kiállítása, a Magyar Elektrográfiai Társaság szervezésében, Magyar Alkotóművészek Háza, Budapest

2010

"alaprajz-alaprajz", "MEGA-PIXEL 2010" Digitális Alkotások Országos Tárlatának kiállítása, a Magyar Elektrográfiai Társaság szervezésében, FUGA Budapest Építészeti Központ, Budapest

„Art Fair 2010”, Molnár Ani Galéria standja, Múcsarnok, Budapest

„DEMO InterVIEWS 2.0“, Robert Bosch-ösztöndíjasok szervezése, Collegium Hungaricum,

Berlin, (D)

„Színek nélkül”, Somorjai Zsinagóga - At Home Gallery, Somorja, (SK)

I. Székelyföldi Grafikai Biennálé, Gyárfás Jenő Képtár - Sepsiszentgyörgy, Csíkszereda, Marosvásárhely, (RO)

„multiple matters - Grafische Konzepte, International Print Network 2010, International Print Triennial Krakko - Oldenburg - Bécs, Bécs, Künstlerhaus, (A)

„Print without Borders”, International Print Network 2010, International Print Triennial Krakko - Oldenburg - Bécs, Oldenburg, Horst-Janssen Museum, (D)

2009

IV. Országos Művészeti Diákköri Konferencia, Magyar Képzőművészeti Egyetem – Magyar Nemzeti Galéria Projekt, A IV. Országos Művészeti Diákköri Konferencia első helyezettjeinek kiállítása, Magyar Nemzeti Galéria, Budapest

„Friss 2009”, Kogart Ház, Budapest

International Print Exchange Exhibition, Hamaoka Country Club, Hamaoka, (JP)

Yokohama Port Opening 150th Anniversary International Print Exchange Exhibition, Yokohama Creative City Center, Kanagawa, (JP)

2008

Magyar Képzőművészeti Egyetem grafika szak képgrafika szakirányának diploma-kiállítása, MKE, Budapest

Best of Diploma, MKE, Budapest

„Black and white”, Mücsarnok, Budapest

2007

Crawford College of Art and Design (CIT), Cork, (IRL)

2006

Barcsay- kiállítás, MKE, Budapest

Publikációk, katalógusok

MAYER Éva: A Magyar Képzőművészeti Egyetem Doktori Iskolájának „Hiba és Társai” című csoportkiállítása. Periférián, provincializmus nélkül, In: Beke László, Mayer Éva (szerk.): *Hiba és társai*. A Magyar Képzőművészeti Egyetem Doktori Iskolájának katalógusa. Magyar Képzőművészeti Egyetem, Budapest, 2014, 5.

MAYER Éva: *Diagnosis*. szakdolgozat, Magyar Képzőművészeti Egyetem, Budapest, 2008.

MAYER Éva: *DUNART.COM – túl a hetedik évadon*. 2017. <http://kepiras.com/2017/12/dunart-com-tul-a-hetedik-evadon-a-somorjai-nemzetkozi-muveszteleprol/>(A letöltés ideje: 2018.03.19.)

MAYER Éva: Fontosnak tartom az SZMKT működését. *Atelier*, 2013/5, 18–19.

MAYER Éva (szerk.): *Invariáns*. Eszterházy Károly Egyetem Vizuális Művészeti Intézetének oktatóinak kiállítási katalógusa. EKE Líceum Kiadó, Debrecen, 2016

MAYER Éva, TEPES Ferenc (szerk.): *Mayer Éva katalógusa*. Gabbiano Print Nyomda és Kiadó,

- Budapest, 2010
- MAYER Éva: *Művészeti centrumok, kezdeményezések a periférián – provincializmus nélkül avagy A periférián lévő határon túli zsinagógák, mint kulturális centrumok jelentősége a közép-európai identitás-, illetve a kisebbséggel szembeni előítéletes gondolkodás kérdéskörében.* tanárképző szakdolgozat, Magyar Képzőművészeti Egyetem – Tanárképző Tanszék, Budapest, 2009. (kézirat)
- MAYER Éva, SZIGETI Gábor Csongor (szerk.): *Mayer Éva. Lélekterek.* katalógus. Gabbiano Print Nyomda és Kiadó, Budapest, 2015.